

II. KÖTET

SZERBIA TÖRTÉNETE

1367—1804-ig

Dr. THIM JÓZSEFTOL

II. RÉSZ.

A szerb birodalom bukása; török hódoltság. 1367—1804-ig.

ELSŐ KORSZAK

A Hrebelyánovicsok és Brankovicsok uralma.

1367—1521-ig.

Szerbia fénykorát Dusán czár alatt élte. A Nemányák sarjai fokozatosan építették fel birodalmukat; Dusán az utolsó követ illesztette be és Uros fiára hagyta mint befejezett művet; de alig hunyta be szemeit, akadtak főnemesek, helytartók, kik a fiatal uralkodó gyengeit kihasználva a bontáshoz fogtak. S ime rövid néhány évtized elegendő volt arra, hogy a nagyszerű alkotás roskatagon romba dőljön. A min századokon át kiváló fejedelmek munkálkodtak, légvárnak bizonyult.

Az alkotott remekmű tehát nem volt maradandó. Keressük, kutassuk az okokat, melyek folytán a tragédia bekövetkezett. Dusán birodalmát egyes részekből tákolta össze, heterogen elemekből. Birodalmát bizánczi, albán, boszniai és bolgár részek képezték; lakói csak fele részben valának szerbek; kívülök görögök, albánok és bolgárok lakták, kik az előtt más intézményeknek hódoltak s a szerb uralmat idegennek tekintették.

A birodalmat még Dusán tartományokra osztá, melyeknek élére helytartók állítottak, kik Dusán életében rettegtek uralkodójuk hatalmas karjától, de a gyenge, közellátó Uros alatt önérdeküket helyezvén első helyre, a birodalom feldarabolását idézték elő. Uros alatt még fenállott a szerb császárság, de inkább névleg, tényleg az egyes tartományok között oly laza volt a kapcsolat,

hogy néha hadat üzentek egymásnak. Ezen versenyzők közül Vukasin vált ki, s nem rettegván a felkent császárja ellen sem felemelni gyilkos kezét, gyors léptekkel látott terveinek megvalósításához. Uros halálakor a trónért való versengés akut jelleget öltött, melyből a hatalmas főúr Mrnyavcsevic Vukasin került ki győzőként. De vele megbukott a szerb birodalom egysége, mely darabokra szakadt s melynek részeiben egymástól teljesen függetlenül egyes főurak kormányoztak. Természetszerűen első sorban az idegen elemek által lakta déli részek váltak el, kik később hamar estek a török hódítások zsákmányául; a szerb birodalom északi fele, és az adriai tengerpart tovább állott fen. Eleinte a portától függő helyzetbe jutott, később meghódított általa és az ozmán birodalomba olvasztatott.

A török uralom közel ötszáz esztendőig tartott; öt század rabság kitörölhetlen a szerb nemzet életében. Mennyi szenvedésen ment át, míg szabadabban fellélekezhetett!

Vukasin király.

1367--1371.

Vukasin, V. Urost 1367. márczius 20-án gyilkolta meg,¹⁾ Ruvaracz a görgetegi kolostor tudós archimandritája azonban egyáltalán nem látja bebizonyítottnak a gyilkosságot.²⁾ Vukasin a királyi czímet csak Uros halála után vette fel,³⁾ s mint Kállay véli azért, hogy véle a bizáncziaknak, kiket a császári cím sértett, kedveskedjen és barátságukat könnyebben megnyerhesse.⁴⁾

Vukasin egyik testvére Gojkó Bolgárországban alapított magának tartományt, míg Uglyesa Kovacsevic szerb történész szerint már 1368-ban kormányzott Vojhna apósával Romanija határai mentén. Jireček és Ruvaracz szerint Szereszben székelt;⁵⁾ Makedóniában, míg Majkov orosz író Janinát és a körülötte levő görög ré-

¹⁾ Гласник LXIV.

²⁾ Руvaraц, О кнезу Лазару, 90.

³⁾ U. o. 86.

⁴⁾ Kállay, A szerb. tört. 179.

⁵⁾ Jireček, A bolg. tört. 310. Руvaraц, 113.

szeket tévesen említi. ¹⁾ Uglyesát 1368-ban a bizáncziak a még Dusán idejében Szerbiára kivetett átoktól felmentette, viszont ő az ochridi püspököt és konstantinápolyi patriarchát ismerte el fejül. ²⁾ Ő a csrnomeni (mariczai) ütközetben esett el királyával együtt. Jęftimija neje Lázár feleségének rokona volt s férje halála után ehhez menekült. ³⁾ Három fia volt: János, Tvrdisláv és István. ⁴⁾

Vukasint királyul csak a déli szerb részek ismerték el, míg a Lázár tartománya ellensége volt. Nis, Novobrdó (?) Pristina Vukasin birtokaihoz tartozott. ⁵⁾ Ő 1368-ban Paleolog János bizánczi császárral a törökök ellen szövetséget kötött, ⁶⁾ és 1370-ben április 5-én Porrecsen (Északmakedóniában) a raguzaiak kereskedelmi kiváltságait megerősíti. ⁷⁾ Uros cár alatt 1355-ben cselnik volt s egyik okmányban Vojhna czezár, Lázár knéz után emlittetik, Brankovics Radics Nikola zsupán és Radoszláv Hlapen mellett. ⁸⁾

Az északi szerb részek ura Lázár természetes ellensége volt s Uros halála után véle háborúra is került, melyben Lázár vesztett s Kruseváczig vala kénytelen visszavonulni. Lázár állítólag ez időben kötött szövetséget Lajos magyar királylyal, ki ekkor foglalta el Belgrádot; 1368-ban Gara Miklós mint macsóí bán emlittetik. ⁹⁾

Vukasin a helyzet ura lőn s Szerbia legnagyobb részét birta. Zeta már 1360. körül a Balsák által függetlenítettett s csak nem hatvan évig önálló volt. ¹⁰⁾ 1368-ban Zetában Sztrasimir, I. György és I. Balsauralkodtak. ¹¹⁾ Az első 1373-ban esett el, a második

¹⁾ Majков, Истоп. српс. нар., 84.

²⁾ Act. patr. Bericht d. Akad. Wien IX. 103.

³⁾ Гласник XLII. 266.

⁴⁾ U. o. V. 300.

⁵⁾ Majков, 85.

⁶⁾ U. o. 84.

⁷⁾ Гопчевић, Стара Србија и Македонија, 289.

⁸⁾ Руварац, 30.

⁹⁾ Engel, Gesch. v. Serw. 113, Kállay, 179.

¹⁰⁾ Klaić, Boszn. tört. 165.

¹¹⁾ Andrić, Montenegro tört. 4.

1379-ben halt meg, úgy hogy Lázár fejedelem idejében csak I. Balsa és II. György, Sztrasimir fia uralkodtak.

Vojiszláv knéz a szerb Moravától Szeniczán és Gaczkón keresztül Cattaro és Raguzáig kormányzott. Ő 1363-ban halt meg s ekkor unokaöccse Altomanics Miklós foglalta el birtokait és Rudnik székhelyéből függetlenül uralkodott.

Boszniában Tvrtko bán uralkodott, ki Szerbia hanyatlását élénk figyelemmel kísérte. Ő a Nemanyák távoli rokona volt; nagyatyja Kotroman István bán Dragutin István szerb és szerémi király Erzsébet nevű leányát birta nőül. Midőn a Nemanyák családja egyenes ágon kihalt, ő Lajos magyar király segítségével Szerbiát is vélte elnyerhetni. Mindenek előtt Vukasin barátságát igyekezett megnyerni. Subics Gergely leánya Tvrtkonál tartózkodott, ő tehát elhatározta, hogy Vukasin fiához adja nőül. V. Orbán pápa azonban ezen házassági tervről értesülvén a katolikus főrangú hölgynek szakadár királyfival való egybekelését minden áron megakadályozni igyekezett; ezért 1370. április 8-án Lajosnak és Tvrtkonak irt.¹⁾ Ő határozottan ellenezte a tervet s követelte Subics leányának a magyar udvarba való vitélét; ugyanily értelemben irt Erzsébet királynénak is. Vajjon a házasság ennek daczára létrejött-e vagy nem, előttünk ismeretlen.

Vukasin uralma idejében a törökök Szerbiára nézve is veszélyesekké lőnek. Dusán császár idejében (1347-ig) lépték át Európa küszöbét s rövid idő alatt Trakiát hatalmukba kerítették, 1357-ben a Balkán kulcsát Gallipolis várat bevették s 1365-ben a szultán már Drinápolyban székelt. Az 1370-iki évig a törökök befészkelődése az összes balkán államokat olyannyira megrendítette, hogy hatalmuknak ezután egy sem tudott sikeresen ellent állani.

Murat 1370-ben Szerbiába nyomult, de Vukasin őt szerencsésen kiűzte.²⁾ Mindazonáltal Uglyesát állandóan fenyegette s ezért Vukasin és előbbi egy 60.000-nyi sereg élén a törökök ellen indultak, hogy őket Európá-

¹⁾ Theiner, Mon. Hung. II. 97.

²⁾ Klaić, 167.

ból kiűzzék. Murat Azsiában vala elfoglalva s így a testvérek könnyen hatoltak Drinápoly közelébe, hol Lalasahin csekély haddal táborozott. A két hadsereg a Maricza folyó partjainál Csarnomen mellett találkozott s heves harcz után a szerbek győzelmet arattak. Győzelem után már mitsem törődve a szerbek dözsölésnek s aztán nyugalomnak adták magukat. Hadsí Ilbeki észrevevén a szerbek gondtalanságát, visszafordult és az éj homályában rajtuk ütött; a törökök minden oldalról berontottak a táborba és isszonyu vérengzés támadt, melyben Uglyesa és Gojkó elestek, számos szerb és bolgár családdal. Midőn 1371. szeptember 26-án a felkelő nap a csatamezőt megvilágította, a deli hadból alig lehetett valamit látni. ¹⁾

Vukasint menekülése közben szolgája ura arany buzogányával agyonütötte, ép mikor a Maricza partjain vizet akart inni.

Lázár knéz.

1371—1389.

Lázár knéz családi és uralkodási viszonyai a legújabb időkig a legbonyolodottabbak valának. A történelmi tévedések gordiusi csomóvá nőttek ki magukat, melynek megoldását a tudós archimandrita, Ruvaracz Hilarion kísértette meg, s mondhatni, a mennyire az eddigi anyag alapján lehetett, teljes sikerrel. ²⁾

Lázár apját Hrebelyánovics Pribácnak hívták s Dusán czár udvarában „veliki szluga“ volt, kinek Lázáron kívül két leánya is volt: Draginya, Musza neje, és egy kinek neve ismeretlen s Altomanhoz ment nőül, Ivanis deszpót fiához. Előbbiek házasságából Muszics István és Lázár születtek, utóbbiakéból Altomanics Ivánis, s kinek tehát Lázár knéz nagybátyjuk volt.

¹⁾ Гласник, XXII. 226; Miklosich, chrestom. paleoslav. 72—76, Šafařík 54, 61, 72. Stritter II. 337. Zinkeisen I. 224. Klaić 167; Леп Пул Станлеј, Ист. типс. царев. 28.

²⁾ Руварач, О кнезу Лазару Megjelent a Sztrazsilovo 1887. évf. s külön lenyomatban Ujvidéken. Hodinka Antal a tanulmányt érdekesen ismertette a „Századok“ XXIV. évf. Mi ugyszólván kizárólag Ruvaraczot követjük.

Ruvaracz kritikai érvekkel hebizonyította, hogy Lázár 1329-ben született Prilepác várában Novobrdó mellett s 1353-ban nősült: ha már apját illetőleg oly előgazók voltak a vélemények, hogy némelyek őt Dusán czár törvénytelen fiának mondták,¹⁾ mások Prvovencsáni István király Vukan nevű testvérétől²⁾ származtatatták, Pavlovics meg Ivánis deszpottól,³⁾ úgy születésének éve körül sokkal inkább vitatkoztak az egyes szerb írók. Szretykovics, a belgrádi főiskola tanára és Ruvaracz írói ellenfele, valamint Mijatovics Csedomily az 1322. évet tekintik születési és az 1344. évet házassági évének,⁴⁾ de Ruvaracz a gyermekek korának arányából kombinativ uton ennek valószínűtlenségét hebizonyította.

Felesége Milicza, Vratkó knéz leánya volt, ki őt három fiúval és öt lánnyal ajándékozta meg. Legidősebb lányát Marát, Mlad-novics Branko szevasztokrátor fia, a későbbi György deszpot apja (1427—1456.) Vuk vette el 1371. körül; egyet Gara Miklós 1389. előtt, ki 1387. körül macsó bíb és 1402 ben nádorispán lön. Ez fia volt hasonló nevű apjának, ki 1359—1374 ig macsó bíb s 1374—1386-ig nádor volt; Jelenát Sztrati-mirovics György zetai uralkodó, 1386. körül kapta feleségül⁵⁾ (mások szerint Deszpának hívták)⁶⁾ Deszpina III. Sisman János bolgár czárhoz ment nőül s a legifjabb Olivera (Mileva) a koszovoi ütközet után Bajazid udvarába került.⁷⁾

Lázár fiai: István utódja, Vuk és Lázár valának.

Lázár knéz ifju korát Dusán czár udvarában töltötte és Uros alatt megtartotta sztavileczi méltóságát,⁸⁾

¹⁾ Duka, Pajuh III. „ό τότε την Σερβίαν κραλέων Λάζαρος υίος Επιδόρον τοί κράλη Σερβίας.“

²⁾ Šafařík, Pámatky. 62, 72. Ark. za povj. jugosl. III. 14.

³⁾ Гласник 57. књ. 129

⁴⁾ Гласник XXI. 252, Мijatовић. Деспот Ћураћ Бранковић I. 59. 75.

⁵⁾ U. o. XLIX. 212.

⁶⁾ Pajuh, III. 9. Dufresne 66.

⁷⁾ Летопис 117. књ.; Хришћански Весник 1879. : 90. Гласник XLVII. 179; Годишница III. 298. Гласник XLII. 257; Матица, 1863. бр. 22.

⁸⁾ Thallóczy szerint a bosnya okmányok a sztavilecz szót dapiferorum magisternek írják. Századok XXIV. 70.

s csak ennek halála után távozott a székhelyből. Számos téves állítással szemben hangsúlyozzuk, hogy ő Bosznia vagy Dragutin országának ura sohasem volt. 1362-ben a raguzai levéltárban őrzött Uros követeinek adandó pénzbeli jutalmáról szóló okmányban Lázárnak Raguzá 100 denárt és 3 vég posztót küld.

Vukasin eleste után Lázár, mint neje révén a Nemanyák rokona jogigényt emelt a szerb trónra, melytől Vukasin elütötte volt. A csrnomeni (mariczai) ütközet után komolyabb ellenfele alig volt, mert ezen ütközetben a legtöbb főúri család kiveszett. A következő főurak maradtak csak vissza:

Bogdán, Olivér deszpót testvére; — Zsarkovics Deján fiai: Dragos deszpót és Konstantin, anyjuk Eudokia; Vukasin király fiai: Kralyevics Márko, Andrija és Dnitár; Simon Palaeolog és fiai; Preljubovics Tamás deszpót, Preljub császár fia és Simon veje; Komnen gyermekei Avlona, Kanina és Albán Belgrádban; a Balsiczek Zetában; Altomanovics Miklós zsupán; Brankovics Vuk és Lázár knéz.¹⁾

Bogdán Makedónia déli részeiben uralkodott s állítólag István czártól kapta birtokait,²⁾ testvére volt Olivérnek s Laonikusz szerint a Szer és Vardar közötti területen kormányzott.³⁾ Murat 1372-ben legyőzte s vazalussává tette. A népköltészeti hagyomány Lyuticza Bogdánjával azonos.

Dragas és Konstantin Deján szevasztokrátor fiai valának, kit Dusán czár császári rokonának nevez.⁴⁾ Ruvaracz szerint Dusán czár lányát, Teodorát birta nőül, Uros testvérét, ki később Eudokia néven kolostorba vonult. Laonikus tévesen állítja őket Zsarkó fiainak.⁵⁾ Dragas és Konstantin apjuk birtokait ennek 1355. körül történt halála után vették át. Deján egyik lánya Teodora 1371-ben Balsics Györgyhez Zétába házasodott.⁶⁾ Egyéb-iránt a Zsarkovicsoktól (Deján apja Zsarkó volt) számos

¹⁾ Руварац, 94.

²⁾ Jireček, 315.

³⁾ Cantacuz, II. 260; Laonikusz 28, 38, 49.

⁴⁾ Mon. Serb. 142—145; Руварац, О князу Лазару 97—109

⁵⁾ Arkiv III. Orbini 287, Luccari. 63.

⁶⁾ Orbini 287.

adomány levelet birunk. ¹⁾ — Jireček tévesen Dmitárt harmadik testvérül említi. Szerinte a Dejanovicsok tartományait északon a Czrnagora, a Ruján, a Vlaszina hegység, keleten a Sztruma, délfelől a Belaszicza s nyugaton a Babuna, a Cserna alsó folyását is beleértve határolták; főbb városok voltak: Zsegligovo Kumanovo mellett, Velbluzsd (Kösztenil), Kratovo, Stiplye, Sztrumicza és Petrics. A terjedelmes arany- és ezüstbányák gazdag pénzforrást képeztek, hogy a testvérek tekintélyes sereget tarthassanak. Számos nemes, leginkább szerb, fényes kíséretet alkotott. A tartomány kormányzása szerb minta szerint történt. A czrnomeni vereség után személyesen segítették a szultánt és adót fizettek. ²⁾ — Dragas 1379-ben halt meg, ³⁾ s Konstantin egyedül maradt ⁴⁾ ki Kraljevics Markó barátjával 1394-ben „na Rovinah“ mezőn esett el, hol Mircse oláh vajda Bajazid szultán felett győzelmet aratott.

Majkov szerint Dragas szerzetbe lépett volna Dmitár néven, s Jireček úgy látszik ebben tévedt.

A Kraljevicsek Vukasin fiai. Hárman valának Márko, András és Dmitár. Vukasin eleste váratlanul történt, úgy hogy fiai közül senkit sem nyilváníthatott utódjának. Márkó mint legidősebb felvette a királyi címet. Lázár által apja halála után azonnal megtámadtatott; 1372-ben Prizrent s a prizreni tartományt vesztette el, úgy hogy csak Szkoplye, Porecs, Kicsevo, Prilip, hol székhelye volt, ⁵⁾ Ochrid és Koszturt tartotta meg; birodalma a Sartól Tesszáliáig terjedt. Uglyesa nagybátyjuk volt.

Kraljevics Márkó a népmonda egyik legkedveltebb alakja, s míg a történet alig jegyzett fel róla valamit, addig a nép ajka legnevezetesebb uralkodói közzé sorolja. Lázár ellenfele volt a szerb trónkérdés miatt, ki

¹⁾ Гласник XXIV. 249—258; Miklosich. Mon. Serb. 186; Григоровић, Путешествије 71; Jireček, Handelsstrassen, 57.

²⁾ Григоровић. 165; Klaić, Boszn. tört. 314.

³⁾ Hopf, 457.

⁴⁾ Majkov, 85. Šafařík. Památky 74; Ark. za povj. jugosl. III. 16. Jireček, 315. Rozpravy hist. fil. Bécs 1860; Zeissberg. Die poln. Geschichtsschreibung des Mittelalters, Leipzig 1873; 419. Golubinsky 499; Rad. XV. 204. l.

⁵⁾ Гончевић, 103.

mindenesetre jogigényeivel siettetten Szerbia bukását. 1373-ban török vazallussá lőn. Prilepben székelt. Vára meredek kétormu sziklán állott, mely negyedóránnyira a mai Prilip városától mintegy 300 lábnyi magasságra emelkedik; még most is vannak ott romok, melyeket a nép „Markovi kuliknak“ nevez. A szikla déli tövében feküdt a régi Prilep, mely most csak 150 házból álló falu hat templommal; neve Város. A szt. Mihály-templomban van egy fali festmény, mely Márkó királyt koronával és királyi pálczával ábrázolja. Érmeket is találtak következő felirattal: „V. Christa Boga blagovjerni kráľy Márko“. ¹⁾ A Markova Reka mellett Szkoplye alatt Szusicza falunál van az ünnepelt szt. Demetrioszról címzett „kráľy Márkov monasztir“. ²⁾

Márko mint történeti alak alig ismeretes. Legtöbbször tudunk ama nagy viszálykodásairól, melyeket Kasztoria birtokáért folytatott. Feleségét Ilonát, berrhoei Hlapen Radoszláv fejedelem leányát erkölcstelen életmódja miatt eltaszította. A hölgy elment Kasztoriába, melyet II. Balsának átadott (1380.); ez éppen akkor Szkodrától és a Zetától Durazzóra, Valonára és Kaninára terjesztette ki a maga uralmát; de Ilona azt követelte tőle, hogy hagyja el feleségét, a beráti deszpót leányát és vegye el őt. Hiába iparkodott Márko a törökök segítségével Kasztoriát visszafoglalni. De Ilona Balsánál is annyira vitte, hogy ez kénytelen volt őt már néhány hónap múlva bezáratni és késöbben elkergetni. ³⁾ Egy másik tudósítás, mely Muszaki János albán deszpót emlékirataiban található, azt mondja, hogy II. Muszaki András, Berát, Korcsa és Muszakja ura, két vejével, II. Balsával és ochridai Ropával Márko ellen vonult és hogy tőle Kasztoriát, mely állítólag ösidöktől fogva a Muszakikhoz tartozott, elragadta. ⁴⁾ Annyit bizonyosan tudunk, hogy 1380. decz. 18-án Kasztoriából Janinába két követ érkezett, hogy Tamás deszpót, Ilona mostoha fivére és eszerint Márko

¹⁾ Šafařík, Гласник VII. 217. Ljubić, Opis jugosl. novaca 157.

²⁾ Šafařík, Památky 61.

³⁾ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin etc. Popov A. Описание рукописей библ. купца Хлуфова. Москва 1872. 347.

⁴⁾ Макушев, Rad. V. 174.

sógora javára Szerbia váráról lemondjon; a deszpot bezáratta őket, hogy pénzt csikarjon ki tőlük. ¹⁾ A népmondák történelmi kiderítése körül nagy fontosságu egy dal, melyet Prilipben még most is énekelnek; e szerint Jelena Markovicza beleszeretett a deli Dukába. A féltékeny Márko megtudta ezt a viszonyt egy dalból, melyet két lány fehérruhamosás közben a „dubovi kladencze”-nél (tölgykut) a várhegy alatt énekelt s ezért hűtelen feleségét máglyán elégette. ²⁾

Márko király a déli szlávok nemzeti hőségévé lett. Ezerféle dal és monda öröklé meg emlékét a szerbeknél, bolgároknál, horvátoknál, sőt a nem szláv albánoknál is. Isztriából Konstantinápolyig, Janinából Várnáig alig fogunk találni embert, a ki Márko nevét ne ismerné. Mindenütt mutatják óriási erejének jeleit. Zordon szikla szorosokat hasított kardjával, nagy dombok az ő sátrai, különvált szikla tömegeket gyerekjátékként hajított le a magas hegygerincekről; mutogatják Suracz nevű lovának patko nyomait, az ő fürdőit, barlangjait, várait s Vidinben a Sztambul kapián a kapu felett láthatók Márko király fogai. Sipka mellett a Balkán szorosban, és Traján kapujában várai, Filipopoliszban sir-dombja. A halhatatlan hős neve a Balkánfélszigeten utazót léptennyomon kíséri. Legelevenebbül él emlékezete saját birodalmában Nyugat-Makedóniában; de itt szokás hozzá tenni hogy Márko elnyomó volt. ³⁾

Aszen Elek, III. János elgörögösödött utódja volt s Bogdántól keletre Kavala és Krisztopolisz tengerparti város és Thasszosz sziget felett uralkodott; 1373-ban velencei polgárjogot szerzett. ⁴⁾

Palaeolog Simon Trikáliában uralkodott; veje Prelyubovics Tamás pedig Janinában. ⁵⁾

Kommen deszpot Dusán czár sógora, Jelena czárnő és Alexandra bolgárczárnénak fítestvére. Midőn Dusán Avlonát, Kanint és Albán Belgrádot elfoglalta, Komnent

¹⁾ Нопф 39. Гласник XIV. 258.

²⁾ Miladinovics, 254.

³⁾ Григоровић, 165.

⁴⁾ Нопф, 448.

⁵⁾ Срећковић, Гласник XXVII. 226—240. Руварац, 115.

nevezte ki helytartónak; 1360. körül halhatott meg, 1359-ben említették utóljára. ¹⁾ Őt követte fia Sándor, ki talán a csrnomeni ütközetben esett el, mert birtokait ez időben II. Balsa, sógora foglalta el.

Elősoroltuk volna azon főurakat és uralkodókat, kik Uros alatt és halála után Dusán birodalmának déli részeinek romjain új, de rövid életű fejedelemségeket alakítottak. Függetlenül uralkodtak, s Szerbiával minden köteléket megszakítottak; de csakhamar török vazalussá lőnek, nem állhatván ellent hódító sergeiknek a csrnomeni 1371. decz. 4 iki katasztrófakor, némelyek elébb is már, a koszovói véres csatáig, 1389. jún. 15 ig terjedő időszakban elvesztek, egyrészt meghaltak, elestek, s a kik életben maradtak mint török vazallusok a szultán hadjárataiban személyesen részt vettek.

A tulajdonképeni szerb területeken csak hárman osztoztak: Lázár knéz és veje Brankovics Vuk, a Balsicsok Zetában és Altomanovics Miklós zsupán, ki az Ibártól a Humig és Macsóig terjedő részeket birta.

Lázár knéz 1372-ben vette át a vezérszerepet. 1374-ben Nikola zsupánt megtámadta s legyőzte, s aztán megvakíttatta. Altomanics Miklósnak nagyapját Vojinnak hívták, kinek két fia volt: Altoman és Vojiszláv s egy Szela nevű leánya ²⁾ Vojin felesége III. Decsánszki Urosnak nőtestvére volt; V. Uros tehát Altoman és Vojiszláv unokatestvére volt. Előbbi fia Miklós 1366. körül vette át Vojiszláv nagybátyjától az uralmat. Mellesleg jegyzem meg, hogy III. Uros czárnak három lánya volt: Jelacsa, ki a horvát Šubić III. Mladen főurhoz ment nőül, Klissza és Szkradin várak urához, ki 1348 ban halt meg s kinek fia IV. Mladen volt; második leánya (Teodora?) Deján neje lett, a későbbi szerasztokratoré; a harmadik, úgy hisszük a legidősebb Vojinhoz, Vojiszláv apjához. Innét tehát a rokonság Altomanovics Miklós zsupán és a Nemanyák, illetve Lázár knéz neje között. Altoman 1374-ben nősült. ³⁾

¹⁾ Listine III. 343, 345, 351. Mon. Ragus. II. 263.

²⁾ Orbini 281—284; Mon. Ray. I. 279. II. 208—279; Gelcich G. Dello Sviluppo civile di Ragusa considerato ne'snoi monumenti istorici et artistici. Ragusa 1884. 34—35. Рубанц, 126.

³⁾ Рубанц, 131.

Miklós zsupán uralma kezdetekor Raguzát megtámadta, mivel ezek a szerbeknek fizetendő évi adót megtagadták. Gara Miklós szomszédjával a macsói bánnal (1371.) eleinte jó lábon élt, de midőn Szankovics Belyák és Radics apjának, Szankónak Tvrtko ellenfelének pártját fogta, sőt Lázár knézzel is összetűzött, vele is ellenségeskedésbe jutott. Veszedelmessé vált ő a szerb knézre, mikor egy ízben megmérgeztetni megkísérlette. Lázár most Lajos magyar királyhoz fordult segítségért, ki ezt meg is adta, de kötelezé őt fenhatóságának elismerésére és 10.000 ezüst dinár fizetésére. A bosnya bán és Gara Miklós, kit Lajos ezer harczossal Lázárhoz küldött, a macsói bán szövetségében Altomanovicsot a knéz legyőzte, Uzsiczában elfogta és Muszity István unokájának őrizetére bízta, ki aztán valószínűleg Lázár tudtával szemeit kiszuratta. Miklós később Zetába szökött, hol 1375. október havában meghalt. Miklós Dracsevót, Konavlyét és Trebinyét Balsics Györgynek ajándékozta, mely területeket ez 1371—1376-ig birt.

Altomanovics tartománya ezután feldaraboltatott. A rudniki és uzsiczai területet Lázár kapta. Podrinyét, a humi és a Limtól a Humig terjedő részeket, Tvrtko foglalta el, ki 1376-ban Balsicsból a Miklósból neki ajándékozott területeket is elhódította. Némi birtokváltással tehát 1374-ben Lázár, Balsics és Tvrtko voltak a szerb területek urai.

Lázár hatalma emelkedőben volt; de elvesztette független állását, mert I. Lajos fenhatóságát elismerte s ezentul is knéz maradt noha hatalma növekedett.

Tvrtko uralma Humra és Travunijára, délen Cattaróig, Niksicsig, Keleten a Szeniczáig terjedt; birtokában volt Milesevo is, hol Szt. Száva apostol sirja fektűt.¹⁾ Ő magát Altomanovics leveretése után a Nemanyák tulajdonképeni utódjának tekintette, midőn pedig Lázár gyengeségét látta, elhatározta hogy hatalmi állásának külső fényt is kölcsönöz és 1377-ben (téves az 1376. év) Milesevoben Szent Száva sirjánál feltette fejére Bosznia és Szerbia királyi koronáját. Szerbia királyául

¹⁾ Jireček, Handelsstrassen 36—37. Klaić, Boszn. tört. 168.

Raguza azonnal elismerte, mely mostan neki fizette az évi 2000 perper adót; aztán Velencze ismerte el.¹⁾

Lázár győzelme után a belügyekre fordítá figyelmét. Mindenekelőtt a még Dusán idejében a szerbekre kivetett egyházi átkot óhajtotta megszüntetni. Már 1364-ben Kalliszt patriarcha Szerbe ment Dusán czár özvegyéhez, Jelenához, hogy a görögöket és szerbeket egyházilag kibékitse; de váratlanul bekövetkezett halála véget szakított a tárgyalásoknak. 1368-ban Filotija patriarcha Uglyesa makedón tartományáról levette az átkot, miután ez a konstantinápolyi patriarchát ismerte el fejéül.²⁾

Lázár 1375-ben október 3-ára Pétyre (Ipek) Balsics Györggyel egyetértően szabott hozott össze, hogy az ápril 29-én meghalt IV. Száva szerb patriarcha helyébe mást válasszszanak. A gyűlés a bolgár Jefrem remetét választotta meg. A konstantinápolyi patriarcha 1376-ban végre eltörölte a kivetett átkot, egyszersmind a szerb patriarchát elismervén. Majkov, Šafařík, Rajics, Engel, Brankovics, Miklosics s utánok számos író azt írják, hogy az ipeki gyűlésen meg is koronáztatta magát, mit azonban Ruvaracz világosan megczáfol;³⁾ ehhez aztán Brankovics kieszelte, hogy Vukot ekkor nevezte ki deszpottá.⁴⁾ — Lázár társa Balsics György 1379-ben halt meg s Lázár ekkor Hvoszno és Prizren birtokába jutott. 1380-ban Athoszbán járt; ekkor a hilyendári kolostornak Jelcsanicza helységet ajándékozta.⁵⁾

A török szultán Kis-Ázsiában volt elfoglalva, hol Ali bég ellene felkelt; ennek legyőzése után ama hirre, hogy Lázár fejedelem Tvrtkoval szövetséget kötött ellene, gyorsan a Balkánra visszatért. Bulgáriát azonnal elfoglalván, 1386-ban Nist is bevette és Lázárt évi ezer font ezüst hadiadó fizetésére és ezer lovas hadisegély kiállítására kötelezte.⁶⁾ A szultán még a csrnomeni ütközet után egész Makedoniát, Kovalat, Szert foglalta el;⁷⁾

¹⁾ Ljubić, Mon. Slav. merid. IV. 1887.

²⁾ Голубински, Кратки Очерк. 473—475.

³⁾ Руварач, О кнезу Лазару. 178—196.

⁴⁾ Jagić, Ein Beitrag zur serb. Annal. 108, 109.

⁵⁾ Pajuh, III. 25.

⁶⁾ Šafařík, Památky 75. Zinkeisen I. 230.

⁷⁾ Леп Пул, Ист. турск. царев. 29.

ezután a koszovoi vészig csak két győzelmet jegyzett fel a történet; 1381-ben Crep és Vitomir Dubravniczánál egy török sereget vertek meg.¹⁾ 1387-ben Lázár és Tvrtko 30,000 emberrel a törökök ellen indultak és Plocsniknál a Toplicza mellett úgy megverték elleneiket, hogy alig egy ötöde menekült meg a haláltól. Ez volt az első és utolsó diadala a délszláv szövetségeseknek az ázsiai hódítók felett.²⁾ A győzelem hírére Sismán bolgár császár nyíltan a szövetségesekhez pártolt s megtagadta Murádtól a segédcsapatokat; úgyszintén Dobrotics Ivánko is.³⁾

Orbini, kinek műve 1601-ben jelent meg, azt állítja hogy Lázár knéz I. Lajos magyar király halála után a macsói bánságot visszafoglalta, mi azonban téves s mi ellen a történeti tények czáfolatúl felhozhatók. Zsigmond király 1389-ben igaz ugyan, hogy Lázár ellen indult, de nem Macsó visszafoglalására, hanem azért mivel Tvrtko bosnya király függetlenítését elősegíté s a pártütő pártját fogván, véle szövetséget kötött. Csatára azonban nem került, mert Gara Miklós macsói bán és Lázár veje a régi szerződés megújítása árán a békét kieszközölte.⁴⁾

Zeta uralkodójával is szövetséget kötött a szerb fejedelem, s 1386-ban Jelena nevű leányát Balsics Györgyhez adta; ha igaza van Ruvaracznak Balsics veje neki a tengermellék egy részét is átengedte s fenhatóságát is elismerte, mert Lázár, „a tengermellék ura” címét is viselte.

Brankovics Vuk Pristina körül kormányzott; a Koszovopolyen külön tartománynyal birt, Šartól északra. Ide tartozott Trepce, Vucsitrn, Kopaonik, a szitniczai várak, Drenicza, Borcsa vára, Hvosztno egy része, Budimlye, Pilot.

Lázár fejedelem tehát Szerbia egyedura volt; ilyenek ismerte el Balsics és Brankovics. Tvrtko felvette

¹⁾ Starine VI. 20; Arkiv III. 15; Григоровић 51, Jagić 94; Летопис М. С. 1848. I. Гласник XXIV. 272.

²⁾ Zinkeisen I. 250; Ражућ, III. 39; Hammer I. 201; Летопис М. С. XII. 50; Гласник I. 166; XI. 149; LXVIII. 48; Herzberg, Gesch. d. osm. Reiches 504; Huber Alf. Gesch. Öst. II. 347.

³⁾ Lewenclaw. 265.

⁴⁾ Rad. III. 87–89; Huber Alf. Die Gefangennehmung d. Kön. Elisabeth. Wien 1885.

ugyan a királyi czímet, de ezért Lázár véle szövetségben élt s ha nem csalódom, a szövetség ára, melyre Lázár török ellenségei miatt rászorult, Tvrtko Szerbia királyi czímének átengedése volt, mert különben lehetetlen elgondolni, hogy a koszovopolyei szövetséges seregek urai, miként élhettek volna jó barátságban t. i. Tvrtko „a szerb király és Lázár az egyszerű knéz“.

Lázár fejedelem főtörekvése a szomszédos hatalmakkal való szövetkezésre irányult; különösen Magyarország felé gravitált, mely akkor a Balkánon nagy befolyásnak örvendett. — A történeti feljegyzések szerint egy áruló főúr a szultánnak Lázár terveit elárulta s ha már a plocsniki csorba, úgy még inkább ezen tervek készítették a háborúra, még mielőtt Lázár a keresztény államokkal szövetségét megvalósítaná.¹⁾

A szerb knéz, mialatt Ali Bulgáriában garázdálkodott, Dmitár vitéz fővezérét, Vojhnát, a nagyvezér csapatai által elfoglalva tartott Pirot határvárat foglaltatta el. Jaksi bégnek sikerült ugyan egy éjjel Pirotnak ismét meglepni és elpusztítani, de a visszavonulásnál csak nagy bajjal menekülhetett meg a völgy szorosban az üldöző szerbek elől. Eközben Murád Filipopoliszban felkerekedett és Kösztendilen, Kratovon át Szerbiába nyomult.

1386. június 15-én Vid napján a Koszovopolye (Rigómező) a Láb folyó mindkét partján pompás fegyverfényben ragyogott.

A koszovoi csatáról alig maradtak fen hiteles történeti adatok, noha annál inkább regélnek róla a hősi népdalok, a szerb epikai népköltészet. Röviden adjuk elő a csata lefolytát; de nem mulasztjuk hozzátoldani felvilágosító megjegyzéseinket is. A szerbek seregében a zömöt Lázár knéz, a balszárnyot Brankovics Vuk, a jobbat Vukovics Vlatkó vezette; Horváthi Iván, magyar felkelő szintén részt vett. — A török hadseregben a középet Murád szultán, a jobb szárnyat idősb fia Bajazid, a balt ifjabb fia Jakub vezette. Az ütközet kora hajnalkor kezdődött ritka hevességgel. A szerbek oroszlánbátor-

¹⁾ Гласник XLIX. 212; Hopf, Gesch. Griech. II. 43. Мijatовић, Деспот Ђ. Бранковић I. 6.

sággal küzdöttek, úgy hogy a törökök balszárnyát csakhamar sikerült visszavetniök, amit azonban Bajazid észrevett, s villámgyorsasággal az ellenség szeme előtt, mindent maga előtt letiporván legbátrabb vitézeivel a balszárny segítségére száguld s azt újra támadásra átviszi. A küzdelem délig folyt s ekkor a szerbek jobb szárnya lankadni kezdett, melyet hátrálás követett s csakhamar rendetlen futás. Vuk ezt látva visszavonult, s a közép nem tudván menekülni a fejedelemmel együtt, majdnem tisztára lekaszaboltatott. Az ütközet el volt vesztve.

A népdalok számos részletről dalolnak, s akad történetíró ki hitelt ad nekik. Ruvaracz, a szerb történezszt egyik legélesebb eszü kritikusa behatóan foglalkozott a kútforrásokkal s mi őt követjük jelenleg is.¹⁾ Szerinte az ütközet 1389. június 15-én kedden történt, miben a szerb krónikák megegyeznek.²⁾ Horváth Mihály, Fessler-Klein, Kronos, Rački és Szretykovics vagy a dátumra, vagy a napra nézve tévedtek; egy napon dőlt el az ütközet s nem három nap alatt.

A néphagyomány különösen az ütközet előtti estén tartott haditanácsról, illetve vacsoráról emlékszik meg, melyen Lázár knéz Kobilics Milóst hűtlenséggel vádolta ugyanis Vuk titkos besugására. Kobilics hogy bebizonyítsa hívségét s a rágalom aplotalanságát, még az éjjel eltávozott a török táborba s mint szökevény s a török hitre áttért egyén a szultán szine elé vezettette magát. Lábai megcsókolása alatt kardját előhuzta s hasba szurta Muradot. A népköltészet azt mondja hogy Kobilics (Obilics egy rossz correctura szerint) Milós Lázár knéz veje volt; de miután Lázárnak csak öt lánya volt s ezeket Vuk, Balsics, Gara, Sismán birták s a legfiatalabb Bajazidnak adatott nőül, Milós nem lehetett Lázár veje s ezen hagyomány is a fantázia szülötte. Milós Murád leszurása után a helyszinén elfogatott s felkonczoltatott. Hős tette történeti tény s személye mintaképe marad minden szerb hazafinak.

¹⁾ Руvaraц, О кнезу Лазару 219—125.

²⁾ Глаеник XLII. 261; XI. 149, X. 191, V. 86; Mon. Rag. XIV, 48. Хилфердинг, Босна, 277.

Nem kevésbé fontos az is, hogy mely nemzetek vettek részt a koszovói ütközetben. A török történészek kivétel nélkül azt írják, hogy a Koszovopolyén a „keresztény szövetséges nemzetek seregeit“ győzték le.¹⁾ Pavić²⁾ azon az alapon, hogy a horvát hősi dalok csakis a magyarok részvételét említik, azt állítja, hogy a magyarok. Rački, Klaić és Hertzberg szintén állítják a magyarok részvételét; azomban már Huber Alfons kimutatta, volt e nézetek helytelenségét s Mijatovics, valamint Ruvaracz nem is fogadják el. Nem jöttek el továbbá Kasztriota és az albánok, sem a bolgárok, sem az oláhok, noha Roessler megengedi ennek lehetőségét, egyedül csakis egy nagyobb csapat bosnyák segíté Lázárt Koszovón, melynek fővezére Vukovics Vlatko volt s nem Hranyics, mint azt Rački, Jircšek, Klajić stb. tévesen írják; mert Vlatkónak fitestvére volt Hranya, s apjukat Vuknak hívták, s így Vlatko Vukovics volt, s a Hranyicseknek nagybátyja.

A szerb hősi dalok Jug Bogdánjáról, Jugovicsékről, Sztrahinyáról, Toplicsánin Milánról, Koszárcsics Ivánról a történet nem emlékezik meg. A szerbek részéről részt vettek az ütközetben: Brankovics Vuk, s fia Gergely, Vukovics Vlatko bosnya knéz, talán Horváthy, Muszity István, Lázár unokája s Lázár knéz; talán még Zójics Miklós Osztroviczáról és Beloczrkovics Novák vajda.

A szerb sereg hozzávető számítás szerint 60.000-re rugott; a bosnya segély 20.000-re. Annyi bizonyos, hogy Balsics nem vett részt az ütközetben. — Lázár knéz fogságba esett és a haldokló szultán parancsára leöletett. A két szárny vezetői Vuk és Vlatko megmenekültek.

A legújabb időkig Vukot árulással vádolták s a szerb epikai hagyományok őt csakis árulónak ismerik. Némely írók ezt elfogadják, mások felmentik őt az árulás vádjától. Szretykovics és Florinszki árulónak mondják, Ruvaracz, Kovacsevics és Mijatovics felmentik. Részemről a középútat követem: nem tartom bebizonyítotttnak a népdalokban foglalt és ezekből a régi (valószínű Orbini által) történétírók által átvett árulást, de

¹⁾ Lewenclaw, Hist. Musulm. 405, Roesler, Rom. Stud. 312.

²⁾ Pavić, Narodn. pjesm. 1878.

nem is mentem fel, hanem ez időben eldöntetlennek tartom a kérdést. Ruvaracz néhány nyomra irányítja a figyelmet, melyek arra mutatnak, hogy Vuk neve felcseréltetett a bosnya vezér, Vukovics Vlatkóéval.

Tvrtkó királytól egy 1389. aug. 1-én és egy okt. 20-án kelt levele maradt fen, melyekben koszovoi győzelméről szól;') nehezen hihető el, hogy ezek valódiak volnának, mert habár több jeles író hivatkozik rájuk, nem hihető hogy Tvrtkó győzelemnek keresztelte volna a koszovoi vészt, melyet csakhamar a nikápolyi vereség követett s hol a Balkán népek sorsa véglegesen eldőlt!

A koszovoi ütközet oly horderővel birt, mint a mohácsi Magyarországra nézve; bekövetkezett az ország meghódítása, mely csakhamar közönséges pasalikká lőn s Törökország egy kiegészítő részévé. A szerb nemzet, Dusán czár császárságának népe pedig rabigába jutott.²⁾

Lazarevics István.

1389—1405—1427.

Lázár halála után a szerb trónért két család versengett: a Brankovicsék és Lázár fia, István. A népköltészet Vukot Szerbia legelső főurának tartja; ³⁾ apja is befolyásos főur volt, „veliki szluga“ azaz szevaszto-krator Dusán idejében, a ki saját nevére pénzt is vere-

¹⁾ Fejér, X. 566; Гласник, XXXII. 173.

²⁾ A koszovopolyei ütközet fontosabb kutforrásai: Руварац, О Кнезу Лазару 219—245; Ковачевић. Вук Бранковић, Београд, 1888; Мijatовић, Деспот Ђ. Бранковић, 10; Гласник. I., V., X., XI., XXVIII., XXXII., XLII., XLVIII., XLVI., LII Бошковић, Сlike из српске историје; Лен Пул, Ист. турск. царев; Малетић, Историческо-кратическо описаније битке Косовополске, 1847; v. G. Presse 1878, 329. szám; Hammer, Gesch. d. türk. Reichs. IX.; Fejér, Cod. dipl. X.; Rački, Pokr. jugosl Rad. III. XVIII. Ducas, Hist. Musulm.; Schwandner II.; Orbini; Новаковић, Годишница II.; Fessler, Gesch. Ung. II.; Krones, Handb. Öst. II.; Horváth Mih. Magy. tört. II. Starine X.; Zinkeisen I.; Hopf, Chroniques Gréco-Romaines; Pajuh, Истоп. Вулг. Хорв. и Сербов, III.; Mon. hist. Hung. II.; Klaić, Povjest Bosne; Jireček, Bolg. tört.; Roesler, Rom. Studien; Huber, Gesch. Österr.; Mon. Ragus. XIV.; Engel, Gesch. Ung. III. Мајков, Ист. српск. нар. Мишковић, Косовска битка; Падејски, Битка на Косову. Корепник, Piesni serbskie o kosovsk. boju.

³⁾ Караџић В., I. 310.

tett.¹⁾ Már Novakovics Sztoján szerb történész feltette róla, hogy a Nemanyák rokona lehetett.²⁾ azonkívül a Komnenokkal is rokonságban állott.³⁾ A régi szerb feljegyzésekből világos, hogy Branko a Nemanyáktól származott. Állítólag Nemanya másodszülött fiának Vukánnak két fia volt: Dmitár és Zavida, ennek György, ennek ismét Mladen és ennek a szóban forgó Branko volt a fia; tehát Vuk a Nemanyák egyenes utódja volt.⁴⁾ Vuk unokája Mara csárnő is czári sarjnak tartotta magát.⁵⁾ Emellett bizonyít hogy Lázár fejedelem trónra léptekor Vuknak azonnal a deszpoti méltóságot adományozta⁶⁾ és Podrimlyét, Prizrent, Szitniczát, Pristinát.

Vuk tehát a trónörökösödési jogra hivatkozott, de ellene volt Lázár népszerűsége, az özvegy Milicza kiváló egyénisége és koszovoi magatartása. A nemzet különben is árulónak tekintette.

A porta Lazarevics pártját fogta;⁷⁾ míg Vuk a nyugaton keresett támaszt és a raguzaiak pártfogását szorgalmazta.⁸⁾ De csakhamar megváltozott a viszony, és a szultán mindkettőt elismervén a Moravat Lazarevics Istvánnak, Szitniczát Vuknak adományozta.⁹⁾ Brankovics tehát István deszpottól függetlenül kormányzott; Raguzá és Velence is így vette. Mindkettő természetesen a porta vazallusai valának; kötelesek voltak a szultánt hadjárataiban segiteni, évi adót fizetni,⁹⁾ és Milicza ezenkívül legifjabb Mileva nevű leányát Bajazid szultánhoz férjül adni; Krusevácson török dsamiját emeltetni. Hogy Vuk függetlennek tekinté magát Istvántól meglátszik azon is, mert saját nevére külön pénzt veretett.¹⁰⁾

István fejedelem és anyja a birtok felosztás után idegenkedtek a portától és Magyarországra veték sze-

¹⁾ Opis jugosl. nov. 180.

²⁾ Starine IX. 70.

³⁾ Гласник XI. 279.

⁴⁾ Л-т Мат. Српс. és Starine IX. 90.

⁵⁾ Monum. Serb. 521.

⁶⁾ Гласник XXI. 257.

⁷⁾ Рајић III. 79. Мајков. Ист. српс. нар. 105.

⁸⁾ Гласник XVIII. 80.

⁹⁾ Mon. Serb. 223.

¹⁰⁾ Ljubić, Opis jugosl. nov. 158.

meiket. István életírója — Konstantin a bölcz — írja, hogy ezen közeledésüket Zojics Miklós és Beloczrkvics Novák főurak a szultánnál siettek elárulni. ¹⁾ István midőn erről értesült, heroikus lépésre határozta el magát; személyesen a portára sietett, bevallotta szándékát és bocsánatot kért. A szultán meghatva őszinteségétől a dicső Lázár fiának megbocsátott.

Brankovics Vuk mindenkor a nyugattal tartott, ha nem is nyiltan. Így például midőn 1393. márczius havában Radics Czrnojevics Alessot a velenceieknek átengedte, ezek Alesso legelső várparancsnokának meghagyják, hogy keleti szomszédjával a régi jó viszonyt mindenkor fentartsa. ²⁾ 1394-ben a velencziek polgárukúl megválasztják. ³⁾ Thuróczy pedig, azt írja, hogy 1396-ban, midőn a keresztes hadak Szerbiába nyomultak István birtokait széltelhosszában pusztították, mint ellenségest. ⁴⁾

A nikápolyi csatában 1396. szeptember 26-án, elvált a két szerb fejedelem magatartása. István deszpot hőiesen küzdött a törökök sorában a keresztes hadak ellen; maga a szultán elismerte érdemeit a győzelemben. Vuk azonban a keresztesekkel tartott; nincs ugyan adat, mely világosan emellett bizonyítana, de a következők elégé tanuskodnak. A nikápolyi csata előtt Milicza, illetve István birtokait is háborgatta, s csak a szultán erélyes felszólalására adta vissza az elfoglalt területeket. Mandrovics Koszta azt hiszi, hogy emiatt tette a szultán láb alul Vuk deszpotot s mivel Miliczára mindinkább veszélyesbé vált. ⁵⁾ Mi azonban jól tudjuk Mijatovics Csedomily nyomán, hogy tisztán nikápolyi kétes viselkedése miatt öletett meg. A csata eldőlte után a szultán Vukot tömlöczbe vettette Plovdinban s később Makedóniában 1398. okt. 6-án megmérgeztetett. ⁶⁾ Plovdinból testvére Geraszim kalugyer, tetemét Athoszra vitte és Hilyendárba, vagy sz. Pál kolostorba helyezte el. ⁷⁾

¹⁾ Гласник XLII. 267.

²⁾ Hopf, Griech. Gesch. II. 96.

³⁾ Listine IV. 327.

⁴⁾ Schwandtner, Scriptores I. 222.

⁵⁾ Мандровић К., Ист. српс. нар. 209

⁶⁾ Мijatовић, Деспот Ђурађ Бранковић, I. 20; Šafařík, 75.

⁷⁾ Гласник X. 270.

A népköltészet haláláról szörnydolgokat jegyzett fel, melyekből személye elleni gyűlölete és megvetése hamisítlanul kitűnik. ¹⁾

Vuk halála után István és annak fiai közt a trónvillongások újból kitörték. Egy ízben a Brankovicsok Raguzába valának kénytelen menekülni és csak nagy nehezen nyerhették meg a szultán kegyét, ki őket gazdag ajándékok árán visszatogadta. ²⁾

István deszpota a nikápolyi csatán kívül az angorai-ban és elébb az oláhok elleni hadjáratban is részt vett. Egy Mirsa oláh vajda ellen indított háborúnak az volt a czélja, hogy a szultán Bulgária birtokát megerősítse. Bajazid 1394-ben ősszel átkelt a Dunán; vele indult Lazarevics István, Konstantin és Márko király. De Mirsa október 10-én a „Na Rovinah“ nevű mezőn egy véres ütközetben megverte a törököket, melyben oly sűrű tömegekben repültek a nyilak, hogy az ég is elborult. Roppant sok pasa és vajda esett el ezen a napon, köztük Králeyevics Márko és Konstantin. Egy kortársnak tanúsága szerint Márko így szólt a csata előtt Konstantinhoz: „Mondom s kérem Istent, hogy támogassa a keresztényeket s hogy én ezen a csatában az elsők között essem el“. A népmonda szerint azonban nem halt meg, hanem egy barlangban várja azon napot, mikor a napvilágot újra megpillanthatja. ³⁾

Az 1402. július 20-iki angorai ütközetben Lazarevics István deszpota, testvére Vuk, és Brankovics Gergely és György is résztvettek. A világhódító Timur khán tönkre tette volna az ozmán uralmat, ha a balkánállamok az ozmánok ezen vereséget kiaknázták volna. Ahelyett azonban egymással összevesztek.

Brankovics Gergelyt Timur khán elfogta; a többiek hősiesen küzdve keresztül törtek a tatárok sorain, úgy hogy Timur bámulatát is kihívták. Szerencsésen Konstantinápolyba menekültek, hol Manuel görög császár helyett legidősb fia János uralkodott, ki Istvánnak a deszpota címet adományozta s nagy kitüntetésekkel el-

¹⁾ Гласник V. 94.; Милојевић, Путопис, I. 46.

²⁾ Спом. Арх. Дубров. I. XXX.

³⁾ Jireček, A bolg. tört. 334.

halmozta. Úgy látszik István és György útközben összehitt, mert János a szerb deszpót kérelmére utóbbit fogságba vetette. Innét István a tengeren át Zetába, Sztrasimirovics Balsics Györgyhez hajózott s a Koszovón át Novobrdoba tért.¹⁾

A zetai tengerparton értesült anyja levele által, hogy Brankovics György börtönéből megszökött és a török szultántól segílyt nyerve Szerbia ellen indult. Milicza némi seregét is küldött Zetába fiaihoz, kik Balsicstól segítséget nyerve, Novobrdó elé siettek. A koszovói mezőn, Graecaniczán alul, Tripolishnál 1402. nov. 21-én Györgyöt és a törököket megtámadják s fényesen legyőzik. Ez volt az utolsó harc a két család között. Talán 1403. táján végleg kibékültek s egymástól függetlenül uralkodtak.²⁾

Az 1403—1408. évekből több oklevél maradt vissza; Brankovicséktól,³⁾ melyek többnyire adománylevelek és önállóságuk mellett bizonyítanak.

A két család kibékülésének közvetlen következménye a nyugati birodalmakhoz való közeledés volt. Vuktól Istvánnak nem volt mit tartania s az bizonyára igyekezett őt és Szerbiát a nyugati hatalmak szférájába belevonni. István Magyarországhoz közeledett; beleegyezésével Belgrádot megerősítette, sőt a törököktől néhány általok előbb elfoglalt várat is visszafoglalt.⁴⁾ Zsigmond király burgundi Fülöpnek azt írja, 1404-ben, hogy István deszpót szövetséget kötött vele, a törökök ellen felkelt és a magyar csapatok segítségével több győzelmet is aratott.⁵⁾ 1405. május 2-án a raguzaiak és azt írják Balsics György feleségének Jelának, hogy István szoros összeköttetésben áll a magyar királlyal.⁶⁾ Ezen viszony Milicza fejedelemnő 1405. november 11-én bekövetkezett halála után még szívélyesebb lett. Zsigmond király 1406—1407. között Boszniát leigázván, Belgrádba ment,

¹⁾ Мijatовић, I. 23.

²⁾ Mon. Serb. 269.

³⁾ Mon. Serb. 277.

⁴⁾ Гласник XLII. 284. Lazarevics életrajza Konstantin filozofustól.

⁵⁾ Engel, Gesch. v. Serw. 355.

⁶⁾ Спом. Дубр. Арх. I. 117.

hol szövetséget kötött Istvánnal; ¹⁾ viszont utóbbi Budán visszaadta a látogatást. ²⁾ A szövetség egyes pontjai nem ismeretesek előttünk; bármilyenek voltak is, a szerb főurak elégedetlenek valának, ellenezték a magyar szövetséget. Az elégtelenség élére István deszpota testvére, Vuk állott, ki 1409-ben török segélyvel Istvánt megtámadja. ³⁾ Mijatovics ezen felfogásával szemben Majkov és Rajics történetírók azt vélik, hogy hatalomvágy vezette Vukot. A felkeléshez Brankovics Vuk is csatlakozott, ki Gergely bátyja 1408. márczius 21-én halála után egyedül kormányzott birtokain.

István ezen felkelés által kritikus helyzetbe jutott; belátván helyzete tarthatlanságát megalkuszik ellenfeleivel, Vuknak Szerbia déli részeit átengedi, magának pedig a Magyarországgal határos északi részt tartja meg. Ezen súlyos veszteséget némileg ellensúlyozta Zsigmond, ki őt 1409-ben Szrebniczával megajándékozta; ⁴⁾ 1411-ben pedig Szatmárt és Németit kapta birtokba. ⁵⁾

Alig csendesedtek le ezen polgárháború utolsó hullámai, Szerbia már is új vihar elé nézett. Szulejman szultán öccse Mohamed elfoglalván Kis Ázsiát, öcsését Muszát Európába küldte, ki a Duna torkolatához hajózott és Mircea oláh fejedelem által örömmel fogadtatott. A dunai tartományok török csapatjai, Lazarevics István és Vuk, Bulgária Muszához csatlakoztak. Bizáncz falai alatt Musza és Szulejmán között csatára került a dolog, de miután a bizáncziak a szultán pártját fogták, csakhamar Vuk egész seregével hozzája pártolt. ⁶⁾ Musza megmenekült és rablóéletet folytatott a Balkánon és Thrákiában. Vukot, ki visszavonulása közben Filipopoliszban megállapodott, megrohanta és egy erdőben lefejeztette 1410. június 6-án ⁷⁾ ugyanezen sors érte Vuk testvérét is Lázár nem messze Drinápolynál. Brankovics Lázár és Lazarevics Vuk halálával sem érte be; orgyilkosokat fel-

¹⁾ Windeck, Hist. vit. Imp. Sigis. 1145.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. X. vol. 4. 687.

³⁾ Гласник, XLII. 291. Orbini 255; Pajuk III. 120.

⁴⁾ Engel, Gesch. v. Serw. 360.

⁵⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 141.

⁶⁾ Zinkeisen, I. 428.

⁷⁾ Šafařík, 74.

fogadott, kik Györgyöt megmérgezték, de szerencsésen csak súlyosan megbetegedett és nem halt bele.¹⁾ Ily körülmények között György megszökött a törökök seregéből és Konstantinápolyba menekült. Ugyanekkor felkérte Mara anyját, hogy békítse ki őt Istvánnal. György most Szalonikin át István deszpotához indult, ki őt fényes kísérettel a határon várta. A szerb évkönyvek feljegyzik ezen fontos esemény évét és napját: 1413. okt. 23-án.

Lazarevics István Jusszuffal „Konstantin országának“ parancsnokával és Jigittel, a szkoplyei határvidék vajdájával, kik mindketten Musza fogságából Demotikából megszöktek és tartományaikba tértek, Musza ellen szövetekezett. Ugyanakkor a bizáncziak Szulejman fiát Orchánt Theszalonikába küldték, hogy Bogdán szláv bolgárral és a török gyarmatosokkal egyetemben Makedóniában a harczot megkezdje. Musza azonban Orchánt elfogta és megvakította, Bogdán országát megszállotta, azután Szerbiába rontott és a deszpotát Vrbniczánál nem messze Krusevácztól megverte.

Mohamed eközben valamennyi ellenségével titkon szövetekezett és a Boszporuson át egyenesen Szerbiába jött. Nem messze Filipopolistól szembe szállt vele. De Mohamed megkerülte őt, Nisbe érkezett, hol Lazarevics István, Bogdán és az európai tartományok összes basái hozzá csatlakoztak. Csamorlu falunál Vitos alatt az Iszker mellett 1413. július 10-én vívták Mohamed és Musza a döntő csatát. Mohamed seregében főleg a szerbek tűntek ki magukat, kik Radics vajda alatt küzdöttek. Musza bámulatos vitézséget tanusított, de elvégre Brankovics György oldalába szúrt. Lován menekülni akart, a folyónál utólérték s megfojtották. A délszlávok dalaiban Musza mint utonálló szerepel.²⁾

Mohamed trónrajutásától a deszpot haláláig Szerbia békés napokat élvezett. István sokszor Budán járt, sőt Rómában is volt. 1422-ben Zsigmondot a husziták elleni hadjáratban támogatta.³⁾ Rendes látogatója volt a ma-

¹⁾ Константин, Гласник XLII. 301.

²⁾ Jireček, A bolg. tört. 342. Григоровић. 51. Zinkeisen I. 441. Šafařík, 75.

³⁾ Гласник XLII. 314. Windeck, 1148.

gyar országgyűléseknek. 1423-ban a zetai velencei birtokokat Zsigmond kérelmére megtámadja.¹⁾ 1424-ben Paleolog Manuel görög császárral Budán járt és vele tért haza.

Élte utolsó éveit betegségben töltötte; lábbajt kapott s 1425. tavaszán oly rosszul volt, hogy halálát várták. Kissé felépülvén Szrebrniczába gyűlést egybehívott. Itt Brankovics Györgyöt utódjául elismertette, az összes főurakat és papságot feleskedtette és rettenetes átkot mondott arra, ki hűtlenné lenne Györgyhez.²⁾ Ezen lépése által azonban Szerbiát csak belsőleg biztosította, kifelé nagy veszély környezte az országot. A boszniai királyok még mindég fentartották jogigényüket Nemanya birodalmára. Másrészt a velenceiek Dusán halála óta Zetát folyton háborgatták s különösen a tengerpartot. Midőn 1421-ben az utolsó Balsics elhalt, István deszpót lett a zetai birtokok egyetlen örököse, ki Zetát Brankovics Györgynek adományozta. György különösen Szkutari körül hevesen harczolt a velencei usurpátorok ellen, de végre is 1423-ban egyezkedésbe bocsátkozott velük. Az első egyezés 1423. aug. 12-én jött létre, de István nem hagyta helyben. Ily viszonyban állott még mindig halála évében is Velenczével. Magyarország felől is biztosítani kívánta országát, mely régebb időktől fogva óhajtott bizonyos fenhatóságot gyakorolni, s a magyar király a szerb királyi címet is viselte. Ezzel szemben a török hódoltság veszélye fenyegeté. István Magyarországhoz szíttott, mely összhangban állott a Balkán államok politikájával; 1426-ban Budára utazott Zsigmond királyhoz. Engel a szövetség pontjait felemlíti: A szerb deszpót a magyar koronára felesküdt, elismervén ennek jogát Szerbiára; Brankovics György felvételét a magyar főrendek közé: Zsigmond Györgyöt mint a szerb trón örökösét elismerte, ha István utód nélkül halna el. Ez esetben a király mindazon várak birtokába jutna, melyeket az előtt Lajos király birt, u. m.: Loznicza, Szoko, Vrodár, Zvonized, Macsó vára, Bitva, Ragyevina, Lyig, Nepricsev, Kolubár zsupák, Belasztena vára, Ub

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. VI. 536. Act. Arch. Venet. II. 189.

²⁾ Гласник LXII. 316.

zsupa, Tamnava, Belgrád, Golubác, egy szóval minden terület melyet Lajos valaha birt; György kötelezte magát hogy Magyarországot összes balkáni hadjárataiban támogatandja; ha pedig György is utódok nélkül halna el, Szerbiát a magyar korona öröklí. ¹⁾

István deszpót midőn ezen szerződést megkötötte a legnemesebb czélok vezették. Magyarország ekkor még nagy hatalmas volt; úgy látszott hogy csakis ő mentheti meg Szerbiát a törökök keze alól. S a szerb fejedelem nemzete nevében Magyarország előtt kapitulált, hogy a pogány idegen jármot kikerülje.

A török szultán előtt ezen szövetség nem maradt titokban. 1426. év tavaszán követet küldött Belgrádba felvilágosításért. István a magyar szövetségre támaszkodván nem fogadta őt Ez hadüzenetet jelentett. A szultán felbőszült István tettén, s rögtön Szerbia ellen indult. Szinán pasa, Románija beglerbégje Kruseváczot rövid idő alatt elfoglalta. A török írók azt hiszik, hogy a szultán egyik pasájának elfogatása miatt pusztított el Kruseváczot. ²⁾ Ugyanekkor II. Tvrtko Szrebrniczát foglalta vissza, ³⁾ kiket méltán bántott Lazarevics hatalmi állása s ki magát „a boszniai országok részeinek urának“ nevezte. ⁴⁾ De alig hogy a szultán Szerbiából kivonult, István összes csapataival Szrebrniczát felmenté. 1426. július havában Velence és Szerbia között is a béke megkötetett, ⁵⁾ melynek okmányában István Brankovics Györgyöt „nepotem ac filium nostrum carissimum“nak nevezi. ⁶⁾ Boszniával is békét kötött s az 1426. év telét Szrebrniczában tölté.

Brankovics György Zetába sietett a velencei békekötés pontjainak végrehajtására, mely alkalommal Ragusa városa fényesen fogadta őt és nejét, ⁶⁾ november 11-én a határrendezést befejezte s Drivaszton az okmányt aláírta. ⁷⁾

¹⁾ Engel, Gesch. v. Serw. 347. Fejér, Cod. dipl. X. 809.

²⁾ Zinkeisen I. 536.

³⁾ Константин, Гласник XLII. 317.

⁴⁾ Mon. Mikl. Serb. 335. Eg y 1427. évben kelt okiratban.

⁵⁾ Act. Ven. II. 260.

⁶⁾ Orbini. 248.

⁷⁾ Act. Arch. Ven. II. 260.

Ezalatt István Szerbiát beutazta s midőn Kalenity kolostorba érkezett, hírért vette a törökök betörésének, kik Vidinig, illetve Szeverinig nyomultak és Golubáczot azaz Branicsevo fenygegették. Július 19-én Glaviczán (a mai Czirkvine)¹⁾ ebédelt. Ebéd után vadászatra indult, de hirtelen rosszul lett, úgy hogy lováról lebukott; két napig eszméletlenül feküdt s 30-án meghalt harminczkét éves korában.²⁾

*Brankovics György deszpot.*³⁾

1427—1456.

Lazarevics István után, ennek hű barátja és fogadott fia, szmederevói Brankovics György, a Nemanyák egyik oldalágának egyenes utóda foglalta el a deszpoti széket. Zetában járt, midőn hírért vette István halálának és eszerint részt sem vehetett a népszerű fejedelem belgrádi temetésén. Konstantin filozofus írja, hogy trónra léptekor az összes udvari főurakat méltóságaikban megerősíté, kik hódolatukat jelentették ki, s mely hű ragaszkodás könyeket csalt szemébe.⁴⁾ Ugyanekkor az 1422. szrebrniczai háborúban elfogott raguzaiknak megkegyelmezett.⁵⁾

Brankovics ritka deli férfiú volt; II. Piusz pápa megjegyzi róla: „dignus veneratione, plurima in eo sermonis auctoritas, corporis majestatis“. ⁶⁾ Egykoru arczképe az általa 1429-ben a szfigmeni kolostornak adott adománylevelén látható. Jerina feleségétől öt gyermeke

¹⁾ Миличевић, Срб. 236.

²⁾ Lazarevics István életrője Konstantin filozofus, ki 1431—33. között állította össze adatait Életrajzát Jagić V. adta ki a Glasznik 42. könyvében 223—327. l.

³⁾ Mijatovics Csedomily 1880—82-ben két kötetben írta meg életrajzát: Деспот Ђурађ Бранковић, Господар Србима, Подунављу и Зетском Приморју. Őt a szerb és magyar történetíróktól eltérőleg jellemzi. L. még Rajics, Majkov, Dimitrievics, Engel, stb. műveit. En úgyszólván kizárólag a szerzőt követtem.

⁴⁾ Константи́н, Гласник XLII.

⁵⁾ Orbini, Il regni degli Slavi etc. 263.

⁶⁾ Aeneae Sylvii, Opera de Europa 235.

volt: Gergely, ki kolostorba vonult, ¹⁾ István, ki később Komnenovics György leányát Angelinát vette nőül (majka Angelina), Lázár, Katarina és Mara.

Brankovics György vallásos, istenfélő volt; csalá dias és szótartó. Történetíróink kivétel nélkül szösze gő nek és szavahitetlennek mondják; különösen magyar íróink, kik őt magyar szempontból ítélik meg. Az egy koru szereplők őt nagyra becsülték s csakis a magya rokkali gyakori viszályai miatt jutott Magyarországon kétes hirbe. A velencziek feltetlen bizalomra méltatták és 1428-ban a bizáncziakkal való viszályuk elintézését reá bízták ²⁾ Brankovics Györgynek csak egy cél lebegett szeme előtt: hazáját a törökök hódító hatalma elől megmenteni; ennek szentelte célját, ez volt összes tet teinek rugója, s ha hozzá őt még szerb szempontból megítéljük, lehetetlen őt árulónak mondani, akkor, mi kor a magyarok éppen az ő korában a pápa által tetszésük szerint bontottak fel szerződéseket, békekötéseket.

Jerina felesége ritka szép nő volt Kantakuzen Já nos bizánczi császár (1341—1355.), Dusan ezár kortársa neki szép apja volt. Hopf azt írja, hogy Manuel moreai protosztrator (1420—1429.) leánya volt és csak 1435-ben ment Györgyhez nőül; ³⁾ 1456-ban május 3-án halt meg. Jelena trapezunti császárné nőtestvére volt. Fivére Kom nen Tamás, Szerbiában a hadseregben szolgált. A szerb népköltészet átokkal sujtja Jerinát; idegennek tekintette mindig s őt okolja, hogy Mara leányát György a török szultánhoz nőül adta, sőt hogy Gergely és István megvakításában is része volt. A hagyomány tehát főbünnel vádolja, de a történet ezt be nem bizonyíthatja.

¹⁾ Ражин III. 150; Гласник XI. 825. Летопис 1874. 85; Петрановић, 492; Павловић, Срби у Угарској, 48. I. Hol a Brankovics családról számos életrajzi adatot sorol fel. Wertner Mór, Turul 1890. I. A fejed. Brankovicsok leszármazása és nemzedékrendje.

²⁾ Sindicati, vol. I. 16.; Misti LVII fol. 33; Hopf, Griech. Gesch. II. 84.

³⁾ Šafařík, Památky 76. oldalon Jelenát említi nejéül s 1413-ban Szalonikiből ment férjhez. Ezen adat úgylátszik tévedésen alapszik. — Egy 1408. decz. 4-én kelt raguzai oklevelen György leányaként Jelena említettik. Пучић, Споменици I. 93. Павловић, Срби у Угарс. 53.

Mijatovics azt írja, hogy 1413. decz. 27-én már neje volt Györgynek s Safarik Jelenáját Jerinával egynek veszi, ¹⁾ de megengedi hogy ez második házassága volt, mert Raguza egyik levelében bizonyos Jelenáról, mint György leányáról emlékezik meg. ²⁾

Muszity deszpot azt írja, hogy Györgynek két leánya volt Jelena és Erzsébet; előbbi Murathoz, utóbbi Angelovics Elekhez ment nőül. ³⁾ A „Fatti illustri di Sign. Giorgio Scanderbegh“ czimű mű 275. lapján azt olvassuk, hogy két leánya volt: Jerina azaz Kantakuzina és Erzsébet azaz Milicza; szerinte előbbi Angelovicshoz ment nőül, Jerina pedig Muráthoz. Egyéb kutforrások Erzsébetet Cilley Ulrik nejének mondják, ⁴⁾ kit Belgrádban megöltek. Egyik oklevélben Katarina, mint Cilley neje, 1457-ben férje halálát jelenti. ⁵⁾ Mindebből látjuk, hogy Brankovics György házassága és leánygyermekai körül egyet-mást fel kell deríteni. Első felesége Komnen Angelosz családjából eredhetett; a népköltészet György egyik leányát Komnenijának mondja. ⁶⁾ Phrantzes viszont azt írja, hogy Brankovics Mara anyja nővére volt Davida Komnennak. ⁷⁾

György önmagát Szerbia, Podunavlye, Poszavlye, a magyar, bosnya birtokok, és a zetai tenger mellék urának vallja. ⁸⁾ Istvántól Szerémség legnagyobb részét örökölte, valamint torontáli és somogyi birtokait. Deszpotinája tehát eléggé kiterjedt volt; keleten a Timok (Vidin török kézen volt) képezte határát; magában foglalta Nis várát és zsupáját; Pirot ugyilátszik elveszett már; de Sznegopol, Bresznik és Zelengrád a deszpotinához tartozott, ugyszintén a zsegligovói mező, a Karadag déli

¹⁾ Деспот Пухађ, 75. „Ва лето 1413. Децембрија 27. при-несоже госпожу деспотицу Јелену от Солуна деспоту Ђурађу ва жену.“ Safarik 76.

²⁾ Срп. Спом. Дубр. Арх. I. 93.

³⁾ Hopf, Chroniques Graeco Rom. 306.

⁴⁾ Mon. Serb. 360. Safarik 23, 64, 73, 77. Bonfin 495. Aen. Sylvius 5.

⁵⁾ Teleki, a Hunyadiak kora X. 535.

⁶⁾ Петрановић, Српс. нар. пс. 490.

⁷⁾ Annales Lib. III. 213.

⁸⁾ Милићевић, Србија 236.

lejtői, Kumanovo (Szkoplye közelében). Milojevics szerb író szerint Kratovo, Kriva Rjeka (Egri-palanka) és Kosztendil is. Délen a határvonal a Karadaghtól Kacsanikon át a Szardaghhoz huzodott, a Drim mellett szint Drivasztig; innét északnyugatnak a szkutari tón át a Bojana mentén az adriai tengerparthoz. Az 1426 ban a velenceiekkel kötött megállapodás szerint Dulcignót és környékét kivéve, a Bojana torkolatától a Bocche di Cattaróig terjedő terület a szerb uralkodó birtokát képezte; Bar, Budua, Lasztua, Traszt és Lyustica.¹⁾ A tengerparttól a belföldre mennyiben terjeszkedett ki Brankovics uralma nem tudni. Pastrovics szerb főúr Velence védelme alatt állott, és Cattaró is birt némi területet a grbalyi zsupában. A mai Czrnogorában feküdt a boszna szerb határ. Medun és Bihar zsupák a deszpotovinához tartoztak. A nyugati határvonalat a Lim képezte, aztán a Drina, a bal partján fekvő Szrebrniczát beleszámítva. Az 1426. évben kötött magyar szerződés folytán a határ a Jadartól Belgrád felé huzódott és Macsó nem tartozott Szerbiához; de a szerződés ellenére Belgrád Györgyé maradt, melyet később ki is cserélt. Šafařík szerint 1427 körül a deszpot következő helyeket kapta: Szlankamen, Ó Becse, Kulpin, Szent-Endre, Debreczen, Szatmár, Szerdahely, Tokaj, Munkács, Hajduböszörmény, Mezőtúr, Tótkeve, Szolnok, Tiszavarsány, Arad, Világos, Nagy-Becskerek.²⁾

A deszpot uralomra jutván évente országgyűlést tartott; egy állandó tanács az udvarnál támogatta a kormányzásban. Az országos ügyeket többnyire a méltóságokkal felruházott főurak igazgatták; a hadügyet a „veliki vojvoda“ vezette és fővezére volt a seregnek. A veliki cselnik a belügyet, a protovisztijár a pénzügyeket. A logofát főlevéltáros volt s az országos pecsétek őre, bizonyos jogi ügyekben mint előadó szerepelt stb. Az ország kerületekre oszlott, melyekben vajdák igazgattak. A várakban kefaliják, kisebb helyeken vladalácok igazgattak.³⁾ A rendezett viszonyok alatt a nép vagyonoso-

¹⁾ Act. Arch. Venet. II. 259. s 244, 247, 251. l.

²⁾ Павловић, Срби у Угарској. 34. l.

³⁾ Гласник XLII. 283. l.

dott, s míg a törökök által elfoglalt részeken nyomor és inség uralkodott, addig a deszpotovinában a köznép erősbödött és a török részek lakossága állandóan áttelepedett, menekülván az idegen járomtól.

Brankovics György évi jövedelme is tetemes volt, a fejedelmi és országos jövedelmek között nem tétetett különbség. Dusán zakonikje értelmében a főjévedelmi források a föld és termény utáni adó, a perper, a czarina, a sóadó, a bányászat voltak. Brankovics a velenceiektől is huzott évi jövedéket és magyarországi birtokai 50.000 aranyat jövedelmeztek neki.¹⁾ Összes évi jövedelme Mijatovics Csedomily hozzávető számítása szerint 5—600.000 arany lehetett.

Miután megismertettük az ország közigazgatását és jövedelmeit, a hadseregről fogunk egyet mást elmondani, a mennyire Brankovics korának híű tükre megköveteli.

Történelmi művünk első kötetében megismertettük a hadsereg szervezetét. Most is a nemesség tartozott első sorban háború idején katonákat szolgáltatni. A fejedelem azonban mindinkább belátta az állandó hadsereg szükségét s tudjuk hogy Nemanya István is már zsoldosokat fogadott, Dusán pedig főleg alleman németeket.²⁾ István deszpot állandó hadseregét főleg magyarországiak képezték, Brankovics György Dalmáciából és Görögországból toborzott.

György deszpotja tehát két hadsereggel rendelkezett; egy állandó zsoldossal mely béke idején is fenállott és háború esetén a nemesi felkelés. A szerb hadsereg a 13. századig gyalogos volt, de már Milutin király alatt könnyű lovasság dominált; Dusán alatt a nehéz lovasság. Nikápolynál 1396 ban, 1402 ben Angoránál látjuk őket küzdeni és vitézségük által kitűnni. Brankovics a könnyű lovasságot kedvelte. Hunyady János 1448-ban a deszpottól könnyű lovasokat kér, mely szerinte elég van Szerbiában.³⁾ Brankovics összes hadereje körülbelül 50.000 főre rughatott.

Ilyenek voltak az állapotok és haderők, mikor Bran-

¹⁾ Broquière 268; Engel, II. 321.

²⁾ Act. Arch. Venet. I. 166.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 363.

kovics György az uralmat kezébe vette. Belgrádban nyomott volt a hangulat. Oláhországban Vidinnél tekintélyes török sereg táborozott, s egy másik Szófiánál, mely a szultán parancsát leste. Jól tudták a szerb főurak, hogy Györgyöt a porta nem fogja fejedelmül elismerni. A félelem általánossá lőn s a nép a várak és a nehezen közelíthető szigetek köré kezdett csoportosulni.¹⁾ Ily viszonyok között a szerb főurak Magyarországra tekintettek, mint oly szomszéd államra, melynél segítséget remélhettek s ha kellett Macsó, Belgrád és Galambócz árán. Az 1427. évben a porta György udvarába követet küldött, kit utóbbi nagy pompával fogadott.²⁾ Murad szultán kijelentette hogy jogot formál Szerbiára, mert István deszpót fiutódok nélkül halván el; s ennek nőtestvére Bajazid szultán felesége volt. A követ eljárása természetesen eredményre nem vezetett, mire Murát hadat üzent.

Ugyanekkor 1427-ben talán október havában a magyar hadsereg Macsóba és Belgrádba vonult, Morovicski Iván vezérlete alatt, ki Macsó első magyar bánja volt.³⁾ Zsigmond személyesen Belgrádba jött, hogy György deszpóttal együttesen intézkedjék; Zsigmond egyik levelét Belgrádon keltezte 1427. október 1-én.⁴⁾ S ekkor kezdődött Belgrád erősítése is.⁵⁾ A szerb nemzet a magyarok bejövetelét tisztán segélynek tartotta és midőn a magyarok később Macsót és Belgrádot megtartották, kijátszottaknak tekinté magát.⁶⁾

Azalatt míg az 1426-iki szerződés szerint a magyar hadak a szerb területeket ellepték, a szultán Krusevácza alá nyomult és körülzárolta.⁷⁾ Rövid idő alatt bevette, mire a környékbeli erődök is meghódoltak, melyek a Morava egyesülése alatt feküdtek. A szultán innét a Koszovo mezőre ment, Prizrent szétrombolja és egyesült seregeivel Novobrdo alá ért. Izsák pasa a várt már előtte

¹⁾ Гласник XLII. 320.

²⁾ Ducas, Hist. Byzant. XXX. 115; Папи III. §. 153.

³⁾ Dr. F. Rački, Odnosaj srpskih despota, Književnik IV. 478.

⁴⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 860—867.

⁵⁾ Horváth, 267. Szalay II. 456.

⁶⁾ Гласник XLII. 323.

⁷⁾ Orbini 324.

hasztalan ostromolta. A vár védői főleg szerbek, szászok és raguzaiak valának; különösen Bobalics Vuk raguzai tűnt ki hősiessége által.¹⁾ A szultán legnagyobb erőmegfeszítése a védők vitézségén megtört.

György és Zsigmond szívesen kötöttek volna békét, mivel az 1425. szövetség tervei még nem valának megvalósíthatók; noha Zsigmond követei Ázsiában jártak, hol a szultán mohamedán ellenfelei között izgattak.²⁾ A hadjárat alatt a szerb követek a török táborban jártak békét kötni, visszanyerni igyekezték Szerbia már elfoglalt részeit és a deszpót elismertetését kívívni. A tárgyalások kedvező mederben folytak, de egy váratlan esemény képtessé tett minden eddigi előnyt.

A szerződés szerint Galambóc a magyaroknak volt átadandó, de Jeremija parancsnok kárpótlásul 12,000 drb aranyat követelt, mint a mennyit István deszpótnak fizetett a várért, miről azonban Zsigmond és György tudni sem akartak, sőt előbbi iratait hamisítottaknak nyilvánítá. A parancsnok erre megtagadta a vár átadását, Zsigmond pedig fegyveres erőhöz nyult. A magyar csapatok a Duna melletti László vára körül kezdettek gyülekezni. Jeremija ennek láttára elkeseredve, a Novobrdo előtt álló törököket hívta segítségül és Golubácztól felajálja.³⁾ Ezen esemény szakította ketté a tárgyalásokat.

A szultán Novobrdo 48 napi ostroma után siker nélkül tért Drinápolyba, mert hírére vette hogy Magyarország felől veszély fenyegeti.⁴⁾ Orbini is azt írja, hogy Zsigmond Bulgária határainál járt.⁵⁾

Ezalatt a Krusevác táján táborozó török pasák egy sereget Golubác átételére küldöttek, 1427. október végén. A törökök szint Branicsevoig pusztítottak.⁶⁾ 1428. tavasszal a harc folytatott. A most török kézen levő Lászlóvára előtt, gyülekezett a magyar sereg, mely magyarokból, csehekből, lengyelekből, olaszokból és németekből állott. Kora tavasszal a sereg a Dunán átkelt;

¹⁾ Orbini, 324.

²⁾ Katona, 505. Engel, 374.

³⁾ Engel, Gesch Гласник XLII. 322.

⁴⁾ Трношан, Ист. о сербс. царев. и краљ. Гласник V. 20.

⁵⁾ Orbini, 258. Ражу III. 155.

⁶⁾ Šafařík, 78. Ст. Новаковић, 265.

György deszpota is eljött. Szép szerével akarta a várat visszanyerni és Jeremiját magához kérette; ez el is jött, bizván a fejedelmi szóban. De látván hogy a vezérek körülötte mindinkább fenyegetőbb állást foglalnak, a deszpótának a vár átadását megígéri s vele a vár felé lovagolt. Közelébe érvén, megsarkantyuzta lovát s a vár kapuin beérve, faképnél hagyta Györgyöt és kíséretét.¹⁾

A magyar sereget Rozgonyi István vezette; Losonczy István intézte az ágyutelepeket. Lassan ment az ostrom, de biztosan; a magyar sereg nem tudott a szultán közeledéséről és gondtalanul tovább ostromolt. Ekközben a kruseváczi török őrség parancsot kapott, hogy a Morava mentén néhány sajkát Golubácza ellen küldjön; a vidini pedig hogy egy erőltetett éjjeli menet után támadja meg a golubáczi ostromlókat.²⁾

A váratlan felmentő sereg láttára az ostromló sereg Lászlóvárra visszavonult. A lengyel vezér Zavissius Niger de Grabov parancsot vőn 6000 oláh lovassal és 200 olasz ijjászszal az ellent addig feltartani, míg a magyar sereg a Dunán átkel. Ezalatt azonban a török hajóhad a Dunán is támadt s oly nagy lőn a zavar, hogy kevés hujja Zsigmond elfogatott volna, ki a Duna jobb partján szemlélvén az átkelést, a törökök által felismertetett és megtámadtatott. Losonczy a királyt egy csajkába beerőszakolta, de vízbe esett s alig tudott menekülni. Végül a király gályait Zavissiusért küldé, de ez vonakodott vitézeit otthagyni s inkább velök lelte hősies halálát. Rozgonyi Czeczília egy külön gályán harczolt s hősiesen harezolt.³⁾

Az 1428. év közepén a törökök golubáczi győzelmével György és Zsigmond helyzete rosszabbra fordult. A törökök Szerbiának a Morava jobb partján elterülő részét akadálytalanul elfoglalták.

Zsigmond belátta, hogy serege ujjaszervezésre szorul s ily rendszertelen viszonyok között képtelen a török

¹⁾ Гласник, Константин, 322, 323. XLII.

²⁾ Engel, Gesch. v. Serw. 373.

³⁾ Broquière, 608. Thuróczy, Chron. IV. 13. Gebhardi Gesch. von Ung. II. 232, Szalay II. 457., Fessler II. 280. Hammer I. 430.

ellen harczolni, e tekintetben nem is volt véleménykülömbiség. De ehhez sok idő kellett s ezért elsőben is békét kötni a törökökkel. A magyar írók azt állítják, hogy Zsigmond még Golubáczt ostroma előtt kötött a török szultánnal békét; ez azonban nem áll. György deszpota Novobrdó ostromakor folytatott ugyan béketárgyalásokat, de a békét sem a maga, sem a magyar király nevében nem kötötte meg. Csak 1428. nyarán kötött a szultán békét; Nis, Kruseváczt és Golubáczt megtartotta, míg a többi elfoglalt területet visszaadta és Brankovics Györgyöt deszpotának elismerte.¹⁾ Szerbia 50.000 arany évi adóra kötelezte magát és hadjárat esetén a törököket 3000 lovassal támogatni.²⁾ Zsigmond kénytelen volt a deszpota békekötését jóváhagyni, de nem tudta hogy a deszpota a szultánnal titokban megállapodott, hogy elpártol a magyar szövetségtől. Sőt a szultán beleegyezését nyerte, Szendrő (Szmederevo) vára felépítésére, mely szerinte a magyaroknak szegte volna útját a moravai mező irányában.

A béke megkötése után György Szerbia belügyeinek rendezéséhez fogott; a széjjel futott lakosságot felszólítá lakhelyeikhez való visszatérésre. A branicsevoi és golubáczi várak lakói nem akarván török uralom alatt élni, Magyarországra vándoroltak Csepely szigetére, Ráczevére és Szentendrére. Zsigmond király nekik adott kiváltságlevelében felmenté őket minden adótól és megengedte, hogy saját törvényeik alatt bíraskodhatnak; kötelességük volt azonban a csepelyi révet őrizni és két kocszi viaszt (200 oka) évente fizetni.³⁾ — Kevét azonban már 1404. óta szerbek lakták; Ludajics Makszim pedig azt állítja, hogy Kevén már 1150-ben építettek fel a szerbek egy kolostort.⁴⁾

A raguzaiak a béke után újból Szerbiához közeledtek.

¹⁾ Broquière, 592. Гласник XLII. 322.

²⁾ Katona, XII. 393.; Thuroczy, IV. c. 13., Pray, Annal. 2, 295., Engel, Ung. Gesch. 324. von Serw. 383., Hammer 430., Broquière, 580, 596.

³⁾ Cod. dipl. 1428; Katona 511., Engel, Gesch. v. Serw. 373; a kiváltságokat megerősíté 1453. és 55-ben Ulászló, Mátyás pedig 1458. és 64-ben.

⁴⁾ Vitkovics, 26; Sztojacskovics, Staatsr. Verh. 4.

Rasztics Masin és Gundulics Zsivkót követekül küldék, hogy a deszpotot nevükben üdvözljék, egyuttal a régi kiváltságok megerősítését kérelmezték, 1428. decz. 13-án. A deszpot megújította őket és Radics cselnik, Radoszláv nagyvajda, Bogdan protovisztijár, Voichna logofét megerősítették.

A török-magyar szerb békekötés Györgyöt a legkétesebb helyzetbe hozta. Ő ismerte Zsigmond szándékát, hogy keresztes hadjáratot akar indítani a törökök ellen, ki hadseregét még nem szervezhetvén, kénytelen volt előbb nyugaton ügyeit rendbe hozni s 1435-ben láthatott csak hadserege ujjá szervezéséhez. — Emiatt György kénytelen volt a magyar szövetséget fentartani, de viszont a törökkel jó lábon állani s véle az ellenkezőt elhitetni. A török szultán abban a hitben volt, hogy sikerült a magyar-szerb szövetséget felbontani. György tehát kétszinű politikára volt utalva, míg Magyarország haderejével elkészült. Helyzete kritikussá lőn; a szerb nemzet a magyar királyt és seregét nem szívelte, viszont a magyar király György deszpot iránt bizalmatlanná vált, a török szultán pedig minden lépését óvatosan megfigyeltette.

A magyar sereg ekközben Szerbiában garázdán viselte magát; 1428-ban Branicevot fosztogatta; Radoszláv kolostorfőnök az erdőbe menekült előlük; golumbáci futásuk éppen nem volt bizalomgerjesztő, s midőn Belgrád és Macsó a magyar sereg birtokában maradt a béke megkötése után is, az elégtületlenség tetőpontjára hágott. Említettem fentebb, hogy a szerbek a magyarokat nem tekintették hódítóknak, hanem szövetségeseknek; ez volt az uralkodó nézet s ennek ad kifejezést az egykoru Konstantin bölcse is. Sőt akadt párt, mely Belgrád és Macsó okkupációjában Brankovics György rút kijátszását látta,¹⁾ de még ő sem kerülte ki a gyanút, mert cserébe nagy birtokokat kapott Magyarországon. A szerb nemzet Belgrád elvesztét valóságos nemzeti csapásnak tartotta.

Az 1429. évben a deszpot Szalonikiben járt, és Athosz hegyén. Vallási és politikai körülmények vezették

¹⁾ Гласник XLII.; Тронушан, Гласник V. 102.

oda; tény hogy elmenetele után Morea legkiválóbb vitézei szerb szolgálatba léptek.¹⁾

Ez időbe esik Szendrő (Szemendria) építése is; a szerb nép a reá annyi terhet rová vár tervét nejjének tulajdonítja.

Zsigmond magyar király sem bizott a békében. A törökök készülődései sejtetni engedék, hogy váratlanul szándékozzák Magyarországot meglepni. Ezért tartotta a német rendek országgyűlését Pozsonyban; a Johanitta rendet Magyarországra hívta és a Belgrád—Szeverin közötti dunai erődökbe elhelyezte; sőt Gebhard szerint Belgrádtól délre is telepedtek.²⁾ Egy régi szerb krónikában olvashatni, hogy a galambóczi békekötés után a szerbek és magyarok viszályba eredtek.³⁾ Spandugino meg írja, hogy mikor Kantakuzen György Szalonikiból Szerbiába jött a deszpot a magyarok ellen küzdött.⁴⁾ — A Belgrádtól délre vonult Johanitta csapatról írják, hogy azt a törökök nemsokára megsemmisítették.⁵⁾ Ezen harczok azonban inkább lokális jellegűek voltak, de azért nagyban hozzájárultak a magyar-szerb szövetség elhidegüléséhez.

A török készülődések és a német sergek lejöve tele folytán a szerb nemzet lázas sietséggel dolgozott a várak felépítésén. A deszpot terve szerint az egész országot be kellett hálózni erődökkel, hogy ily uton a szerb nemzet a törökök elől menedékhelyet találhasson. De ezáltal a terhek elviselhetlenné váltak. István idejében az adó csak egy perperbe rugott, György felemelte három és félre;⁶⁾ sőt magyarországi kiváltságolt szerbjeit is adófizetésre kényszeríté, úgy hogy Zsigmond kénytelen volt őt a kiváltságok tiszteletben tartására figyelmeztetni.⁷⁾ — Ezen súlyos terhek mellett György politikai kudarcot is vallott; Zeta felső része elpártolt tőle s vezére Czrnojevics István elvált tőle.

¹⁾ Spandugino Cantacuzino, 189.

²⁾ II. 173.

³⁾ Родослов српс. г. сп. Гласник XXXV.

⁴⁾ Spandugino Cantacuz. 186. l.

⁵⁾ Gebhardii. U. o.

⁶⁾ Act. Arch. Ven. II. 177., 291.

⁷⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 451., 459.

A lázas tevékenység közepette ért a hír Szerbiába, hogy Murat 1430. elején Szalonikit heves ostrom után bevette és vérengző tetteket követett el.¹⁾ Az erősítési munkálatok májustól fogva még gyorsabban folytattattak. Magyarországon is sietteté ezen esemény a hadi készülődéseket; Zsigmond törvényt hozatott az ország védelmére, (*Sigismundi Imperatoris et Regis Hungariae Regestum sive Planum Praepositionum circa modum et formam defensionis totius regni Hungariae contra omnes inimicos et quaecumque parte ipsum Regnum Insultantes*)²⁾ melynek 3. § a a szerb deszpót, ha az ellenség Uszorát támadná meg, tehetségéhez bizonyos számú harczost kiállítani kötelezi; valamint a macsó bíb is 400 lovast adni tartozik; azon esetre pedig ha Magyarország Törökországgal kerülne háborúba a szerb deszpót 8000 lovast köteles kiállítani,³⁾ Bosznia pedig 9000 et. Szmederevó vára 1430 ban április és szeptember hava között épült fel teljesen.

Ezen készülétek alatt Velence saját hasznát keresve Brankovics gyengeségét kihasználta; megtagadták a skutari adó utáni ezer aranyot, azt állítván, hogy miután Gyurgyevác váracst le nem rombolta, őket sem köti többé a szerződés. Zetában az állapotok határozottan rosszra fordultak, hol Czrnojevics István lépett fel. Zetában már régebb idők óta a hegyek és lapály lakói közt bizonyos ellentét keletkezett; a hegyi lakók között csakhamar bizonyos Czrnojevics nyert vezérlő befolyást, kinek családja Cattaró és Pastrovics birtoka között feküdt s mely Czrnagorának nevezetett.⁴⁾ A Balsicsoknak sok bajuk volt a hegyi lakókkal és a Czrnojevics családdal. Sztratimirovics György alatt a hegyi lakók nem akarták a bosznia fensőbbbséget elismerni, írja Orbini.⁵⁾ Czrnojevics Radics emiatt lázadónak nyilvánított és az ellene folyt küzdelemben elesett.⁶⁾ Ő házasság útján rokona volt a Balsicsoknak; az utolsó Balsics után

¹⁾ Hammer, I. 432.

²⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 256.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. 258., 264.

⁴⁾ Act. Arch. Ven. II. 594.

⁵⁾ Orbini, 246.

⁶⁾ Listine, IV. 377.

Czrnojevics István vette át az uralmat, de mikor István deszpót serege Zetába jött, azt 1421-ben ismét elhagyta. Midőn Brankovics Zetát átvette, az adót is felemelte, minek folytán a hegyi lakók elégedetlenekké lőnek és 1423-ban Raguzával kötének szövetséget. Ezen hír hallatára Czrnojevics István Nápolyból Zetába sietett és Palmotics György gályáján oda is ért. Ő csakhamar Szmokoviczát és Czrnagorát hatalmába keríté. Alsó-Zeta ekkor Györgyé volt és serege sikeresen tudta megvédeni, sőt időközben várakat is emelt.

A míg György Zetában járt, ő visszavonult a hegyvidékbe, de elmenetele után, talán a Budua és Antivár közötti részt azonnal annektálta.

Erre György deszpót 1429. elején Cattaróba és Velenczébe követeket küldött, kik szövetséget kötének zetai érdekeik kölcsönös támogatására.¹⁾ István cserben hagyva a velenceiek által ugyanezen évben ellenök felkelést szít Albániában, Muszáty knézzel és Span István-nal szövetkezve. A velenceiek mindenütt elűzettek s csak Skutari, Alesso és Dulcizigno maradt kezükön; bosszúból 500 aranyat tűztek ki Czrnojevics István „velencei pártütő” fejére.²⁾ Márczius 3-án a velencei tanács elhatározta Brankovicshez követeket küldeni és őt István ellen együttműködésre birni; ellenesetben ha Istvánt egymaguk legyőzendik György zetai birtokait veszélyeztetni fogják.³⁾

Ezalatt Zsigmond a milanói herceget nyerte meg, hogy a szultánnál számára hosszabb időre békét kieszközöljön; ez követet is küldött a portához, de eredménytelenül. A követ 1433. márczius 12-én hagyta el a portát s tudatta Brankovicscsal eljárásának sikertelenségét. Midőn azonban a szultán értesült Zsigmondnak császárrá való koronáztatásáról, jobbnak találta vele a békét megújítani s ezért 1431. november 1-én gazdag ajándékokkal Bázélbe küldöttséget menesztett, hogy őt mint római császárt üdvözljék.⁴⁾ György szerencsésnek

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 289.

²⁾ U. o. I. 277, 280.

³⁾ Act. Venet. II. 278.

⁴⁾ Hammer, I. 445.

érezhette magát, hogy oly hatalmas fejedelemmel rokonságban állott. Midőn Katarina nevű leánya eladó volt, Zsigmond nejének fivére Cilley Ulrik gróf nőül vette. Cilley Szlavonia bánja volt és Boszniára is emelt jogigényt.¹⁾

György deszpota kikötötte magának, hogy Cilley gyermekei görög-keleti rítus szerint kereszteltetnek meg. — A házasságkötés megtörtént és országszerte nagy fel-tűnést keltett.

A portának ezen házasság sehoggy sem tetszett. Izsák pasa, Evrenosz pasa fia Szerbia halálos ellensége volt és a szultánt folyton Szerbia ellen izgatta. Viszont az öreg Mehemed Szaridsa pasa, Halil vezér és Ali bég gazdag ajándékok által György által lekenyereztettek s így Izsák pasa összes támadó tervei meghiusultak. De midőn a magyar királylyal György rokonságot kötött, a portánál úgylátszik a hadi párt túlsúlyra került; Izsák, Szinán és Turahan pasa haditanácsot is tartottak.²⁾ György ekkor ismét régi eszközéhez fordult, a csengő aranyokhoz és gazdag ajándékokhoz, melyeket gyorsan küldöttség útján a szultánnak és a pasáknak küldött.³⁾ A követek biztosították az ozmán udvart, hogy Katharina házassága nem bir politikai jelentőséggel és Szerbia nem engedendi, hogy a magyar seregek az ország határait átlépjék a török ellen. A török krónikások említik miszerint György deszpota paralizálni óhajtván ezen házasság által keltett elégtelenséget, a szultánnak, Mara nevű leányát nőül felajálotta.⁴⁾ Valószínűbb hogy a szultán kérte meg, hiszen ismeretes hogy azon esetre ha meg nem kapná kezét, háborúval fenyegetődzött. Orbini szerint György nehezen határozta el magát, de Jerina felesége unszolására meghajlott a szultán kérelme előtt.⁵⁾ Nemsokára az öreg Mehmet Szaridsa Maráért jött; György a hozomány egybeállításáig haladékot kért.⁶⁾ Mara tehát 1434-ben a török szultán jegyese lön.

¹⁾ Schimek, Gesch. v. Boszn. 108.

²⁾ Lewenclaw, 540 l.

³⁾ Chalcochondylas VII. 113; Ducas, c. XXX. 205.

⁴⁾ Lewenclaw, Ducas 505.

⁵⁾ Orbini, 325.

⁶⁾ Ducas, XXX. 205.; Chalcochondyl. V. 242.

Ez az esemény Szerbiában nagyban növelte Jerina népszerűtlenségét. A nép mindjárt gunydalokkal fejezte ki érületét: „Kár, hogy Jerina török asszonyok módjára, nem festi körmét.”

A szerb nép sötét színekben, fekete gunynyal festi a számító nőt. Ekkor keletkezett a „György Jerinája” című népdal, melyben kifejezésre jut a nép előérzete, hogy a szerb birodalom török kézre kerül. „A török Szerbiát akarja hozományúl, az országot, a várakat.”

A deszpota udvara azt hitte, hogy nagy áldozattal jobb jövőt biztosít magának. A szerb nép azonban elítélte a törökkel való rokonságot, mert benne újabb szerencsétlenség jelét látta. Mikor 1434. decz. 6-án megrázkodott a föld: arra magyarázta ezt a természeti jelenséget, hogy azért remeg a szerb föld, mert az ország legszebb leánya a török szultán háremébe indul és rabszolga lesz.

Mária eljegyzésének híre a külföldön is nagy visszataszítást okozott. A katolikusok úgy tekintették ez eseményt, mint bizonyosságot, hogy a „schizmatikus hit, nem tiszta hit”, néhány katolikus író e tényt, mint különös tanujelét vette Brankovics György istentelenségének. De politikai tekintetben közvetlen hatása jó volt. A külállamokat valahára komoly tevékenységre serkenté.

Zsigmond 1435. márczius 14-én a pozsonyi országgyűlésen megszavaztatta a hadsereg reformját; a velenczeiek is siettek a deszpottal kibékülni. A zetai szerb helytartók nem respektálván a raguzaiak és velenczeiek kiváltságait, mi heves ellentétekre nyújtott alkalmat, úgy hogy végre a kereskedelmi összeköttetések megszakítottak.¹⁾ Midőn azonban a deszpota apósa lőn Czilleynek, rokona Zsigmond császárnak és a szultán apósa, a köztársaság jónak látta véle kiegyezkedni. 1435. június 12-én Memo Miklóst követűl küldék Szmederevóba, ki augusztus 14-én a viszálynak szerződésileg végét vetett.

Ezalatt beköszönt a szép ősz, a mely keleten olyan elragadó. Murát visszatért Karamániából. Brankovics ellenségei nyomban besugták neki, hogy Zsigmond magyar király visszaérkezett Magyarországra hadseregét szervezni; Szendrőben fényes velenczei küldöttség mulat,

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 287 – 300. és 301 – 306.

Albániában a főurak — Brankovics rokonai — zendülést szítottak, s végül, a mi a fő, az öreg deszpót késedelmeskedik Mária leányának hozományát kiállítani. A szultán nagy haragra gerjedt, s megparancsolta Izsák bégnek, hogy csapatait indítsa Szerbia ellen. Eközben megérkeztek a deszpót követei, üdvözlét hozva, egyúttal jelentve, hogy a nászajándék kész, s a szultán elküldheti megbízottjait a menyasszonyért.

A jószívű szultán összehívta a divánt, véleményét kérendő, minő választ küldjön annak az embernek, a ki ellen seregét akarta küldeni, de most oly szép szerivel kéri őt szép, drága és a fényes nászajándék át vételére. „A vezérek és pasák — ugymondja Amurát a szultán akkori tolmácsa — azt tanácsolták, hogy minden esetre a menyasszonyáért küldjön.“

A szultán meghagyta egyik vezérének Halitnak, (mások szerint ugyanazon szaridsának, a ki Máriát megkérte), továbbá Rejhán és Urnek agának, hogy Izsák bej kadunájával (nejével) és ennek kíséretével menjenek Máriáért. A szultán nászvendégei Szkopiában gyűltek egybe s onnan indultak Szerbia felé. A szerb határon nagyszámu szerb főur és előkelő asszony fogadta a nászvendégeket s különféle ajándékokkal elhalmozva, kísérték őket a deszpota székvárába. A deszpota palotájában fényesen és nagy ünnepélyességgel fogadtattak. Urnek bégnek jegyzék szerint adták át az egész nászhozományt. Dukasz a bizánczi történetíró mondja, hogy mérhetlen kincs s arannyal gazdagon himzett öltönyök tették a hozományt, de egyúttal azt is állítja, hogy a deszpót földterületet is adott móríng fejében. Dukasz névtelen olasz fordítója azt írja, hogy a deszpót, a ki igen fényes és bőkezű ur volt, nagy fénynyel és királyi pompával fogadta Murát szultán vezéreit.

Brankovics Máriát két bátyja, Gergely és István s több kiválasztott szerb főur kísérte útjában. Milyen látvány volt az a moravavölgyi lakosoknak, melynek kies völgyén átutazott Brankovics Mária és fényes nászkísérete! Mit gondolt és érzett az az egyszerű nép, a ki véres verejtékkal építette „Jerina várát“, a kit átkoz és és gunyol, de ha urát fájdalom éri, ő is vele érez s könnyeivel lemossa ma a tegnapi szórt átkokat.

Brankovics Mária alig tizenötéves, ritka szépségű, gazdag szellemű leány volt, mikor férjhezadták. Szépségét a népmondák és énekek örökítették meg.

Dukas az egykoru görög historikus mondja, hogy szépségével és kedves eszességével egészen megbűvölte a szultánt. Szépségének és erényességének olyan hire kelt, hogy mikor 1451-ben özvegygyé lett, kortársa a görög államférfi és történetíró Phrantzesz, egész emlékiratot szerkesztett, melyben özvegy császárját Konstantin Dragaszt arra akarta bírni, hogy Máriát nőül vegye. A nyugati krónikások közül Dreszler Wolfgang azt írja, hogy Murat egyedül szépsége miatt vette el Máriát. A francia Verdiér a XVII. században, a kezei között levő kútfők alapján az állítja, nemcsak, „hogy a szerb deszpota leánya szépsége felülmulta az összes görög nők szépségét“, de „a török szultán forró szerelemre is gyúlt iránta“ s kész lett volna a deszpota ellen hadat indítani, csak hogy nőül bírhatta. Kantemir historiájában, melyet jobbra török kútfők nyomán írt, mondja: „Amurát 827. évben (Heridzsától) kelt egybe Laz ogli leányával, a kivel már előbb el volt jegyezve, egy hercegnővel, a ki szépségével valamennyi egykoru nőt felülmult s ki valóban igazi Helena volt.“

Murat Drinápoly hatalmas erődjében székelt. Körül volt véve egy bagdadi kalifa fényével, halomszámra heverték körötte a legválogatottabb kincsek, melyeket a török hadak Görög-, Szerb- és Bolgárországban harácsoltak össze. Mesés pompában várta menyasszonyát. Első nejét, Szvendier leányát — nem tudni mi okból — Kizásziába, Brussába küldte. A harem tele volt rabnőkkel és odaliszkokkal, s ezek a szépségek várva várták a keleti szépség új csodáját, az új szultánnét.

Brokijernek köszönhetjük a szultáni völegény leírását. Murat mintegy harminczéves lehetett. Éveit tekintve, elég fiatal, de sokkal korosabbnak látszott. Termete alacsony, idomtalan, arcza igazi tatár típus: széles és lapos arcz, nagy sasorr, kiálló pofacsontok és kicsiny beesett szemek. Kis körbe vágott szakállt hordott. Hangja mély. Rendes ruházata: biborvörös bársony kaftán, czobolyprémmel bélelve, fején magas vörös fez. Mikor nyilvános kihallgatásokat adott, vörös atlaszból

álló ruhát viselt, e fölött subát (felöltöt) zöld atlaszból, himezve és czobolylyal bélelve. Szenvedélyes barátja volt a bornak és a női szépségnek. A vadászatot nagyon szerette, ennek kedvéért ezer vadászebet és háromezer sólymot tartott. Jó lelkű, ingó jellemű, nagyon szeretett pénzt és egyéb tárgyakat elajándékozni. Így ecseteli Muratot Brokijer, a kinek alkalma volt többször a szultán környezetében lenni. Ez a leírás tökéletesen összevág azzal, a mit Muratról, más históriai kútforrásokból tudunk.

A portán levő nemzeti török pártnak, valamint a fanatizált igaz hitű törököknek, sehogy sem tetszett a szultán házassága. Többen visszaemlékeztek arra a befolyásra, a mit egykor Lázár fejedelem Milevája gyakorolt a „villámos” Bajazidra. Félték Máriától, a ki talán még könnyebben fogja befolyását a jó lelkű és ingó jellemű Muratra felhasználni, s így György deszpót leánya kormányozhat a török birodalomban.

Drinápolyban nagy és hosszú ünnepélyeket tartottak. Dukasz beszéli, hogy nagy izgalmak is voltak. Névtelen fordítója azt írja: „hogy az ősz már mulófélben volt, a szultán még mindig Drinápolyban maradt, a vigadalma-
maknak adta át magát, látványosságokat és más előadásokat látogatott (alkalmasint kötél-tánczosokat, testgyakorlatokat produkáló komédiásokat), két sógorával rendesen eljárt vadászni, nagy lakomákat adott, melyeken sűrű felköszöntők mondtak, a mi akkor a török udvarban nagyban divatozott“.

Mária két bátyja és a velük volt szerb főurak, gazdag ajándékokkal hagyták oda Drinápolyt. Az agg Györgynek enyhült leánya veszte fölötti bánata és szomorúsága, midőn fiától átvette a pergament okmányt, melyben Murat esküvel erősíté meg a közte és a deszpót közti békét és barátságot, a mit leánya árán volt kénytelen megvásárolni.

De térjünk vissza a velencei tárgyalásokra. Memo Cattarón és Szkutarin át ért Szmederevóba; vele jöttek az említett városok küldöttei is,¹⁾ és Span főur Skutariból, ki házasság útján rokona volt a deszpotnak. A

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 299.

szövetség megkötése előtt a deszpot a következő követeléseket állította fel: fizessék ki neki a szkutari ősi adók hátralékát azaz 9000 aranyat, az elpártolt főurak évi adóit, melyek őt s nem Velenczét illették volna, térítsék meg, a czrnagorai Katunokat visszaadják s hogy Buduán át, melyet Sztrasimirovics György birt, háborítlanul sőt szállíthasson. — Erre a velencei követ kijelenté, ha a deszpot adóbeli kártérítést követel, ők is előállanak a szerb főurak által okozott károk számláival, melyeket azok Szkutari és Cattaró közt évek óta elkövettek.¹⁾ Végre azonban megegyeztek; a velencei doge az 1435-ig járó adókért 4000 aranyat fizet s ennek felét Szkutariban azonnal lefizeti a vele menő deszpoti követnek s másik felét négy hó múlva; ezenkívül az évi 1000 aranyat azonnal megadja. A deszpot pedig kijelenti, hogy minden régi adó ez által ki van egyenlítve.²⁾ A katunok (mai Katunszka nahija Czrnagorában) velencei birtoknak nyilvánított; a deszpotnak megengedett, de csak saját sóbányáiból sőt szállítania és csakis velencei vagy buduai hajókon.³⁾ Eszerint Velence és Szerbia közt szent lett a béke.

Deczember havában Palaeolog VII. János követet küldött Szmederevóba és a legnagyobb bizánczi kitüntetést, a deszpoti címet a jelvényekkel György számára meghozta.⁴⁾

Magyarországon is nagy tekintélyre tett szert György, a mióta Zsigmond rokona lett, az udvari körökben nagy tekintélynek örvendett; de a magyar főurak között terjedelmes birtokai végett s hogy számos szerbet betelepített gyűlöltté lőn, mely ellenszenvet a Cilley s leánya házassága csak növelte. — Mindazonáltal úgylátszott, hogy György jövője biztosítva van. A bizánczi császár és a velenceiek barátsága a magyar királylyal és német császárral való rokonsága nagy reményekre jogosította.

1436-ban Szerbia egyik legbefolyásosabb emberét elveszté. Mihalyevics Radoszláv nagyvajda január 4-én

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 291., 294., 298.

²⁾ U. o. II. 291.

³⁾ U. o. II. 294.

⁴⁾ Ducas, XXX. 207. Hopf, Chron. Gréco-Rom. 294.

meghalt.¹⁾ O különösen István és György deszpót alatt tett érdemekre szert, s a koszovói vitézek közé tartozott.²⁾

1436. márczius 26 án a velenceziek Györgyöt diszpolgárrá választottak, hasonlóképen fiait; úgyszintén a velencei nagy tanács tagjaivá.³⁾

Zsigmond magyar király 1436 ban bizonyos Daud Cselebiával ismerkedett meg, ki a török szultánságot magának követelte. Ő pártját fogta s Raguzába küldötte, hogy innét az albán felkelés élére álljon s az ozmán birodalmat belharcz szinterévé tegye. Cselebija azonban útközben megbetegedvén a kíséret is dugába dőlt. Murát szultán ellen nemsokára Kisázsiában Karamania szultánja Ibrahim kelt fel; de csatát vesztvén újra meghódolt.⁴⁾ A porta gyanakodott Zsigmondra és Györgyre s összeköttetést láttak köztök s a felkelés között.⁵⁾ A hadi párt tehát könnyen jutott felszínre a portánál s a szultán 1437-ben értesítésül adta György deszpótnak és Drakul oláh vajdának, hogy Magyarország ellen induland Szerbián keresztül. Szerencsére a Duna nagyon megáradt s a szultán lemondott a hadjáratról; de a Szófiánál összegyűlt hadsereget Vidinbe rendelte Oláhországba és Szebenbe. A szerb segédcsoport elővédként haladt előre.⁶⁾ Negyvenöt napig pusztították Szebent és környékét; 70.000 fogolylyal és gazdag zsákmánnyal tértek haza.⁷⁾

Ezalatt bizonyos Zuprovics Vukasin egy csapat magyar lovassal Krusevác alá nyomul, az ottani hajóhadat felgyújtja s aztán visszavonul. Ali bég azonban, a koszovói Evrenosz bég fia, Izsák bég testvére, hamar utána száguld és Szmederevó alatt megtámadja, de heves harc után legyőzetik.

Erre vonatkozik azon adat is, mely szerint Zsigmond Prágában hírét vette, hogy a magyar sereg a törököket

¹⁾ Летописи.

²⁾ Mon. Serb. 355.

³⁾ Act. Arch. Ven. II. 306.

⁴⁾ Lewenclaw, Annal. 840.

⁵⁾ U. o. 546.

⁶⁾ Cronica, Ст. Новаковић. Летописи 266. Šafařík 77. Lewenclaw, Annal. 27, 90.

⁷⁾ Hammer I. 447., Zinkeisen I. 582.

Szerbiában úgy megverte, hogy 40 000 ember fedte a csatatért, mely állítás természetesen túlzott.¹⁾

György helyzetét ezen váratlan esemény még nehezebbé tette. Lehet hogy Zuprovics (Zgurovic?) szerb vajda is volt. György a hadjárat alatt sietve tett eleget a szultán felhívásának. Vidinben nagy mennyiségű eleséget halmozott össze és gazdag ajándékok várták a szultánt. A törökök megelégedtek György szolgálataival s látszólag nem nagy fontosságot tulajdonítottak a kruseváci eseménynek. A törökök Szkoplyébe tértek s itt adta ki a szultán a parancsot, hogy esztendőre újból megindítja a hadjáratot, miről a deszpota rögtön értesíté Zsigmondot.

Eközben Brankovics Mária a szultánnál Szerbia érdekeit védte.

Mióta Brankovics Mária átlépte a hárem küszöbét, nem ingott meg hitében, hanem még jobban kezdett az Istenhez ragaszkodni. A keresztény vallás iránti szeretete oly nagy volt, hogy nyakán arany és drága gyöngyökbe foglalt keresztet és szentek képeit hordta. E miatt a fanatikus Faduli ulema roppant felingerült s minthogy Brankovics Györgynek személyes ellenségei is voltak, folyton keresték az alkalmat, Márián, illetve atyján bosszút állani.

Faduli végre azzal a tanácsossal lépett a szultán elé: „Mért nem semmisíted meg hitünk ellenségeit? Allah erőt adott s te béketüreséddel buzdítod a hitetleneket. Allahnak ez nem lehet kedvére! Rántsd ki hüvelyéből kardodat, irtsd ki az ellenséget. Tudd meg uram, az a vár, melyet a deszpot építtetett, nem a mi javunkra van építve. Foglald el a várat, s mi ajtót nyerünk Szerbiából Magyarországba. Fojtsuk el Szerbia urának forrásait, melyekből forrásként buzog az arany és ezüst. Ezzel az ezüsttel és arannyal meghódíthatjuk Magyarországot, s onnan rövid idő múlva Olaszországra rándulunk, lealacsonyítandók hitünk ellenségeit.”

Nem tudni, Murat szultán a veleszületett lomhaságából-e, de azt vélik, hogy Mária neje befolyásából, nem

¹⁾ Новакович, Летоп. 266., Pray, Annal. II. 323; Engel, Gesch. v. Serw. 383. Barletius, Vita III. 16.

akart azzal a gondolattal megbarátkozni, melyre a hadipárt vezérei s az Ulemák főnöke serkenté. Így tehát Faduli, egyelőre nem érte el célját. Miért is más tervhez fogtak.

Brankovics György ellenségei első sikerének tekintetű, hogy Murat első nejét, Brussából Drinápolyba visszahívta. Ez a nő, mint Brankovics Mária természetes vetélytársa, a háremben azon férfiak érdekeit képviselte, a kik Máriát és atyját gyűlölték. S habár sem szépség, sem szelleménél fogva nem mérkőzhetett Máriával, de mint olyan nő, a ki a szultánnak férfitódót (II. Mohamedet) adott, nem csekély befolyással bírt Murat férjére. A második siker az volt, hogy a szultán kiadta a parancsot készüljenek háborúra. A harmadik az, hogy a szultán külön követekkel felszólította a deszpót Szendrő várának átadására.

A deszpót visszautasítá a szultán kérelmét, hivatkozva rokon viszonyára, de különösen a szerződésre s a szultán esküjére. Mária mindenről értesülve, látta az óriási hadikészülődéseket, hallotta atyja ellenségeinek fanatikus kitöréseit, irt tehát atyjának, tanácsolva neki, hogy engedje át Szendrő várát, ez által legalább biztosítva lesz az, a mi még megmenthető. István, a ki nővérénél volt látogatáson, ugyanazon értelemben irt atyjának. Szendrőt — Szerbia fővárosát — a töröknek átadni, annyit jelentene, mint a megkötözött és lebilincsel hazát a török porkoláb kezébe adni, a ki aztán a Duna partjainál laknék. Azonkívül azt jelentené, hogy tárt ajtó nyittatik a török aszabik és janicsároknak Magyarországba. A deszpót határozottan visszautasította a porta kívánatát.

Szerbiát ezenkívül is nagy csapás érte; Zsigmond király a keleti viszonyok legalaposabb ismerője 1437. decz. 8-án Prágában meghalt. Utódja Erzsébet leányának férje Albert lőn, kit 1438. ápril 29-én német császárrá is választottak; a husziták Ulászlót kiáltották ki királlyul s ennek folytán a cseh koronáért egy évig folyt a harcz. Ezen viszonyoknak a porta örvendett s harczra készült. 1437-ben észrevette a szerb deszpót megbízhatlanságát s miután az átvonulást megtagadta most hadat üzent.

György deszpót védelmi rendszere mint már em-

litők igen közönséges volt. Várat emelt az országban, mely köré csoportosulni kellett a lakosságnak. Legnevezetesebb várak valának Novobrdó és Szmederevo; előbbinek parancsnoka ismeretlen, utóbbié Kantakuzen Tamás, Jerina deszpoticza fivére, utóbb Gergely a deszpot legidősebb fia adatott melléje.¹⁾ A hadüzenet után György azonnal követet küldött Alberthez segélyért,²⁾ ki ekkor (1438.) javában harczolt a cseh koronáért.

Murat augusztus 1-én nyílt mezőn egy szerb sereget megvert,³⁾ Kucsevót és Branicsevó vidékét elpusztította, ezenkívül több várat elfoglalt, u. m. Borácsot, Ravaniczát, Osztroviczát. Zetában is folyt a háború, de csak kis mértékben.⁴⁾ — György deszpot hasztalan várta a kért segélyt; Albert tovább küzdött Csehországban s a magyar rendek sem gyűltek egybe. Ezen körülmények mindinkább érlelték meg benne azon eszmét, hogy a magyar közügyekben nagyobb befolyást nyerhessen, esetleg élükre álljon. Bizonyítja ezt a velencei levéltár egyik kézirata is. 1438. december havában a velencei tanács előtt a doge György ottan járt követeiről szól, kik Velence támogatását kérték ki György részére a magyar helytartóság elnyerésében. (Nos advisat de practica quam tenet habendi Regnum Hungariae, et si dictum regnum habebit, deliberat esse bonus amicus noster.⁵⁾ Egyuttal Dulcignót kívánta Velenczétől megvenni, hova vesztett harcz után menekülhessen s az 1000 évi aranyat. A velenceiek a várat nem adták el, de kijelenték, hogy hontalansága esetén szívesen látják vendégül; az ezer aranyat pedig Szkutariban leléthe helyezték. A szerb követől továbbá megkérdezték, hogy a zetai tenger-mellékkel mit szándékozik a fejedelem tenni, mert a cattaroiak felszólították őket, hogy Buduát, Zetát és Albánia szerb részeit annektálják, a török hódoltságot kikerülni óhajtván.⁶⁾ A követség felelete ismeretlen előttünk. Ezen tényekből világos, hogy a deszpot lemondott

1) Du Cange, Illyr. vet. et. nov. 68.

2) Pray, II. 294.

3) Šafařík, 77. Новиковъ. Летописъ 266.

4) Act. Arch. Ven. II. 311.

5) U. o.

6) Act. Arch. Ven. II. 312.

a magyarországi segélyről s hogy reményei voltak a magyar ügyek élére állhatni, no de ezek 1439-ben teljesen elvesztek. Cilley Ulrik Csehországban lőn helytartó, de kiváló állását a királyi korona elnyerésére felhasználta, miért Albert őt elcsapta. Ily példa útját szegte a deszpót terveinek is. 1439-ben még szorongatottabb vala helyzete; április havában újból Dulcignót kérte megvételre s úgy látszik biztosabbnak tartotta a tenger-melléket, mint a Dunát.¹⁾ A velencei tanács azonban kérelmétől ismét elütötte.

Most Brankovics újból sürgette a magyar segélyt. A magyar rendek s különösen Hunyadi János unszolására a király május havára országgyűlést hirdetett, hogy egyfelől a trónörökösödési kérdés s másfelől a török hadjárat tárgyalassék.²⁾ De midőn ez május 24-én egybegyűlt, a törökök már Szmederevo alá értek s a deszpót nem vehetett részt benne. Hunyadi János melegen pártolta a hadjárat eszméjét. A szerb népdalok őt Szibinyanin Jankó néven dicsőítik, és sokan szerbnek állítják. Jireček születésére nézve rumunnak mondja;³⁾ Schmidt V. is bizonyítja,⁴⁾ Mijatovics Csedomily is. Dr. Réthy László más nézetén van, őt oláhnak annyiban tartja, a menyenyiben „vlach“-nak nevezett pásztornépek felett (itt a vlach = pásztor s nem jelent oláht; Szerbia bizonyos lakóit ma is foglalkozásuk után vlachoknak neveznek) vajdáskodtak.⁵⁾ Szláv származásának hiszi. Én azt hiszem, hogy ezen kérdés jelenleg még nincs megoldva; tényleg a szerb, oláh és magyar nép magáénak vallja e dicső férfit. Az országgyűlés elfogadta nézeteit s a hadjáratot megszavazta, mire a király Szegedre hívta a nemesi felkelést.

Ezalatt Murat szultán személyes vezérlete alatt 30.000 török ostrom alávette Szmederevót,⁶⁾ egy másik Novobrdot ostromolta, egy harmadik sereg az országot

¹⁾ Dimitrijevic M. Georg Brankovics 51. Act. Arch. Ven. II. 318.

²⁾ Engel, Gesch. v. Ung. II. 16.

³⁾ Jireček, A bolg. tört. 344.

⁴⁾ Schmidt V. Die Stamburg d. Hunyade. N.-Szeben 1865.

⁵⁾ Réthy, Turul 1884. IV. f.

⁶⁾ Fessler 518; Pray II. 290.

pusztította, úgy hogy közel 200.000 török járta be Szerbiát. Szmederevót szünet nélkül ágyúzták. György deszpót a Szerémségben toborzott sereget, de oly csekély volt, hogy kénytelen vala a szegedi magyar sereget bevárni; de amennyiben Szmederevó kevés élelemmel volt ellátva, a hadi tanács György deszpótot Magyarországra küldte a segély meghozatalára. Ő június hó végén feleségével és Lázár fiával, összes ingatlan vagyonával, kincseivel hagyta el Szmederevót és Szegedre ment. ¹⁾ Brankovics váratlan megjelenése Albertre mély benyomást tett; ekkor adományozta neki Világos várát. De még július havában is oly kevés harczos gyűlt egybe, hogy a király képtelen volt Szmederevó felmentésére elindulni.

Szmederevó már harmadik hónapja állott ellent; a szultán Izsák pasának heves szemrehányást tett a sikertelen ostromért úgy hogy ez Mekkába készült, de a szultán által elfogatott s utólag Novobrdo ostromával bizatott meg. A felmentő sereg csak augusztus havában indult el; 14-én a Tisza mellett „Kisd-en“ táborozott; 15-én Tider (Titel) mellett. ²⁾ Midőn a törökök ezen sereg közeledéséről értesülének az ostromot még hevesebben folytatták; Kantakuzen Tamás és Gergely erre alkudozásba bocsátkoztak a szultánnal és 27-én megadták magukat. ³⁾ Osztroviczai Mihály azt írja, hogy éhinség kényszeríté őket ezen szomorú lépésre. ⁴⁾

A szultán Gergelyt ekkor azon földterülettel megajándékozta, melyet elébb öregapja Vuk birt; úgy látszik mint hűbért és évi adófizetés mellett. ⁵⁾ Rajics azt hiszi, hogy ez Branicsevo volt. ⁶⁾ Az őrség szabadon bocsáttatott. ⁷⁾

A szultán tehát győzelmesen Szmederevóba vonult. A templomot dsamija-vá alakíttatta és egy imamra bizta;

¹⁾ Гласник XXI, 263. Lewenclaw 551., Ducas XXX. 210., Chalcochondyl. V 114. Bonfin III. Orbini 258. Fejér XI. 293 — 296; Ражин III. 166.

²⁾ Fejér, V. 315.

³⁾ Новиковић, 266. Šafařík, 77.

⁴⁾ Гласник XVIII., 60.

⁵⁾ Orbini, 259.

⁶⁾ J. Раин, III. 370.

⁷⁾ Sead-Eddin, 95. Ducas, 117. Chalcochond. V. 131.

a török szmederevói őrség parancsnokává pedig Turahan béget nevezé ki.¹⁾ A vár körül törököket telepített.

A magyar sereg Titelen értesült Szmederevó elestéről. Hat banderium szökött meg a hír hallatára a táborból, és a sereg alig egy töredéke maradt a király mellett.

Szmederevó eleste után egyes török csapatok Szerémségbe is törtek. Albert szeptember 26 án Futakon táborozott. Október 1-én a mainzi országgyűlésre követekeket küldött, kiknek megbízó levelében mint a törökök elleni harcban, szlankameni győzőnek írja magát alá.²⁾ Valószínű tehát, hogy egy török csapatot lever, a mi azonban nem akadályozá meg őket délmagyarországi pusztításaikban, mint ezt a szerb letopiszek említik.

Albert expedíciója tehát megheiusult; nemsokára rá Bécsben meghal.

Szerbiában a fejtelenség általános volt; a várak nagyrésze kapitulált vagy elfoglaltatott,³⁾ a többi között Reszava. A fejtelenség és rettegés még a titeli magyar táborra is átment, mely úgyszólván dezertált. A szomszéd Bosznia királya II. Tvrtko évi adóját önként 25.000 aranyra emelte és biztosítá a szultánt további hűségéről.⁴⁾

Novobrdo körül még egyre folyt a harc; eleinte Oszmán Cselebija, később Izsák pasa ostromolta. 1439. aug. 6-án a novobrdoiak nyílt mezőn vívtak csatát a törökökkel, de véresen megverettek.⁵⁾ Mindamellett folytatták az ellentállást s midőn a tél beköszöntött a török sereg zöme Szkoplyebe vonult, míg a szultán Drinápolyba ment, magával vivén Brankovics Gergelyt, György legidősebb fiát.

Albert halála után a magyar nemzet a várandó állapotban levő királyné körül csoportosult; hívei közé tartozott Garai László macsói bán, György deszpót és Ujlaki Miklós szerémi bán. De midőn Erzsébet Cilley gróf ta-

¹⁾ Lewenclaw, 555.

²⁾ Fejér, V. 316.

³⁾ Lewenclaw 516. Knowles, The Gen. Hist. of the Turks 262.

⁴⁾ Chalcochondyl. V. 132. Schimek, Gesch. Bosn. 112.

⁵⁾ Sead-Eddin 9. Lewenclaw 551.

nácsára hajlott, a magyar rendek ellene határozott állást foglaltak. Hunyadi János és Rozgonyiék rávették, hogy Ulászló lengyel királyhoz nőül menjen, hogy így ezen politikai házasság útján Magyar- és Lengyelország ellen a törökök ellen szövetség létesülhessen.¹⁾ A lengyel király 1440. febr. 21-én a küldöttség ajálatát elfogadta, de mikor Erzsébet 22-én fiugyermekeket szült, kit Posthumus néven ismer a történet, a királyné visszavonta szavát. Pártütés között koronáztatta meg május 15-én fiát, s pártütés folytán az ellenpárt Ulászló fejére tette a koronát július 17-én.

Ily viszonyok között Magyarország déli határai magukra maradtak. Nándorfehérvár vitézül védekezett, melyet 1440. elején közel százezer török ostromolt, Ali bég, Izsák pasa testvérének vezetése alatt. Belgrádot, Tallovác Máté horvát bán fitestvére János védte, kit hét év előtt is itt találunk.²⁾

Ulászló trónrajutásakor azonnal tiltakozott 1440. aug. havában Belgrád ostroma ellen két követ által.³⁾ A szultán Vracsarban fogadta a követeket és Szmederevóba küldte, hol feleletet fognak nyerni. Ez alatt a szultán kétségbeesett támadást intézett a vár ellen; de hiába, mert 17.000 harcos eleste után kénytelen volt eltávozni Bulgáriába. A követeknek erre megizente, hogy felhagy Belgrád ostromával.

György deszpót Albert halála után Szerémségben tartózkodott (1439. okt.) s később Zágrábba ment Katarina nevű leánya látogatására, hol a zágrábi püspök és polgárság nagy pompával fogadta.⁴⁾ Innét 1440. május 28-án titkárát Isztriába küldé, hogy jövetelét Velenczébe bejelentse. Június elején már Segniában volt; követe ezalatt újra kérte Dulcignot megvásárlásra.

A törökök hallván hogy a deszpót Antiváriban jár, megvesztegetés útján foglyúl akarták ejtetni, mit a deszpót idejekorán megtudván, mindenestől Buduába hajózott.⁵⁾

¹⁾ Engel, *Gesch. d. Ung.* III. 31.

²⁾ Broquière, 601.

³⁾ Engel, *Gesch. v. Serw.* 386. Schwandtner I. 469.

⁴⁾ Luccari, 92.

⁵⁾ Orbini 327. Luccari 93.

Vagyonát (170.000 aranyat) Raguzába küldé s erről vétíratot állíttatott ki magának.¹⁾ Buduában 1441. januártól áprilisig tartózkodott s nekik az antiváriakéhoz hasonló kiváltságokat adott.²⁾ Azután Raguzába ment. A szultán most Raguzának tekintélyes összeget, sőt a tenger mellék egy részét is felajánlotta, ha kiadják a deszpótót.³⁾ A tanács erre a deszpótót a szultán ajándékaáról értesíté, mire ez hogy a városra veszélyt ne hozzon, ezt elhagyni kínálkozott.⁴⁾ Augusztus havában Szkutarin keresztül Magyarországra hajózott.⁵⁾ Útközben értesült hogy Novobrdó négy évi küzdelem után 1441. július 27-én kapitulált.⁶⁾ Szerbia tehát Belgrád és a macsói bánság kivételével török kézre került. A szerb nemzet a nyugot civilizált népeitől elhagyatva, dicső küzdelem után bukott el.

A szerb deszpót örömpohara azonban még nem telt meg. Ismeretes előttünk hogy Gergely és István fiai, valamint Mara leánya a török udvarban valának; 1441-ben fiait Demotikában börtönbe vetteté, honnét Tokatba hurczolták.⁷⁾ Június 8-án Balaban pasa felsőbb parancsra szemöket tüzes vassal kiégettette.⁸⁾ A szerencsétlen deszpót hazáját és fiait veszté el. Egy barbár nép lábbal taposta az emberi érzelmeket; tönkre tett egy népet, kifosztotta, rabolta, fejedelmét elűzte, kincsek útján el akarta árul tatni s végre tulajdon véré, reményteljes két fiát vilá guktól fosztotta meg. Gyalázatos bélyeg ez a török nemzeten, de nem egyedüli, sokat tudna a magyar is regélni.

Szerbia új hódító urát, a szultán a jellemnélküli önző Raguzá azonnal elismerte; mire 1442-ben a keres kedésre nekik kiváltságokat adott.

A zetai birtokokra Koszács István, Szandaly vajda

¹⁾ Act. Ragus. II. 96.

²⁾ Starine X. 6.

³⁾ Thuróczy op. Schwandtner 218; Bonfin III. 310. Макушев, 332.

⁴⁾ Orbini 329.

⁵⁾ Orbini u. o. Šafařík, 77, Новаковић 267.

⁶⁾ Гласник X. 271. XI. 162; Starine IX. 80.

⁷⁾ Гласник XVIII. 90.

⁸⁾ Šafařík 78, Новаковић 278.; Григорьевич 64, Jagić 104, Lewenclaw 553.

unokaöccse Brankovics bukása után mint az utolsó Balsics veje igényt emelt; ő tehát a deszpot nevében kormányzó Gyurasevicsekkel szövetségbe 1441. október havában Alsó-Zetát elfoglalta.¹⁾ Velence ez ellen tiltakozott. Kijelentette hogy ez esetben a deszpot zetai és albániai birtokait, összes várait védnöksége alá veszi.²⁾ Tervei elérésére Velence a vesztegetésekhez is fordult; 1442-ben a Gyurasevics testvéreknek évi száz aranyat ajándékoztak fel, ha részükre hajlanak. Koszács István knéz híveit is eltántorították s néhányan titkon felajánlották szolgálataikat. Velence ilyen körülmények után még inkább követelte Alsó-Zetát, Drivasztot, Antivárit és Buduát, továbbá a Felső Zetából levezető szurdukokat.³⁾ A Gyurasevics testvérek legidősbje azonban István knéz pártját fogta, míg a három fiatalabb Velenczéhez szíttott. Antivár Istvánt ismerte el; Drivasztot a knéz ostrom alá fogta, de elűzetett.⁴⁾ István knéz kezdetben szép sikereket ért el, de utóbb mindent elvesztett s a hegyekbe való kénytelen visszavonulni. Drivaszt már augusztusban hódolt Velenczének, Antivari egyezkedni kívánt, Budua pedig már júliusban ismerte el Velence fenhatóságát kiváltságainak épségben tartásával.⁵⁾ A harcz további folyamán a knéz Medun és környékére szorítottatott.⁶⁾

Az alatt míg Velence és Vukcsics Koszács István knéz a zetai birtokokon czivakodtak, a deszpot Magyarországon agitált, hova 1441-ben ment. Midőn Jagelló-Ulászló jutott a magyar trónra, ő sietve küldött hódoló követséget Szerémségből,⁷⁾ melyet szívesen fogadott s melynek kijelenté, hogy a törökök ellen okvetlen megindítandja a hadjáratot. Nemsokára ily szíves válaszon felbátorodva a deszpot Budára rándult, hol Ulászlóval szövetséget kötött (*icto perpetuae societatis foedere*). Brankovics szerb történetíró pedig írja hogy: „rex Vla-

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 323.

²⁾ U. o. 324.

³⁾ U. o. 332, 339, 341—348.

⁴⁾ U. o. II. 335. Fatti illust. de Geor. Castriot. III. 111.

⁵⁾ Starine X. 6.

⁶⁾ Act. Arch. Ven. II. 335, 363, 380.

⁷⁾ Bonfin. D. III. lib. V. 310.

dislav inamoratus est in Giurg Despotam, et studuit ei ferre auxilium malisque eus mederi¹⁾

Hunyadi János a harcziás hangulatot telhetőleg élesztette, ki Izsák pasa 1441. belgrádi támadását véresen visszaverte, sőt őt el is ejté.

Hunyadi távollétét Izsák bég gyorsan kihasználta, rövid idő alatt a Belgráddal szemközt álló Zsrnován hegyet elfoglalja s rajta várat emel. A törökök Avalának nevezték el.²⁾

A szultánt ezen vereség kellemetlenül érinté. A moldvai és oláhországi vajdák a magyarokhoz pártoltak és a török fenhatóságot megtagadták; a szultán sietve gyűjtött Szófiában nagy sereget egybe, hogy a csorbát kiköszörölje. Rumeliát Eunuch Schab-eddinre bízta s a fővezérséget is rábízta, ki csakhamar 80.000 harczossal Szeben ellen indult.³⁾ Hunyadi azonban szeptember 6 án őt is megveri. Schab-eddin elesett és Ozman Cselebija, Timurtás dicső unokája fogságba esett. 200 zászló jutott zsákmányúl.⁴⁾

Európa örömmel vette hírül Hunyadi győzelmeit és Jenő pápa eljöttnek hitte az időt, hogy a törökök ellen keresztes hadjáratot hirdessen. A nyugati hatalmak azonban ezen felhívást elég hidegen fogadták s csak Genua és Velencez érdekközösségüknél fogva csatlakoztak a pápa felhívásához. Ezalatt Karamania szultánja 1443-ban követet küldött a magyar királyhoz, ki vele és Brankovics deszpottal szövetséget kötött a szultán ellen. Kikötetett hogy a törökök leveretése után a deszpot összes birtokait visszanyerendi, Rumeliát Ulászló és Anatoliát Ibrahim szultán kapja.⁵⁾ Ibrahim még ezen években kitűzte a felkelés zászlaját; de Murat felfogván a veszély nagyságát személyesen Kis-Ázsiába sietett.⁶⁾

¹⁾ Arkiv III. 20.

²⁾ Леронне С. М.; Новакович 267. A régi magyar feljegyzések szerint Zsrnov = „Sarnow“.

³⁾ Hammer, I. 451.

⁴⁾ Thuróczy, Schwandtner I. 252, Šafařík, 77, Новакович 267, Bonfin III. 312. Engel III. 54. Callimachus 285.

⁵⁾ Lewenclaw, 556.

⁶⁾ U. u. 558; Sead-eddin, Chron. Vienna 1649, §. 117.

Ez alatt Ulászló király, Julián bibornok, Hunyadi János és György deszpót sürgetésére 1443-ban Budára országgyűlést hirdetett, hogy azonnal a hadjáratot megindithassa; egyuttal a külföldre is kiküldé megbizottait, melytől azonban nem sokat várhatott. A porosz lovagok a litvánokkal harcoltak; Német- és Franciaországban csakis a pórnép sereglett a keresztes zászlók alá. Moldva és Oláhország fejedelmei a segílyt megígérték. Június 9-én nyílt meg az országgyűlés. Julián és Brankovics lelkesen ajállották a hadjáratot, mire a nemzetgyűlés egyhangulag megszavazta azt. Hunyadi a temesi bányában gyűjtötte egybe seregét; a deszpót pedig Szerémségbe sietett, hol a saját költségén szervezett csapata várta. — György Hunyadit anyagilag a legpazarabbul támogatta, úgy hogy a raguzaiak azt állították, hogy a vezért megvásárolta.¹⁾

Ulászló 1443-ban Julián bibornokkal a lengyel-magyar sereg élén Illés napján elindult a Duna jobb partján. Lassan haladt hogy az egyes csapatokat felvehesse; de emellett Giskra békebiztosítékait várta, ki szept. 1-én irta alá a szerződést s csak ezután vonult délre.²⁾ Callimachus, a király titkárja írja: hogy Szlan-kamennél egyesült György seregével.³⁾ A szerb évkönyvek is ezt említik, hol három napig tartózkodott a szerb sereg s innét aztán Kubinba ment.⁴⁾

Hunyadi három hadtestre osztotta fel seregét; az egyiket személyesen vezette, a másodikat György deszpót, a harmadikat Ulászló mind tartalékok. Október közepén Kubinnál átkeltek. A sereg óvatosan haladt, sok szenvedésnek vala kitéve, melyről a szerb népköltészet sokat dalol.⁵⁾ — Az első ütközetre nézve nagyok

¹⁾ Макушев, 327, 333.

²⁾ Schwandtner I. 252; Летопис, Новаковић 267, Starine VI. 22.

³⁾ Callimachus, I. 489. „quo in loco (ad Salsum lapidem) Despothus cum suis regis exercitum se coninuxit.“ Летопис, Новаковић 267, Starine VI. 22.

⁴⁾ Bonfin. 322.

⁵⁾ Караџић, II. Сибињанин Јанко и Вила.

az eltérések; Engel állítja hogy Zlaticzánál (Szerbiában) történt, míg Zinkeisen Szófiát foglaltatja el először s csak azután Nist. De úgy látszik s ez lesz a helyes, hogy a sereg október végén Kruseváczot foglalta el.¹⁾

A török sereg Izsák pasa vezérlete alatt Nisen állott, kinek segítségére Rumeliából Kazim béglerbég sietett. A keresztény hadak idejében értesülének erről és sietve támadták meg a nisi török csapatot, mielőtt a segítség megjöhetne. Hunyadi 12,000 emberrel a Moraván átkelt és Izsákot legyőzve Nist elfoglalja, illetve felgyújtja.²⁾ Így járt a segítségül jövő Kazim pasa is, kinek seregét hamar futamította meg; a harmadik török sereget is hasonló sors érte Turahan alatt.

A keresztény hadak tehát 1443. november 3 áig három török sereget vertek meg és több mint 4000 harczost ejtettek foglyúl. A szerbek közül különösen Mrnyavcsevics György tűnt ki. Hunyadi győzelemittasan írta Ujlakinak nov. 9 én: „in descensu regali Scaronensi ad opositum castris rupti Balran“ azaz Pirotról (törökül Sahrköj=Scarone). Hunyadi ezután Szófia ellen indult, hol újra diadalt aratott, melyről Julián bibornok december 4-én a velenczeieknek jelentést tesz.³⁾ Szófia a lángok martaléka lőn.

A sereg már a Balkánszorosig jöven, azt olyannyira eltorlaszolva találta, hogy lehetetlen volt az átkelést kierőszakolnia. Ekközben Murád szultán Ibrahimmal békét kötött és Karamaniából hazasietett, hol seregeit összevonva a szorosok felé sietett.⁴⁾ Hunyadi látván a szorosok kitünő erődjét, cselhez folyamodott; heves támadás után hátrálást színlott, s mikor a törökök védett helyeikből kimozdulva utána eredtek, hirtelen harczy rendbe sorakozott seregével visszafordult s véresen megveri őket. A csata hevében Ulászló király is megsebesült.⁵⁾ Mahmud Cselebija, a szultán fővezérének testvére is foglyúl

¹⁾ Engel, Gesch. Serw. 387; Zinkeisen, I. 162. Hammer I. 453.

²⁾ Katona, XIII. 251.

³⁾ Raynaldus, Annal. ecclest. IX. 416.; Act. Arch. Ven. II. 365.

⁴⁾ Lewenclaw, 558. Sead-eddin 110.

⁵⁾ Bonfinius 325. Fessler II. 482.

esett, kit a deszpót Hunyaditól 40,000 aranyért megvásárolt.

Másnap karácsony előestéjén a zlaticzai magaslatok ellen indult a sereg; egy napi heves küzdelem után kénytelen volt visszavonulni. Ulászló ekkor haditanácsot tartva, véget vetett a hadjáratnak. Hiába küzdött ez ellen a deszpót s némileg Hunyadi is akarta a tanácsot az átkelésre rábirni. Nehéz szívvel vonult velök a deszpót, noha Ulászló ígéretét adta hogy tavaszra újra megjelen Szerbiában.

A visszavonulás azonban sok akadályba ütközött; fáradságos menetek után alig haladhatott előre a sereg. Ibrahim pasa is újból összeszedte vert hadát és nyomában járt. A király vagy két napi járásra Hunyadi és a deszpót előtt járt. A török sereg Kunoviczánál érte utól a keresztény hadat s mielőtt Ulászló visszajöhetett volna, megtámadta Hunyadit s a deszpótot. Rettenetes, véres küzdelem fejlődött ki, melyben a törökök ismét vereséget szenvedtek; ezután nem is háborgatták többé a visszavonulókat.¹⁾

Ulászló Budára sietett; a szerb csapat Dobricson maradt Szerbiában; ²⁾ a magyar sereg 1444. febr. havában ért haza.³⁾

Brankovics azonban tovább harczolt. A szerb kronikák különösen a zsegligovoi és a tatárpazardsiki harczokat jegyzik fel. Novobrdo már 1444. elején szerb kézbe került, de febr. 14-én Daud bég visszafoglalta.⁴⁾ Ugyancsak ő győzött le egy szerb csapatot a Szitniczánál.

A szerb deszpót Budán időzött, hol fényes küldöttségek üdvözölték Ulászlót. 1444. febr. 22-én a raguzaiak kiváltságait megerősítvén, azt a deszpót is tanuképen aláírta „mint Rascia deszpótja”.⁵⁾

Ezen győzelmek után Magyarországon bonyodalmak

¹⁾ Bonf. 324; Гласник XVIII. 92; Engel, Gesch. Serw. 389.

²⁾ Beheim, 252.

³⁾ Katona, 245–270.; Zinkeisen I. 621.

⁴⁾ Летопис лечански; Миливојевић, Путопис III., 142.; Новаковић 267. Šafařík 78.

⁵⁾ Matković, Spom. dubr. Starine I. 159.

támadtak. Frigyes német császár ellenségeskedése és Lengyelország helyzete másfelé terelték a király figyelmét; emellett az országban elégtelenség uralkodott, úgy hogy Hunyadi és Brankovics jónak látták a szultán békeajllatait elfogadni, melyeket a szegedi nemzetgyűlés jóváhagyott. — A portok ezek: Bulgária a szultáné marad, míg Oláhország magyar fenhatóság alá jut, de évi adót fizet a szultánnak. A deszpot összes birtokait visszakapja: Szmederevo, Galambóc, Avala, Krusevác, Koznik, Szrebrnik, Osztroicza, Kovin, Kopriján, Prokupye, Leszkovác, Zelenigrád és Novobrdó várakat, valamint zetai és albán birtokait.¹⁾ Kölcsönösen megígérték, hogy a Dunát át nem lépndik. Mahmud Cselebijáért a szultán 50,000 aranyat fizet s kiadja György és az oláh vajda fiait. A foglyok kicseréltetnek. A törökök köteleztettek a deszpot várait azonnal átadni.²⁾ A szerződés 1444. július hó 13-án végleg megkötöttet. A béke megkötése után az országgyűlés Mrnyavcsevics Györgynek, ki családi okmányainak alapján bebizonyította, hogy Gojko fővajda egyenes utóda, Nist és környékét mint családi örökségét visszaadatta.³⁾

A pápát azonban ezen békekötés felháborította, mely akkor kötöttet mikor legtöbb kilátás nyílt a törökök kiűzésére. A velenczeiek gályáikat a Boszporuszba küldötték, a szultán kénytelen volt Kisázsiába menni, Szkanderbég pedig Ali bégen fényes győzelmet ült. Palaeolog János görög császár szintén háborúra készült, s ilyenkor kötöttet meg a béke! A pápa végre rávette Ulászlót és a szegedi országgyűlés által kötött békét vele egyetértően felbontottnak nyilvánította, miről György deszpot is értesült.⁴⁾ De a deszpot helyteleníté a pápa eljárását s ő ezért a szultánnal aug. 15-én újra békét köt.⁵⁾ Erre Hunyadi személyesen Szmederevóba ment, hogy Györgyöt újabb terveiknek megnyerje, ki egyideig állhatatosan védte álláspontját, de végre is engedett s csatlako-

¹⁾ Katona 312. Hammer szerint Nist és Pirotot is I. 455.

²⁾ Ducas 122, Callimachus 301, Katona 313.

³⁾ Kerchelich, Not. prael. 273.

⁴⁾ Гласник XVIII. 100.

⁵⁾ Ст. Новаковић, Летопис, 267.

zott az új hadjáráshoz. Ulászló szept. 20-án indult el Szegedről s okt. 3-án Orsova táján a Dunán átkelt; 9-én Vidint foglalta el. Ezután a Duna mentén haladva Nikápoly alá értek. Miközben ezt hasztalanul ostromolták, Drácul oláh vajda a táborba ért, de hiába volt minden figyelmeztetése, hogy tovább ne nyomuljanak. Szkanderbég Szerbiába érkezett, de ott a szerb seregek Beloczerkvénél feltartóztatták. A keresztes hadak ezután Várna alá értek, miközben értesülének, hogy II. Murádnak sikerült a tengeren áthatni és hadseregével ellenök indul.

Nov. 10-én Hunyady a törököket megtámadta, de csatát veszített. Ulászló király halva maradt. A nyugati irók, mivel a szerb deszpót semleges maradt s Szkandert és feltartóztatta, árulással vádolták; míg viszont a balkán népek Hunyadit okolják a vereségért.

A várnai csata után a szerb deszpót az ország belügyeire fordítá figyelmét, mert a törököktől az időben nem tarthatott. Országának várait óhajtotta megerősíteni, nagy sereget szervezni mit még 1444. augusztus havában közölt volt Ulászlóval. Ő ez okból tetemes vámokat hozott be. Uralmának fontos ügyeiben a deszpót fiait is részesítette, sőt ezek, mint István, néha önállóan is adtak ki adományleveleket. A szmederevői udvar elég vig napokat élt; erkölcsi élete nem a legjobb hírnek örvendett s melyről a népköltészet is tesz említést. Tivornya, kártya járta és Lázár királyfi Hunyadi Mátyással szemben, kit túsúl hagytak a szerb udvarban, egy izben csak koczkán 300 aranyat veszített. ¹⁾ — Az udvari élet tehát kissé ledér életű volt, s nem csoda, hogy a deszpót sietett fiát megházasítani, kinek számára Tamás deszpót Jelena nevű leányát kérte meg. Tamás deszpót II. Palaeolog Emánuel görög császár és Konstantin Dragas deszpót, Jelena nevű leányának volt gyermeke. ²⁾ Lázár királyfi 1446. decz. 27-én esküdött örök hűséget Jelenának; a görög császár pedig ekkor ajándékozta meg a deszpóti jelvényekkel.

A míg Szerbiában a törökkel harczoltak, addig a szomszéd keresztény fejedelmek a helyett hogy a desz-

¹⁾ Богишић, Народн. песме I. 33.

²⁾ Phrantzes, Annales I. XIV.

potot támogatták volna, még birtokait is elvették; de most hogy a deszpót szabad kezét nyert, a birtokviszonyok újból szoba kerültek. István knéz Medun várát visszaadván a deszpóttal békét kötött. A velencei doge 1446. jan. 17 én üdvözölte fejedelmi trónján,¹⁾ s kijelenté, hogy az elfoglalva tartott birtokok ügyében szívesen bocsátkozik tárgyalásba. Felső Zetában György deszpótát már 1444-ben elismerték s a velenceiek is kijelentették, hogy hajlandók a zetai részeket átengedni, de a tengerparti részeket visszatartották. A deszpót követte ez ellen tiltakozott, mire a velencei tanács azt jelenté ki, hogy miután a tengerpartot István hercegtől (a mai Hercegovina első hercege) foglalták el, ők esküt is tettek a lakóknak őket senkinek ki nem szolgálni.²⁾ A tárgyalások ily körülmények folytán abbamaradtak s a viszály 1447-ben sem lett kiegyenlítve. 1448-ban a deszpót seregét Felső-Zetába látjuk indulni, mit megtudván a velencei tanács, junius hóban Szkutari parancsnokát megbízván, hogy Györggyel békét kössön s ha követeli, adja vissza Buduát, Drivasztot és Antivárit, de követelje eddigi pénzkiadásait is.³⁾ Mielőtt azonban ezen tárgyalások eredményre vezettek volna, György deszpót serege megvívott a velenceiekkel, s megveretett. A tanács most újból utasítá Albánia kormányzóját Brankovicssal békét kötni, de egészen más alapon, azaz mint győzőfél „in statu quo reperitur“.

A szerb hadsereg vereségének nyitja főleg Boszniában leledzik. György deszpót ugyanis István Tamás bosnya királylyal is összetűzött, minekfolytán Boszniába vala kénytelen seregének javát koncentrálni s alig ezer harczost küldhetett a velenceiek ellen.

Mijatovics Csedomily, Brankovics György deszpót legkitünőbb életirója s kit mi jó részt követünk, azt állítja, hogy a bogomilok miatt ütött ki köztük a háború. Klaić határozottan írja, hogy Szrebrnicza bírása miatt s ez inkább elfogadható, mely 1445-ben szerb kézen volt, midőn vissza is adta a raguzaiaknak György

¹⁾ Act. Arch. Ven. II. 381.

²⁾ Act. Arch. Ven. II. 394.

³⁾ U. o. II. 409.

deszpót a Lázárevics István által adott szrebrniczai törvényt.¹⁾ A véres háború Bosznia teljes legyőzésével végződött 1448. szept. 6-án.²⁾

Brankovics ezután ismét a velenceiek ellen fordult s seregének fővezérére Lázárt tette meg. Ezalatt azonban Hunyadi újból Szerbiába jött s a Morava mentén, Szerbiát fosztogatva, a törökök ellen indult s Velenceze ismét megszabadult a szerbektől.

Magyarországon 1445-ben Albert fia, Ulászló választatott meg királyúl. György deszpót az elsőik közt volt, a ki őt üdvözölte;³⁾ 1446-ban a kiskorú király mellé Hunyadi János választatott meg kormányzóúl, Cilley ellenében. Ily körülmények között a deszpót aggodalommal tekintett a jövőbe, mert Magyarország kormányzója személyes ellensége volt a szegedi béke, illetve várnai kudarcz óta és Mrnyavcsevics nagy barátja, kiben a deszpót rivalisát látta. A kormányzó már 1447-ben komolyan a törökök elleni hadjáratra készült s kérelmére V. Miklós pápa 1447. április 6-án keresztes hadjáratot hirdetett. Augusztus havában szólítá fel a deszpótot a hadjáratban való részvételre, ki azonban vonakodott s kifogásúl felhozta, hogy csak a koronás királynak hódol;⁴⁾ egyszersmind figyelmeztette Hunyadit hogy a téli hadjárat óriási akadályokba ütközik a Balkánon, hogy a magyar hadsereg csekély stb. s hogy Boszniával és Velenczével ellenséges lábon áll.

Hunyadi a deszpót nem várt válaszan felgerjedt; megizente neki ha győzelmesen visszatér a hadjáratból saját kezével üti le fejét.⁵⁾ S úgy egyedül indult útnak; György pedig megparancsolta népének, hogy hagyják akadálytalanul átvonulni s támogassák élelmi szerekkel.⁶⁾ De ennek daczára átvonulásában ellenséges földnek tekinté Szerbiát.

A török szultán éppen Szkanderbég ellen harczolt,

¹⁾ Klaić, Boszn. tört. 313. Miklosich, Mon. Serb. 437.

²⁾ Šafarik, Památky 78. Ark. za jugosl. pos. III. 21, IV. 33.

³⁾ Кретић, Ист. српск. нар. 116.

⁴⁾ Гласник XVIII. 105; Bonfin. III. l. VII. 238; Engel, 396.

⁵⁾ Bonfin. d. III. l. VII. 338.

⁶⁾ Гласник XVIII. 106.

mikor a magyarok ellenséges jöveteléről értesült. Eleinte Györgyre gondolt, ő tehát szeptember havában Albániából kivonult.¹⁾ Hunyadi Nisen tudta meg, hogy a szultán a Koszovopolyére ment; ő tehát a Toplicza mentén haladt ellene. A szorost melyen átvonult, a nép ma is „Jankova kliszurá“-nak hívja.²⁾ Hunyadi a Szitniczához október 17-én ért s balpartján tábort ütött; a törökök Pristina felől támadtak. A csata október 18-án dőlt el Hunyadi hátrányára. Veresége tökéletes volt és a szerb népdalok szerint csak tizenkét emberrel menekült meg;³⁾ menekülés közben ezek is elhagyták, lova alóla eldőlt s gyalog ment. Útközben egy erdőben két török megtámadta s foglyúl ejtette; de a zsákmányon összeeszevén egy ügyes fogással Hunyadi egyik ellenének kardját kirántja s leszurja, a másikat pedig megszalasztja. A szerb hagyomány szerint az Ibar mentén haladt s október 1-én a mai Vlasztelicza faluba ért, honnét rövid pihenés után Kladovára ment, hol azonban ismét elfogatott. Ezután Szmederevóba vitték hol két hónapig volt György deszpot foglya s csak a szegedi országgyűlés közbenjártával s a következő pontok elfogadása által szabadulhatott meg: meg kellett ígérnie hogy Györgyön soha bosszút nem álland, a deszpotot és családját ellenségeik ellen megvédi; a törökök elleni hadjáratban Szerbiát kikerüli s csak azon esetben vonul át, ha György vagy fia vele szövetségre lép; a László és Cilley leánya közötti házasságot jogérvényesnek elismeri; az okozott kárért százezer aranyt fizet; Lászlót hosszabb időre Szmederevóra adja s ezen pontokra esküt tesz.⁴⁾

A deszpot karácsony előtt fényes kísérettel Magyarországra kísérte, hol Hunyadi újra megesküdött a fenti szerződésre. 1448. decz. 24-én Szegedre ért. Hunyadi azonban alig hogy hazaért már elfeledte esküjét és György ellen cselekedett, a mennyiben deczember 28-án Mrnyavcsevics György nisi knéznek Brankovics György birtokainak majdnem negyedét elajándékozta, mely ado-

¹⁾ Act. Venet. II. 423.

²⁾ Миличевић, Србија 767.

³⁾ Караџић, Нар. српск. песме. 93.

⁴⁾ Raynoldus. Annal. Eccles. vol. XXVIII. 549.

mány azonban sohasem realizáltatott.¹⁾ Hunyadi a szenvedett vereségek után Gara Lászlót és Ujlaki Miklóst Szmederevóba küldte, hogy a deszpót útján a törökkel békét kössenek. Ezek 1449. tavaszán meg is állapodtak, de a magyar országgyűlés a békepontokat elvetette. Nyilvánvaló hogy György Magyarországon befolyását elvesztette; helyét a bosnya bán és Mrnyavcsevics nisi knéz foglalták el, kik Hunyadi feltétlen párthívei valának. Az 1450-iki országgyűlés a kormányzót a deszpótnak adott szavától s kötelezettségeitől felmenti, a pápa pedig kettős esküje alól feloldja,²⁾ mire ő a deszpót összes magyarországi birtokait lefoglalta. György erre a június havában összegyűlt országgyűlés előtt panaszt emelt, a kormányzóra hárítván a felelősséget.³⁾ De a budai rendeknél nem nyert jogorvoslást, sőt árulónak nyilvánították, javainak elkobzását helybenhagyták, és határozatba ment a hűtlen deszpót megfenyítése s a magyar fenhatóság elismerését, ha kell fegyverrel is keresztül vinni.⁴⁾

Hunyadi nem is késett Szerbiába nyomulni, György azonban kerülte a nyílt összeütközést s mikor 1451. febr. 5-én Murád meghalt és a trónt II. Muhamed foglalta el, ő sietve bocsátkozott alkudozásba. Hunyadi Temesvárott járt, s Szerbia ellen újabb sereget szervezett, miközben Gara és Ujlaki, Cilleyvel és Giszkrával szövetségbe a békepárt élére állottak és Hunyadit rábírták az ellenségeskedés beszüntetésére. A béke 1451. aug. 1-én kötött meg. A béke biztosítása miatt Cilley Ulrik Erzsébet leányát, ki a deszpót unokája volt, Hunyadi Mátyásnak szánták. Erzsébet azonban még kiskorú volt, s meg kellett várni nagykorúságát, „ad tempus copulandi legitimum“, mely 1453. decz. 6-án bekövetkezett volna;⁵⁾ ha azonban Erzsébet nem volna hajlandó Mátyáshoz menni, a deszpót összes birtokai Hunyadi tulajdonába jutnak. A deszpót visszakapta: Kupinik (Kölpény), Mitrovicza, Szlankamen, Zimony,

¹⁾ Fejér, Cod. dipl. X. 135.

²⁾ U. o. X. 549.

³⁾ Horváth, I. 309.

⁴⁾ Engel, Gesch. Ung. III. 155; Serw. 400.

⁵⁾ Fejér, Gen. et incunab. 150–157.

Becse, Becskerek, Érsomlyó és Világos várakat. Munkács, Szatmár, Nagybánya, Debreczen és Bösörmény a Hunyadiak birtokában maradt.¹⁾ A deszpót megigérte, hogy csak magyarokat alkalmaz birtokain (nobiles scilicet et possessionati Hungari homines). Brankovics a nagyváradi püspök jelenlétében ünnepélyesen megesküdött ezen békekötésre s aug. 1-én 1451-ben irta alá Szmederevóban. A kibékülés emlékére a deszpót ezüst dinárokat veretett, melynek előlapján a deszpót látható jobbában karddal, baljában földgömbbel s ketős kereszttel „Desp - ogurg“ körirattal; hátlapján Hunyadi János czímere látható: † Johannes D. Gr. R. Ungari.²⁾

Említettük hogy Murat halála után fia II. Muhamed foglalta el a trónt. György nem késett őt küldöttségileg üdvözölni; hódolatát kijelentvén a régi békekötés pontjait megújította, mely 1451. augusztus havában három évre meghosszabbított.³⁾ Az új szultán csakhamar bizonyítékát adta jóindulatának midőn Mara szultánnét a deszpóthoz visszaküldé. A gyönyörű Marat a görög császár kérte meg, de az inkább kolostorba vonult sokat hányatott életet befejezni.⁴⁾

Konstantinápoly eleste után (1453.) a viszony megváltozott. A keleti főváros ostroma ideje alatt György deszpót több határvárat foglalt el azon hiszemben, hogy Bizáncz ostroma által az egész nyugat a törökök ellen induland. De csalatkozott, mert Bizáncz bevétele után az oszmán uralom diadalt ült, s ezt követte Szerbia felelősségre való vonása. A deszpót kénytelen volt a szultán bámulói közé sorakozni s nem mulasztotta el hozzá követeket meneszteni.⁵⁾ A szultán nem titkolta el elégtelenségét, noha a deszpót önként felemelte az évi adót és az általa elfoglalt várak kulcsait átnyújtatta. A szultán kereken kijelentette, hogy Szerbia összes várainak átadását követeli,⁶⁾ Szmederevót és

¹⁾ Engel, Gesch. Ung. III. 160.

²⁾ Ljubić, Opis 168; XIII. tábla, 27. sz.

³⁾ Ducas, XXXIII

⁴⁾ Gibbon, Decline and fall, ect. III. 701.

⁵⁾ Ducas 558.

⁶⁾ Sead-eddin, II. 167.

Galambóczot is,¹⁾ mit természetesen a deszpót megtagadott.

A deszpót belátta helyzetének válságos voltát. Jól tudta, hogy a szultán hadikészülődése Szerbia ellen irányul, minek folytán ő egész családjával Magyarországra ment.²⁾ Javait és kincseit magyar birtokaira vitette, olyannyira bizonytalanul érezte magát országában. Ily körülmények között a magyar rendek megbízták Hunyadit a törökök elleni hadjárat megindításával. Alig távozott a deszpót Szmederevótól, már is megjelent a szultán követe; a főurak György nélkül nem bocsátkozhattak alkudozásba s ezért egy hónapig visszatartották, de midőn a deszpót ekkor sem érkezett haza, a követ bosszúsán távozott.

A háború tehát elkerülhetlenné vált. A szerb nemzet ismét a várak köré csoportosult; két hadsereg állott Szerbia védelmére, melynek egyike délkeleten volt Szkobolyics Milós vezetése alatt, Glubocsicza táján, a másik pedig Szitniczán táborozott talán Radojevics Dmitár vezérlete alatt. Szmederevot hatezer harcos védte Kantakuzén parancsnoksága alatt. György szüntelen sürgetésére egy kisebb magyar sereg is átlépven a Dunát, Szerbiába ment.

A török szultán Szófián időzött. Egy hadtestet a Duna felé küldött a magyarok ellen, egyet pedig Glubocsicza felé, mely Kliszinát elfoglalván, a várat négy hétig hasztalan ostromolta, mikor a szerbek a törököket megtámadták és megverték. A szultán értesülvén erről, személyesen indult ellenök és Trepanyánál tönkre is tette ellenfeleit.³⁾ A topliczai völgy tehát szabaddá lön és a szultán most Szerbia összes várait ostrom alá fogta, miáltal a szerbek szerencséjére haderejét teldarabolta. A küzdelem főleg Osztrvicza körül folyt és Szmederevónál. Az őrség hiába várta a magyar felmentő sereg élén deszpótját, végre július 30-án kapitulált.⁴⁾

¹⁾ Rad. I. 152.

²⁾ U. o. 153.

³⁾ Jagić, Annal. 96.

⁴⁾ Григоровић, 54; Starine, VI. 22; Jagić, Annal. 105; Engel, 406; Hammer, II. 11.

Szmederevót Izsák bég és a szultán ostromolta 20.000 emberrel. Egyizben Belgrád felé szemlére indulva a szultán eltávozott Szmederevótól. A várbeli szerbek a kubini magyar őrséggel most a visszamaradt törököket megtámadták és szétverték, tömérdek zsákmányra téven szert.¹⁾

Horvátországon ezalatt polgárháború dúlt és emiatt Hunyadi csak szeptember havában kelhetett át a Dunán;²⁾ októberben Krusevácson az egyesült szerb-magyar hadsereg a várat bevette és Feriz bég parancsnokát foglyúl ejté.³⁾ Innét a szövetségesek Nisig nyomultak, Pirotot lerombolták s aztán Vidin ellen indultak, melyet szintén bevettek, Hunyadi ezen rövid de győzelmes hadjárat után hazatért. Itt vette hírül Hunyadi V. Miklós pápa halálát. Cilley a kormányzó távollétét saját érdekeinek előmozdítására használta fel s nem csoda, hogy a régi gyűlölség megújult. Boszniával is megszűnt a jó viszony, mert mialatt a törökök Szerbiában jártak, a bosnyákok Bihort és vidékét foglalták el. Szrebrniczában azonban Radojevics Krajkovics Dmitár a boszniai vezért Kovacsevicset teljesen leverte.⁴⁾

A törökök kárörömmel nézték ezen egyenetlenséget, mikor 1455 ben tavasszal Isza bég Novobrdot ostrom alá vette.⁵⁾ Hét napi heves ágyuzás után a vár kapitulált; őrsége részben felkonczoltatott, részben rablánczra fűzetett.⁶⁾ Ez július 1-én történt, 9-én Prizrenác, 21-én Prizren, Morava és Bihor esett el.⁷⁾ Augusztus havában a Szitnicza összes várai a törökök birtokában volt.

A szerb deszpot Novobrdo elestének hírére rögtön a Győrött egybegyűlt magyar rendekhez utazott; de az országot a Cilley-Hunyadi viszály annyira foglalkoztatta, hogy ügye szóba se jöhetett. Ő tehát Bécsbe ment, hol Cilley gróf Ulászló királylyal tartózkodott. A király megígérte, hogy esztendőre gyűlést hirdet.

¹⁾ Rad. I. 153.

²⁾ Bonfin. D. III. l. VII. 343.

³⁾ Engel, G. Serw. 406.

⁴⁾ Григоровић, 55.

⁵⁾ Hammer, II. 14.

⁶⁾ Гласник, 117.

⁷⁾ Miklosich, Mon. Serb. III. 43.

A kilenczven éves deszpót lehangoltan hagyta oda Bécset. Válságos helyzetében 30.000 aranyat küldött Mehemed szultánnak, ki vele csak a legstúlyosabb feltételek alatt kötött békét a fenálló birtokállapot alapján. A Moravától délre fekvő részeket a szultán birodalmához kapcsolta; ezenkívül elismerte a deszpót a szultán fenhatóságát, évi adót fizetett s szabad átvonulást engedett a török seregeknek.

Ezen évben Belgrád kormányzója Szilágyi Mihály (kit a szerb népköltészet Szvilojevicsnek nevez) Hunyadi sógora, Szmederevó határán várat kezdett építeni, mit a deszpót önmagára nézve veszélyesnek talált s ezért egy csapattal az erődítöket elűzte. Ez alkalommal a parancsnok fitestvére Szilágyi László elesett,¹⁾ míg Majkov szerint a deszpót parancsára öletett meg.²⁾ Szilágyi Mihály mostantól kémekkel vétette körül a deszpótot, kik 1455. aug. havában jelentést hozának neki, hogy a deszpót Szerémségbe utazik birtokaira.³⁾ Szilágyi erre a mitsem sejtő deszpótot útközben rövid tusa után elfogta, mely alkalommal a deszpót két ujját veszté el.⁴⁾ Belgrádba vitetett s csak 100.000 arany és Somlyó és Becskerek árán nyerte vissza szabadságát; addig pedig mig váltásdíját le nem fizeti Jerina felesége túsúl maradt.⁵⁾ Szilágyi evvel sem elégedett meg, hanem Szmederevo ellen egy sereget is küldött és parancsnokát kapitulációra szólítá fel, ellen esetben a Kupinik előtt elfogott deszpót fiát halállal fenyegette.⁶⁾

György a váltásdíjat Szilágyi hívének, Bálvány vitéznek adta át, kit azonban a szerb őrség hazatértében lekasabolt. A deszpót most Ulászlónak akarta a váltásdíjat megküldeni, de ez visszautasította s midőn a deszpót újból 50.000 aranyat küldött, a magyar király kárpótolta egy nagyobb birtok megajándékozásával,⁷⁾ s

¹⁾ Pejacsevich, Hist. Serb. 357; Engel, Gesch. Serw. 411.

²⁾ Майков, Ист. Срб. 114. Dimitrijevic M. Georg Brankovics, 90.

³⁾ Aen. Sylvius, De Europa, V. 236.

⁴⁾ Гласник XVIII. 119. V. 107.

⁵⁾ Pray, II. 363. Engel, Gesch. Serw. 417; Gebhardi, III. 305.

⁶⁾ Cantacuzino, Delle orig. d. Turchii etc. 271.

⁷⁾ Гласник, XVIII. 121.

megparancsolta Szilágyinak, hogy Jerinát azonnal bocsássa szabadon.

Szilágyi kalandor módon fosztogatni kísérlette meg szomszédját; igaz ugyan hogy fitestvérét a szerbek megölték, de valószínűleg a deszpot tudta nélkül. György elégtételt nyert ugyan a királytól, de két ujját elveszté, mely után harmadfél évig szenvedett.¹⁾

1456 ban a magyar országgyűlés újból összeült; Budán elhatározá a török hadjárat folytatását. Időközben hire jött, hogy a szultán nagy sereggel Bulgáriába nyomult és Belgrád ellen indult, mi a rendek határozatát sietteté. A rendek a király személyes vezetésére bízták a sereget. Hunyadi lázas tevékenységet fejtett ki, Belgrád védelmét Ország Mihályra bizta, megrakta eleséggel és hajóhaddal vétette körül. Kapisztrán ezalatt a nyugati államokban toborzott sereget keresztes hadjárat czímén.

A szultán a Morava mentén 150.000 harczossal közeledett, 300 ágyúval. A deszpot őt és pasáit ünnepélyes pompával fogadta, mig némely írók szerint Magyarországban várta meg a harcz eldölését.²⁾ Június 13-án látta meg Belgrád ormait a török sereg. Ezenkívül kétszáz naszád árasztotta el a Dunát s a szultán biztosra vette a győzelmet. „Valamint egy az Isten az égben, úgy csak egy hadúr legyen a földön“ — mondá a szultán. Június végén megkezdte az ostromot, s az ágyúk tompa moraja Szegedig elhangzott.

A keresztes hadsereg Hunyadi és Kapisztrán alatt Szlankamennél átkelt a Dunán és Belgrád felé tartott, hol július 14-én a török hajóhadat sikerült tönkretenni. 21—22-én a törökök kétségbeesett támadást intéztek Belgrád ellen, de kudarczczal végződött. A török szultán takarodót fuvatott s elkeseredetten tért Szófiába. Szerbia népe osztozott a győzelem örömében s a futó török segeből sok hullott el üldöző karjaik alatt.²⁾ Novobrdó fellázadt, török őrsgét elűzte és a szultán csak 20.000-nyi sereggel tudta a várat visszafoglalni.³⁾

Európa minden keresztény országában örültek a

¹⁾ Šafařík, 79.

²⁾ Zinkeisen, II. 93.

³⁾ Chalcochondyl. VIII. 443.

győzelemnek, mely örömet Hunyadi váratlan halála (aug. 11. Zimonyban) megzavart. Vitéz tettei évezredekén át hirdetik nevét s a szerb nép szívébe véste azt. — Csakhamar rá, okt. 23-án Ujlakon (Illok) Kapisztrán János is meghalt, kit az egyház szentjei közé avatott s kinek csontjai Bécsben Szent-István templomában őriztetnek.

Hunyadi halála után Magyarország közügyeinek élére Cilley Ulrik állott. A deszpót bizalommal nézhetett jövője elé, mert rokona által vesztett befolyását újra hitte visszaállítani. De a sors másként döntött; mert Cilleyt a Hunyadiak november 9-én 1456-ban Belgrádon megölték.

A deszpót egészségi állapota is aggasztóvá lőn. Sebei rosszra fordultak s kinos szenvedés után 1456. decz. 24-én esti 7 órakor kiszenvedett. Tetemét a rudniki Kriva Tekában helyezték el örök nyugalomra.

Brankovics Lázár deszpót 1456—1458. Jelena neje és István.¹⁾

Brankovics György halála után Jerina neje három fiával és két leányával maradt vissza, u. m.: Gergely, István Lázárral és Katarina Cilley Ulrik feleségével és Marával Murád szultán nejével. Gergelyt és Istvánt a török szultán még 1441-ben május 8-án vakittatta meg, s hogy György még életében Lázárt nevezte meg utódjául; említettük, hogy még életében házassította meg őt s a deszpóti méltósággal felruházta; sőt Lázárt többé-kevésbé társuralkodónak vette maga mellé és az országlásban oktatta.²⁾ Bizonyit emellett az is, hogy érmeiken együttes feliratuk olvasható.

Lázár neje Palaeolog Jelena volt, kit 1446. decz. 27-én vett nőül. Ő 1457-ben aug. 12-én a raguzaiaknak kiállított okmányában elismeri, hogy apja után reá eső örökségét hiány nélkül felvette s ez alkalommal „a szerbek uralkodójának és deszpótjának“ czímezte magát.³⁾

¹⁾ Lásd főleg: Новаковић Ст. Последњи Бранковићи у историји и у народном певању 1456—1502. Летопис, М. С. 1886.

²⁾ Гласник LI. 90. l.

³⁾ Mon. Serb. 476.

István öccse örökét csak decz. 14 én, míg Gergely nevében Jefrozim iguman és Zakics István vették fel; egyre 300 litra arany jutott.

Az uralomvágó Jerina önmagát kívánta a hatalomban látni s elégedetlen lévén Lázárral, a vak Gergelyt akarta uralomra juttatni, hogy mellette uralomvágását korlátlanul érvényesíthesse. Lázár most egyet gondolt, anyját Rudnikba hívja vendégségbe és megmérgezi 1457-ben. Gergely és Mara, kik vele voltak erre II. Muhamed szultánhoz menekültek. István Szerbiában Szmederevóban tartózkodott.

Gergely tehát vetélytársa lón Lázárnak s ezért szökött meg 1457. május 3-án Rudnikból; de lehetséges, hogy Lázár neje is befolyt ezen viszályba, kit a népköltészet döllyfös, büszke nőnek jellemez.¹⁾

Lázár tehát uralmát anyagyilkossággal kezdte. A belviszályoknál azonban sokkal fontosabbak voltak a szomszédországokkal való viszonyai, mert tőlük függött Szerbia jövője. Brankovics György tudvalevőleg még 1455-ben a török szultánnal két évre békét kötött, a midőn hajdani birodalmából csak romjait, északi részét birta;²⁾ Magyarországgal a lehető legrosszabb viszonyban állott, és Lázár sem igen vonzódott a magyarokhoz, kiknek belgrádi kapitánya apját elzárta és megcsonkította. Ulászló király tanácsosai pedig Cilley gyilkosai valának s nem csoda, ha Lázár a porta felé közeledett. A szultán 40.000 arany évi adót követelt, mit Lázár megadott, s Novobrdot kivéve csakhamar visszakapta a török kézen levő apja birtokában volt déli részeket;³⁾ továbbá kötelezte magát, hogy ha a törökök Belgrád ellen indulnának őket támogatni fogja. A török szultán tehát önmagát tekintette Szerbia urának és a szerb fejedelem kénytelen volt az ő beleegyezését kikérni, hogy apja örökségét elfoglalhassa.

A török szultánnal való szerződés aláírása után a szerb udvar január 28-án követet küldött Budára, ki a magyar király előtt a Hunyadiak és Szilágyi politikáját

¹⁾ Милутиновић, Певанија првог. и херцегов. 1857. 120.

²⁾ Годишница III. 353, V. 146—147.

³⁾ Макушев, Ист. спом. јужних Словена, Гласник XIV. 215.

életen megtámadták és Szerbia ellenségeinek mondták. Ulászló király látszólag hallgatott a Hunyadiak tanácsára, de titokban gyűlölte Cilley gróf gyilkosait. 1457. márczius havában a két Hunyadi elfogatta s híveiket, mert avval vádolák őket, hogy élete ellen törnek. Magyarországon erre az eléguetlenség kitört; Szilágyi Mihály Erdélyt elfoglalta és sereget gyűjtött. Hunyadi János neje, Szilágyi nőtestvére Erzsébet pedig Temesvárott szintén a felkeléshez csatlakozott. (1457. április—május.)

Lázár deszpót értesülvén a magyarországi eseményekről elérkezettnek hitte, hogy Szilágyin bosszút álljon. Seregével Kubinnál átkelt és a Temesig nyomult, de itt Szilágyi vagy Erzsébet csapatai által megtámadtatott s megveretett, egy szóval teljes kudarczot vallott.

Boszniával szintén ellenséges lábon állott, melynek fejedelmei még apja idejében Szrebrniczát megtámadták. Lázárnak sikerült uralma elején birtokait megvédeni, midőn Radojevics Demeter 1457. elején a bosnyák csapatokat megverte. Ezen részeket csak 1458-ban sikerült a boszniaiaknak visszanyerni.¹⁾ Boszniában Osztojics Tamás István uralkodott, (1447—1461.) ki midőn látta, hogy fegyveres erővel Szrebrniczát el nem foglalhatja, házasság útján igyekezett Szerbia ezen részeit, esetleg Raskát is, megnyerni, ő tehát Lázárral kibékült. István fiát már 1455-ben akarta megházasítani s ezáltal családjá hatalmát és fényét emelni; most meg kitünő alkalom kínálkozott, mert Lázár deszpótnak gyermekei nem valának, hanem csak egyetlen lánya Ilona (Jelacsa).²⁾ Tamás István tehát szerződést kötött a szerb deszpóttal, mely szerint leányát István fia elveendi, s ennek fejében fia Kelet-Boszniát és a szerb deszpóti méltóságot öröklendi. Ezen egyezés által a Brankovics család elvesztette volna a szerbek feletti uralmát és a boszniai fejedelmi családra szállott volna. Novakovics Sztoján szerb történetíró, ki az utolsó Brankovicsok történetével behatóbban foglalkozott, azt állítja, hogy ezen 1457-ben kötött egyezés volt Lázár és az anyja közti viszálynak tulajdonképpen oka. Gergelynek volt ugyan egy fia,

¹⁾ Макушев, Гласник XIV. 204.

²⁾ Klaić, Poviest Bosn. 313.

de természetes s ennél fogva a trónörökösödési kérdésben nem vétetett tekintetbe; ¹⁾ ezt Zmaj Vuknak hívták s 1485-ben halt meg. — Lázár Jelacsa nevű leánya még fiatal volt, hiszen ő csak 1446-ban nősült. Időközben Lázár 1458-ban meghalt, mielőtt leánya István bosnya herczeggel egybekelhetett volna. ²⁾

Szerbia trónja tehát megüresedett, s miután Lázár fiutódot nem hagyott vissza, a versengések tárgyává vált. Említettük, hogy legidősb testvére, Gergely még 1457-ben a portához szökött s vak volt, uralomra képtelen. A szultán egy nagyobb birtokkal megajándékozta, de azt elhagyta s szerzetessé lőn. 1459-ben halt meg december havában. István testvére Szmederevóban maradt.

A szerb írók egy részének állítása szerint Lázár trónját Jelena foglalta el, ki Palaeolog Tamás görög deszpota leánya volt és Szófia orosz czárné nővére. ³⁾ Jelena, hogy a hatalmat ellenségeivel szemben megtarthassa a pápának felajánlotta országát, hogy ez által a katolikus nyugatot megnyerje; ⁴⁾ az ország főurai természetesen ennek ellenszegülének, mire a deszpota Mátyás király barátsága után is nézett. A szerb főurak erre országgyűlést tartottak, melyen egy regensséget választottak s melynek tagjai: Jelena özvegy deszpota, a vak István és Abogovics (Angyelovics) Mihály nagyvajda valának.

Magyarországon szintén a trón körül folytak a viaszályok, hol Lázár halála után Budán Hunyadi Mátyás kiáltatott ki királlyúl. A Hunyadiak tehát győzelmet arattak és Szerbia most még inkább tarthatott ellenséges érzelmeiktől. A szerb főurak országgyűlése ezen trónváltozással függhet össze, mert Abogovicsot azért választottak be a regensségbe, mivel Ali pasa török vezér

¹⁾ Макушев, Гласник, 115.

²⁾ Pavlovics dr. azt írja, hogy csak öt hétig élte túl apja halálát, a mi tévedés; az sem áll, hogy György nejére hagyta a trónt, hogy három fiával együtt uralkodjék. Срби у Угарској. 39.

³⁾ Мајков, Ист. српс. нар. 116; Павловић — Picot Срби у Угарс. 40.

⁴⁾ Паук, III. 250; Dufresne, Fam. Dalm. et Slav.

fivére volt.¹⁾ Szerbia főurai utoljára megkísérelték Magyarországgal teljesen szakítani és a törökökkel szövetkezni.

Lázár halála után egy török sereg Krusevácra vonult, s velök volt a vak Gergely mint szerb trónkövetelő. A török-barát szerb párt tehát hatalmas támogatásban részesült és Angyelovics kormányzatát nagyban megkönnyíté. De alig hogy ily irányba terelte Szerbia külügyi politikáját, az uralomvágyó Jelena görög vérét cselszövésre vezette. Első sorban István fiát igyekezett részére birni, kit könnyen megnyert, mivel Gergelyt a törökök pártfogolták s ő Angyelovicsban is ellenfelét látta. A Budán tartózkodó velencei követ 1458. ápril 12-én azt írja, hogy Szilágyi Mihály Belgrád erősítésén fáradozik s Lázár özvegyével (Szmederevóban) tárgyalásokat folytat, ki azt a kérdést intézte hozzá, valjon hajlandó-e a kormányzó a deszpótne birtokaiért más adni Magyarországon, úgyszintén a vak István birtokaiért is, mert jelenleg veszély fenyegeti s egy török sereg Gergelylyel Szerbia hátárán áll.²⁾

Látjuk tehát, hogy a szerb trónért Gergely és Angyelovics Mihály török támogatás mellett, Jelena és István magyar támogatás mellett küzdöttek. A két vak testvér azonban csak névleges szereplői voltak a Jelena és Angyelovics közötti versenyesnek. Angyelovics elérkezettnek hitte terveinek keresztülvitelét s a török sereget Szmederevóba hívta; az őrség azonban az utolsó pillanatban elhagyta őt, a törököket kiszorítja a várból, és őt elfogja. A törökök a helyzet változása folytán sietve vonultak ki Szerbiából és a magyar párt teljes győzelmet aratott.³⁾ Jelena háborítlanul birtokba vehette a deszpóti széket Istvánnal együtt, ki azonban alig folyt be az ország ügyeibe. Jelena 1458—59-ben (aprilisig) ura maradt a helyzetnek.

Magyarország örömmel vette tudomásúl a szerb

¹⁾ Макушев, Ист. спом. јужних слав. Гласник XIV. 215.

²⁾ U. o. 218.

³⁾ Chalcochondyl. L'histoire de la decadance de l'empire grec. Paris 1662. 197. Luccari, Copioso ristretto de gli annali di Rausa. Venetia 1605. 102. Макушев, Гласник XIV. 115.

ügyek ily váratlan fordulatát. Bosznia azonban még této-
vázott. Jól tudjuk, hogy Szrebrnicza Lázár kezében volt,
de miután István herczegnek ennek halála után nem
sok reménye volt a szerb trónra házasság útján, tehát
fegyveres erőhöz nyult. 1458. febr. 22-én a spalatói és
Milanóban időző konzul értesülést kap, hogy Szrebrnicza
tizenegy más helységgel Tamás István hatalmába ke-
rült. Az első lépés tehát Szerbia elfoglalására nézve
sikerült.

A törökök a szmederevói kudarcz után teljesen el-
vesztették befolyásukat, s említettük, hogy a Szmederevó
alá nyomult sereg is elhagyta az országot. De a török
félhold nemsokára ismét megjelent a szerb határon. A
szerb trónválkozás márczius 31 én történt s május 10-én
a török sereg Reszavat (ma Manaszija) már elfoglalta.
Szilágyi Mihály sietve tudatta a budai udvarral, hogy a
törökök Krusevác tájékán gyülekeznek s egy dunai
hajóhad felállításán is fáradoznak, sőt egy 5000 főnyi
csapat Belgrádig portyázott. Egy másik csapat a Kolu-
bara mentén Szerémig és Szlavoniáig nyomult s Mitro-
viczát is felperzselte.¹⁾

A szerb főváros és székhely ezúttal elkerülte a ve-
szélyt. A török szultán ezalatt a görögök ellen viselt
hadat és ezért járt oly kevés sereg Szerbiában, de ez is
sok sikert mutathatott fel, mert 1458. őszén szept. 19-én
Viseszávot és Golubáczt is elfoglalta.

A magyar sereg Belgrád körül állott; Mátyás király
személyesen lesietett, de az ősz beálltával a hadjáratról
egyelőre lemondott. Ő ezután Szegedre országgyűlést
hivott egybe, hol Szilágyi Mihályt elfogta és engedetlen-
sége miatt Világos várába záratta. Jelena ezen esemény
után haladéktalanul Mátyással lépett érintkezésbe és Ta-
más István boszniai fejedelemmel is szorosabb viszonyt
kötött, mert 1458. október 14-én Zepcsében Ratkovics
István logotét számára oklevelet állított ki, melyben
Ratkovicsnak a tulajdonképpeni Szerbiában s pedig a
lepeniczai, boracsi, osztroviczai, nikudimi és szendrői ke-
rületekben és Macsóban több birtokot adományoz.²⁾

¹⁾ Макушев, Гласник XIV. 220.

²⁾ Rad. jugosl. akad. I. 156—158.

Szerbia nagy része Boszniával egyesítettett, midőn a szegedi országgyűlés egybegyűlt. A rendek Szerbiát Magyarország tartományának tekintették és a szerbek beleegyezésével István királyfit Szerbia deszpótjává megtették; Mátyás egész Szerbiát neki adományozta nemkülönb az eddigi deszpótok magyarországi birtokait.¹⁾ István király uralma Szendrőtől a Moraváig terjedt. 1459. április 1-én Tomasević István herceg a deszpota Jelenával egybekelt. A vak Brankovics István elvesztette összes birtokait s a család egy talpalatnyi földet sem birt többet Szerbiában.

Bosznia királya azonban, Tamás István, ezáltal, hogy fia szerb deszpota lőn nem sokat nyert; hiszen Boszniát is alig tudta II. Muhamed támadásai ellen megvédeni, és Szerbia, de különösen Szendrő megvédeése sokkal nagyobb bajokba sodorta. „Teljes hitelt adhatunk tehát osztrovczai Mihálynak, — írja Klaić — hogy a boszniai király ezeket igen kevésre becsüli, mivel a török császártól retteg.“ Muhamed csakugyan készülődött Szerbia és Szendrő elfoglalására.

A szultán június hó 20-án Szendrőt már elfoglalta. A helyőrséget elfogta s lakosságát, mely a város kulcsait elébe vitte és a bosnyák Istvántól elpártolt, gazdagon megajándékozta. Tomasevics István deszpót és anyósa kénytelenek voltak a győzőnek meghódolni, ki őket ezután szabadon bocsátotta.²⁾

Szerbiában ekkor nagyon kevés magyar sereg volt Szilágyi vezetése alatt, ki időközben Mátyással kibékült és újra a déli csapatok vezérletével megbízott. Ekkor fogatott el Szmederevő környékén s Konstantinápolyban lefejeztetett. A törökök Szendrő eleste után egész Szerbiát elfoglalták s a régi önállóság legutolsó maradványai is elenyésztek, és Szerbia 1459-ben török pasalikká változtatott át.

Brankovics családja földönfutóvá vált. Gergely szerzetessé lőn, István elüzetett. Jelenát a szultán Jerina és Milicza leányaival szabadon bocsátotta. Jelena 1474-ben

¹⁾ Klaić, Bosznia tört. 315. Mon. Hung. I. 49—50. Šafařík, Památky dřev. pism. Jihosl. 80

²⁾ Laonicus, Chalecochondyl. IX. 460.

nov. 7-én halt meg. István Albániába ment, hol Kom-nen Aranitesz Angela nevű lányát vette el, Kasztriota György sógornőjét. Neje révén Czernojevics Iván és Balsics Gojkóval is sógorságba jutott. Ruvaracz szerint körülbelül 1461. körül nősült.¹⁾ Kasztriota halála után Olaszországba ment. 1467-ben halt meg Friaulban, hol III. Frigyes császártól birtokot kapott. Hamvai 1485-ben Szerémségbe vitettek, hova Jelena fiaival, Györggyel és Jánossal menekült.

Zmaj Vuk deszpot.

1471—1485.

Fia volt Brankovics György deszpot legidősb fiának Gergelynek. Némelyek szerint természetes fia, míg a népköltészeti hagyomány szerint törvényes fia, csak hogy apja halála után jött világra.²⁾ Vuk Magyarországra 1465. táján jött Törökországból s mint a naszádosak parancsnoka lényeges szolgálatot tett Mátyás királynak.³⁾ Midőn a szerb-magyar hadsereg Kruseváczig nyomult, Zmaj Vuk és Pál knéz, kit a magyarok történetében Kinizsi néven ismernek, a Száva és Duna balpartjára 1481. évben közel ötvenezer családot telepítettek. Az 1481. országgyűlésen a szerbek a katolikus papi tized alól felmentettek. Vuk tehát kizárólag Magyarországon szerepel. György öregapja 1414. decz. 26-án nősült, hogy gyermekei mikor jöttek a világra nem tudni bizonyosan. Gergely valószínűleg 1415. körül született s apja volt Vuknak. Úgy látszik gyermekéveit apjánál a törökök közt töltötte. Engel azt írja, hogy midőn a törökök Kis-Ázsiában Trapezunt körül harczoltak, ők Szmederevóból Magyarországra küldöttséget menesztettek békekötés okából. Ebben Vuk is részt vőn. Mátyás király elutasította az ajálatot, de Vukot visszatartotta s a néhai Brankovics György birtokát Szlankament neki ajándékozta. Vuk azonban ekkor még nem viselte a deszpoti czímet, hanem csakis magyar főúri ranggal birt. Ő Mátyás király-

¹⁾ Матица, 1870. 13; Miklosich, Rad. XII. Гласник XI. 126.

²⁾ Милутиновић С., Певанија, 183.

³⁾ Thallóczy, Az Ál-Brankovicsok, Századok, 1888, 691.

nak a csehek ellen indított hadjáratában is részt vett s midőn vitéz János esztergomi érsek Mátyás ellen felkelést szított, a király Vukot a deszpoti címmel 1471-ben felruházta, Ujlaki Miklóst pedig bosnya királylyá ki-nevezi.

A törökök miután Boszniát is hatalmukba kerítették, váratlanul Magyarországra törtek. 1469-ben Krajna, Stiria és Szlavoniába nyomultak és szint Cilliig hatoltak s aztán 300.000 fogolylyal elvonultak. Erre a német császár 1471-ben Regensburgba országgyűlést egybehívott, melyre Mátyás király és a velenceiek is meghivattak. Mátyás már 1469 óta az alvidéki hadseregét erősbité s főleg a szerbeket igyekezett megnyerni; ezért kapta Vuk is a deszpót címet, melylyel azonban semmiféle önállóság nem járt, s melynek megfelelő deszpotovinája Magyarországon sohasem létezett, noha a szerb írók egy része más világításban szereti ezt feltüntetni. Midőn Mátyás 1475-ben a csehek ellen harczolt, ő már komolyan a törökök elleni hadjáratra is gondolt. Október havában a budai országgyűlésen a rendek a háborút megszavazták s rövid idő alatt tekintélyes sereg Sabáczt ellen indította, melynek őrsége Szlavoniát folytonosan zaklatta.

A magyarok Belgrádot és Boszniában Jajczát birták s határozott előnyben voltak, mert a várak és környékük birása által a törökök előnyomulásának könnyen gátat vethettek. A törökök Szmederevót erősítették. Miután Jajczát hasztalan ostromolták, ők Jajcza és Belgrád között azáltal szakították meg az összeköttetést, hogy Sabáczt 1470-ben elsőrangú erőddé átalakították. Így aztán a Magyarországra vezető utat sikerült kierőszakolniok. Sabáczt 20.000 ember védte s később is állandóan 5—6000 főre rugott őrsége.

Mátyás király 1475. év telén 10.000 emberrel Sabáczt ellen indult, Vuk kíséretében. Csel útján sikerült a várat bevenni s őrségét felkoczolni. A Dunavonal legfontosabb ellenséges várát sikerült tehát elfoglalni. A nyugat örvendett ezen eredménynek s a pápa Mátyás királynak érdemei méltatásául 93.000 aranyat adott a háború folytatására. A király a győzelem után Budára tért s a déli hadak vezérletét Vukra bízta, ki Szmederevo ellen sietett. Úgy látszik, hogy Kubin ekkor török

kézen volt, mert Vuk ezt foglalta el először. Ezután Szendrőt vette ostrom alá, de eleinte csak körülvette, míg 24 hajóból álló és Regensburgban készülő ostromszerekkel felszerelt flotillája megérkezend. Az 1476. év végén a törökök István moldvai vajdát legyőzván, 40.000 harczossal váratlanul Szendrő alatt termettek és Vukot fedett állásából kiverték. Az 1487-88. évben Mátyás király Ausztriával állott harczban a törökök pedig Oláhországgal, 1479-80-ban pedig Albániával s innét magyarázható meg, hogy Szerbia nagyobb hadjárat színhelyévé nem vált.

Az 1479. évben egy 43.000-nyi török csapat Erdélybe indult, hol a kenyérmezőn tábornok ütött. Kinizsi Pál (Pavao knéz), ki származására szerb és Vuk rokona¹⁾ volt és Jaksics Dmitár (ki ismét Lázár knéz Irene leányát birta nőül) azonban véresen legyőzték.

A törökök ezen vereség után jóideig nem háborgatták többet Magyarországot. Olasz hadjáratuk, a trónviszály mely Muhamed halála után két fia között kiütközött s Bajazid győzelmével végződött, másfelé terelték figyelmüket. De midőn Bajazid trónját megszilárdította, a magyar déli határon a törökök újra megjelentek. Ennek hírére Mátyás király Vukot, Kinizsi Pál temesvári várkapitányt és Jaksics Demetert 1481-ben Szerbiába küldi,²⁾ kik 50.000 családot Magyarországra telepítettek, belőlök több hadi csapatot alakítva. Az 1483. évben Mátyás a törökökkel békét kötött öt évre, mely később hárommal meghosszabbított. A két ország között a határ úgy látszik Zvornik, Sabác és Belgrád körül állapított meg.

Zmaj Vuk deszpot már elébb Szerémség egy részét és Szlankament kapta; 1482-ben április 14-én Horvátországban Gradizskát és Komogojnot nyerte jutalmul. A fruskagorai szerb kolostort ő emelte.

Zmaj Vuk 1485. április 16-án halt meg utódok nélkül.

A francia Picot idézett történeti művében állítja,

¹⁾ Laurianu oláh történetíró Kinizsit oláhnak mondja *Istoria Romanuloru de A Treb. Laurianu, Bucuresci 1862. 325.*

²⁾ Math. Corv. regis Epistolae, p. IV.

hogy egy katolikus nőt vett el, János nagyvárad püspök nővérét s egy fia is volt, ki 1495 ben halt meg.¹⁾ Vuk élete utolsó éveiről sok téves nézet került a történetbe s ezért e helyt nem tartjuk feleslegesnek egyetmást helyreigazítani. Sztojácskovics Vuk halálát helyesen 1485 re teszi,²⁾ de Křižek helytelenül 1497-re.³⁾ Istvánfy Vukot még 1494 ben a szerémi hadjáratban szerepelteti. Vuk sohasem nősült; Bunyitay Vincze kimutatta,⁴⁾ hogy János váradi püspök nővére Dorottya, Sztolovai Huta Vercezelnek volt a felesége. Téves azon állítás is, hogy Vuknak testvérei valának, mert halála után valpó-megyei birtokait, Berekszót Brankovics Gergely öccse István fiának adományozta a király, mit bizonyára nem tehetett volna törvényes örökösök jelenlétében.⁵⁾

Az utolsó Brankovicsok.

1486—1526.

Vuk halála után a deszpoti méltóság egy évig betöltetlen maradt. A jogos címörökösök és trónörökösök István fiai voltak, György és János, kik Német- és Olaszországban tartózkodtak III. Frigyes vendégszerető birodalmában. Ezek Vuk deszpota haláláról értesülvén, vele érintkezésbe léptek s az alkudozásoknak végeredményéül tekintendő az 1486. évi adománylevél, melyben Mátyás király Györgynek és Jánosnak a deszpoti méltóságot és a Valpó megyében fekvő Berekszót (Berkaszovo, Verőcze) 12.000 aranyért adományozza.⁶⁾ Vuk összes birtokai rájuk szállottak.

Vannak szerb írók kik azt írják, hogy István fiai Erdélyben tartózkodtak s innét jöttek Szerémségbe, a mi azonban téves állítás, mert ők még 1485-ben ősszel

1) Павлович, Срби у Угарск. 44.

2) Stojácskovics, Staastrechl. Verhältnisse 8.

3) Václav Křižek, Dějiny národu slovanských v přehledu synchronistickém, 1871. 51.

4) A váradi püspökség tört. I. 322.

5) Pesty Frigyes, Brankovics Gy. rácz deszpota birtokviszonyai Magyarországon és a deszpoti cím. 60—61. l.

6) Annales reg. Hung. Vindobonae 1767. 185. Pray.

Németországban valának s 1486-ban Budára és Szerémségbe jöttek.

Az 1490. évben Frigyes és Ulászló elismerték szerb trónörökösödési jogukat és György „regni Rasciae despotus“-nak írja magát.¹⁾ Egy évre rá Ujlaki Lőrinczcel viszályba eredt, ki szerémi vajda volt, melynek elintézésével a király a kalocsai érseket Pétert bízta meg. A kalocsai érsek buzgalommal járt el a kibékítésben, mert közös akcióra igyekezett őket bírni a törökök ellen.²⁾

György deszpót később kolostorba vonult 1496. 99. körül; Kalevit szófiai metropolita avatta szerzetessé Kupinik várában³⁾ és Makszim nevet adott neki. Krusedolt ő alapította 1486-ban és 1496-ban tizenhat faluval ajándékozta meg. Ugyancsak ezen évben ezer aranyat küldött Hilyendárba.⁴⁾ Ruvaracz azt írja róla, hogy nős volt és Mátyás király neje Beatrix véle nővérének Izabella nevű leányát vétette el, míg Pavlovics azt hiszi, hogy a házasság meg se történt.⁵⁾ 1503-ban Oláhországban járt, de visszatért Szerémségbe, hogy ismét odamenjen és kolostort alapítson. 1516-ban halt meg.

Halála után István másodszülött fia János vette fel a deszpóti méltóságot. Ő már György életében osztozkodott a szerbek ügyeinek elintézésében. Rövid ideig volt önálló deszpót, mert 1502. december 10-én meghalt. János főleg Szerbia visszafoglalásán fáradozott s erős reményeket táplált, hogy a törökök legyőzése után trónra jut. Innét magyarázható meg, hogy oly gyakran lépett fel a törökök ellen. 1501-ben a belgrádi parancsnokkal nyomult először Szerbiába és Szmederevot is ostromolta; később pedig midőn a király rábízta a déli csapatok feletti fővezérletet 1501-ben december havában a Kolubara mentén Boszniában harczolt, mely harczaiban a kalocsai érsek őt hathatósan támogatta; állítólag szint Czrnagoráig kalandozott. 1502-ben 10.000-nyi lovas sereggel rendelkezett, úgy hogy a törökök békét kértek

¹⁾ F. Rački, Književnik II. 482.

²⁾ Pray, Annal IV. 228—231.

³⁾ Miklosich, Mon. Serb. 539, 542; Гласник XXV. 274.

⁴⁾ Гласник XXV. 272.

⁵⁾ Руварца, Матица 1870, Павловн, Срби у Угарск. 46.

tőle június havában. János azonban folytatta a harczot és júliusban Zvornikot ostromolta s a törököket véresen megveri. Ez volt utolsó győzelme, mert csakhamar bekövetkezett halála. Véle a Brankovics család kihalt.

Az utolsó Brankovicsok nagy vagyonra tettek szert; Magyarországon kiterjedt birtokokkal rendelkeztek s az országnak kiváló szolgálatot tettek. A törökök elleni küzdelem jó ideig csupán rájuk bízott; ők védték Magyarország déli határait s állottak ellent a felnyomuló félholdnak s ezáltal Magyarország történetében kiváló helyet biztosítottak maguknak.

János halála után Jelena neje Magyarországon maradt, de tartván a törökök gyakori betörésétől zahumljei rokonát Stilyánovics Istvánt maga mellé hívta, ki Morovicson székelte, de 1508-ban kénytelen volt Baranyába vándorolni, hol Siklóst nyerte birtokúl Stilyánovics 1515. október 4-én halt meg. Jaksics Brankovics Jelena pedig 1521-ben.¹⁾

MÁSODIK KORSZAK.

I. A szerbek Magyarországon és az Ál-Brankovicsok.

(1521 - 1791.)

Szelim szultán halála után (1520.) fia a harcziás Szulejmán foglalta el a trónt, ki nevét Magyarország történetébe vértől csurgó kézzel irta be. A gyenge és ifjú Lajos, a belsőleg korhadó országot nem vala képes az ozmánok hódító előnyomulása ellen megvédeni, kik 1521. aug. 28-án Belgrádot és ennek előtte Sabáczt bevették és Szerémséget is pusztították. A magyar nemzet egy része már ekkor megrémült a törökök váratlan sikerei által és erélyes védelemre gondolt, de a pártoskodás által zilált országban csak kevés harczos sereglett törvényes királya köré. Az akkori magyar kormány rossz közigazgatása és gazdálkodása folytán éppen akkor kellett az állandó magyar sereget feloszlatni, mikor Magyarország két hatalmas fejedelem között Erisz almája volt. Szulejmán alaposan ismerte a viszonyokat és 1526-ban

¹⁾ Павлович-Рисот, Срби у Угарској 49. — Thim J., Délmagy. önv. harcza I., 30. Стојачкович, Черте живота народа србског, 12.

háromszázezer emberrel Magyarország ellen indult, hol aug. 29 én a mohácsi síkon 28.400 magyarral megütközve, eldönté a király és Magyarország sorsát. Magyarország végromlását azonban nem a fegyveres erő hiánya okozta, hanem az, hogy nem volt erélyes vezér, a ki a magyar hadakat egyesítette és czélszerűen alkalmazta volna. A magyaroknak lett volna idejük az előre látható veszedelemre készülni, mert már „1523 ban várták Szu-lejmán támadását“. Az is bizonyos, hogy a magyar állam hanyatlását nem a mohácsi hadjárat okozta, hanem a nemzet vezető egyéneinek mindinkább növekvő hazafiatlansága, haszonlesése és önzése idézte elő.

Magyarország bukása nagyban a szerbek helyzetét is befolyásolta; bukásával letűnt az utolsó remény, hogy egyhamar a török igát lerázhassák és látni fogjuk, hogy a szerbek ezóta Magyarország történetében jelentékeny szerepet kezdenek vinni.

Magyarországban a törökök jövetele előtt is laktak szerbek, és Szerémség valaha Szerbia kiegészítő részét képezte, de a bevándorlás csakis a törökök megjelenése óta vette kezdetét nagyobb mértékben és szakadatlanul tartott a XVI. és XVII. században. Láttuk hogy a Brankovicsok alatt kezdtek nagyobb politikai súlyra szert tenni és jelentőségük a török háborúk alatt tetemesen növekedett.

1522-ben Bakics Pál öt testvérével¹⁾ vándorolt be, kit nemsokára Bozsics Ráda és Monaszterli Péter követtek számos szerb családdal. Közülök nem egy lelte hősiess halálát a mohácsi mezőn s velök Bozsics.²⁾ II. Lajos király még a vész előtt nagy súlyt fektetett a szerbekre és ez okból Bojisló Istvánt a deszpoti méltósággal felruházta.

A mohácsi vész után Czirni Jován (Csarnojevics) az 1526—27. években nagy szerepet vitt és Ferdinánd érdekében küzdött. A szláv származásu Zápolya ellenkirály Perényit küldte ellene, ki azonban legyőzetett Szegednél. Utána Cibak Imre indult a szerb vezér ellen, ki Czirni Istvánt elfogta és lefejeztette.

¹⁾ Istvánffy, 103.

²⁾ U. o. 132.

Zápolya halála után a törökök 1542-ben Budát és 1552-ben a temesi bánságot foglalták el. A szerb metropolita pedig Erdélybe tette át a székhelyét. Zápolya és Ferdinánd versengése alatt a szerbek felváltva fogták majd az egyik majd a másik pártját. Zápolya halála után Ferdinánd hadseregeiben látjuk őket, hol vitézül küzdöttek természetes ellenségeik ellen és az osztrák császár 1564-ben a Varasd és Károlyváros körüli szerbeknek érdemeik elismerése mellett kiváltságokat is adott.¹⁾ Ezekhez később Miksa császár idejében az uszkokok és Rudolf alatt számos szerb család Vukovics és Beasinovics knézek vezetése mellett és Gavriło mitropolita 70 szerzetessel csatlakozott. A bánsági szerbeket különösen Báthory Zsigmond idejében nagy csapás érte. A török uralom nyomasztó igája alatt felkeltek azon hiszemben, hogy Báthory őket támogatni fogja, de ez őket cserben hagyta. Erre a szerbek legnagyobb része elmenekült, Aradon, Gyulafehérvárott és Szébenben letelepedvén. Szébenben Teodorovics György szerb püspökséget is alapított s egyházmegyéjébe az oláhokat is felvette; csakhamar a borosjenői püspökség alapja is letétezt. Erdélyországban a politikai válságos helyzetben a szerbeket vallási üldözések érték. Bethlen Gábor, de kiváltképer I. és II. Rákóczy György a protestáns vallás felvételére akarták a szerbeket kényszeríteni. Apafi alatt kaptak ugyan némi kiváltságokat (1656—1675) de később elvesztették, sőt Brankovics Száva (Simon) erdélyi mitropolita tömlöczbe is került, melyből csak halála előtt (1680.) szabadult ki. Nemkülönben így jártak a szerémi, szlaven- és horvátországi szerbek, kik Pécsét, Pakráczon, Mohács-on, Bácsban és Marcsán bírtak püspökségekkel s a katolikus papság uniobeli törekvései folytán sokat zaklattattak.

Látjuk tehát, hogy nem csak a török uralom, hanem a Habsburg dinasztia alatt is üldöztetésnek valának kitéve. A XVII. században azonban helyzetük lényegesen javult. A törökök nem egy érzékeny csapást szenvedtek ekkor; 1664-ben Szent-Gotthard mellett Montecuccoli győzelmet aratott felettük; az 1683. bécsi ostrom kudarcz-

¹⁾ Bartenstein, Bericht von der illyr. Nation etc. 11.

czal és Szobieszki, valamint Károly Lajos lothringi herceg fényes győzelmével végződött. Esztergom 1685-ben, Buda 1686-ban foglaltatott vissza és 1688-ban Belgrád, úgy hogy Erdély, Szlavonia és Magyarország legnagyobb része visszakerült. Az osztrák-magyar hadsereg ezen fényes eredmények után Bosznia, Szerbia és Bulgáriába is nyomult, hol Szmederevót, Pozsareváczt és több más erődöt foglalt el. A szerbek csak Bécs ostroma után kezdének élénkebb részt venni a törökök elleni harcokban, feledve üldöztetésüket. Lipót császár és király a balkán népek felszabadítását is tervezte, mely ügyben az ipeki patriarchát és a fellázadt Ál-Brankovicsokat törekedett megnyerni.

Az Ál-Brankovicsok fontos szerepet játszottak nemcsak a magyarországi, de a szerbiai szerbek történetében is. Behatóbban óhajtók vélők foglalkozni és különösen Györggyel, ki mint Szerbia trónkövetelője Szerbia felszabadításán fáradozott.

Brankovics György 1645-ben született Boros-Jenőn¹⁾ (Jenopol). Simon bátyja, papi nevén Száva rendkívül eszes és tanult férfiú volt. Híre Erdélybe is eljutott, hol Dániel mitropolita 1655-ben méltóságáról lemondván, II. Rákóczy György fejedelem által 1656. decz. 28-án az erdélyi görögök, szerbek és oláhok egyházi fejéül kineveztetett.²⁾ Száva Erdélybe telepedvén magával vitte tizenegyéves öcsését. Midőn 1663-ban a török porta Erdély fejedelmét az évi adó lefizetésére sürgette, ez Daczó Jánost nevezte ki portai főkövetté, melléje adván

¹⁾ Sztojácskovics szerint 1648-ban Bánáthban. Чепре жив. нап. ерѣсѣор. 25. Thallóczy Lajos a Századok XXII. évf. kitünő értekezést közöl az Ál-Brankovicsokról, mely szerb nyelvre is lefordítottatott. Lásd Лероуе М. С. 159. k. 54. l. Brankovics költött leszármaztatási táblázatát Thallóczy szerint közöljük:

Brankovics György deszpót.		
Gergely.		
Zmaj Vuk,	Lázár,	Gergely.
Roxanda,	Demeter,	György.
fője Sándor moldvai vajda.		
Száva erdélyi érsek,		gr. Brankovics György,
		deszpót (1645—1711.)

²⁾ Pajuh, IV. k. 272—276.

a törökül tudó jenei Brankovics Györgyöt.¹⁾ A tizen-nyolcz éves ifju elvesztvén főnökét 1663-ban, minden tanács és segedelem nélkül egy darabig önállóan vezette az ügyeket. Konstantinápolyban 1663-ban Reminger és Kindsberg valának a császári követek, kik Panajot befolyásos szultáni tolmácsot a maguk részére vonván, igen jól voltak értesülve a birodalmi állapotokról. Utasításuk levén, hogy a török járom alatt nyögő összes keresztényekkel összeköttetést tartsanak fen, ebbeli feladatuknak annálinkább tettek eleget, mert az elégedetlen szerb, oláh, bosnyák és albán elemek önkéntelenül is a bécsi udvarhoz fordultak, mint természetes védőjükhöz. Midőn Brankovics hivatalánál fogva megismerkedett a császár követeivel, azonnal felajánlotta nekik szolgálatait s ezek nem is utasíták vissza. Mehmed szultán akkor Drinápolyban tartotta udvarát s a külhatalmak követei oda jártak udvarlására, oda sereglének a birodalomból érkező előkelők és utazók. Többi között Maxim ipeki szerb pátriárka is ebben az évben végezte zarándoklatát a szent sirnál, s ismerni akarván a szultáni udvar hangulatát szintén Drinápolyba ment, hol Panajot barátja beléavatta a császáriak lázítási terveibe s tudatta vele, hogy az erdélyi portai ügyvivő szerb előkelő családból való, ki hitsorsosainak érdekei iránt melegen érdeklődik s a császári követek kegyét bírja. Ezen a réven ismerkedett meg Brankovics György a patriarkával, ki Brankovics Szávát, az erdélyi mitropolitát személyesen ismervén, teljes bizodalommal viseltetett az öcs iránt is. Brankovics György ez események után husz évvel elbeszéli, hogy Makszim patriárka megismervén őt, meggyőződött, hogy ő a hasonló nevű híres deszpotnak törvényes utódját látja maga előtt s benne megtalálta a szerb nemzetnek törvényes fejét.²⁾ Sztojácskovics, Raics, Karadsics stb. állitják Brankovics gróf adatai alapján, hogy Makszim patriárka ünnepélyesen szerb deszpotnak felkente őt 1663. szept. 28-án a drinápolyi templomban. Thallóczy helyesen kétségbevonja ezen állítás hitelességét

¹⁾ Szilády Áron és Szilágyi Sándor, Török-magyarkori Államokmánytár IX. 437.

²⁾ Thallóczy, Századok XXII. 696.

és Ruvaracz Illarion is hiszi, hogy az ál-deszpót ezt jónak látta felhozni börtönében és kronikájába bejegyezni. A XVII. századból nem egy adat bizonyítja ezt, a melyeket azonban maga Brankovics gyártá. „Tény hogy a császári követeknek — mondja Thallóczy — a bécsi udvarhoz intézett ekkori jelentéseiben Brankovicsról és deszpótaságáról egy szó sincs.“ Ruvaracz hazugnak tartja állítását mert valóban furcsa hogy az 1663. évben alig 19 éves ifjú deszpóti méltóságának elnyerése után az erdélyi udvarban tovább szolgált volna.)

II. Brankovics György 1667. derekán Erdélybe visszatért, hol igen szívesen fogadták. Apafi fejedelem nem tett semmi kifogást az ellen, midőn 1668-ban Brankovics Száva és úgy látszik rendelkezési állapotba helyezett öccse megkérték, hogy a feldult oláh egyház felségélyezése céljából engedje őket Moszkvába utazni. A két Brankovics Oroszországban igen jó fogadtatásban részesült, maga a csár — Alexej Mihájlovics — nagyban kitünteté őket s anyagi tekintetben is sikert arattak.²⁾ Visszatérvén Apafi udvarában nagy befolyásra tett szert és 1675. decz. 30-án az oláh és moldvai bojárok szél-tében ismerték, okt. 8-án pedig portai ügyvivőnek neveztetett ki és Alvinczen egy jószággal jutalmazták. Midőn Erdélyben a görög keleti egyház ellen mozgalom támadt, Száva metropolita bátyjával börtönbe került, de csakhamar szabadon eresztetett.

Brankovics nevezetes politikai működése tulajdonképen 1680-ban kezdődött. Bátyja révén megnyervén a szerb papságot, hire napról-napra terjedt, s az ipeki patriarkák is: Maxim, utánna Csarnojevics Arszen ko-

¹⁾ U. o. 697.; Popovics M. Primae Justinianae ecclesiae ac totius Slavo-Serborum Illyriae Archiepiscopalis et Patriarchalis exarcha. 1696 márcz. 17. Гласник LXVII. 129—150.; Руvaraц, О пекк. патријар. 80.; Раић, Истоп. IV. k. 108.; Гласник VI. 44.; Витковић, Споменици из Буд. Арх. IV. 74—91.; Гласник XXXV. 94—103.; Гласник XXX. 162.; Срећковић, Синаи Паша, 86.; Стојачковић, Черте, 25.; Павловић, Србцу Угарс. 77. Schwicker, Pol. Gesch. d. Serben 5.; Picot, Les Serbes de Hongrie, 61.

²⁾ Engel 482.; Hurmuzaki, Fragmente II. k. Hintz, Gesch. d. Bisth. d. griechisch-nichtunirten Glaubens-Genossen in Siebenbürgen 26.

molyan hitték előkelő származását. A moralis elismerés azonban nem volt biztos alap, melyre építhetett volna, meg kellett nyernie a császári udvart, hogy kellő nyomatékkal léphessen fel. Erészből legjobb eszközül kínálkozott a császárhoz átállani óhajtó gr. Csáky-féle katolikus emigráció. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy az oláh vajdát belevonja az emigránsok érdekkörébe s azután ezen az úton a császár pártjára vigye. Az emigránsok abban reménykedének, hogy Erdélyben nagyon népszerűtlen lévén a török érdekekben való fegyverre kelés, melyet, tekintve a császáriak hadrakészülődését, már erősen sürgetett a szultán: Apafi ellen ki fog törni az elkeseredés s ők majd oláh s török segítséggel birtokukba ejtik a bomladozó országot. Reményeik azonban nem teljesültek, mert a törökök minden várakozás ellenére komolyan készülődtek. Apafinak mennie kellett és Erdély nem lázadt fel. Ily körülmények között Csáky László és Brankovics György a rendelkezésükre álló eszközökkel nyíltan a császár érdekében izgattak s ez utóbbi különösen a szerbek között izgatótt.¹⁾

Bécs felszabadítása után 1683-ban a Balkán népek a császári felszabadító seregekbe helyezték összes reményeiket. Brankovics most megjelent az udvarnál, újból felajánlotta szolgálatait s hivarkozván hogy Brankovics György deszpota egyenes utóda, a császár szívesen fogadta, sőt magyar bárósággal is megtisztelte. Ezóta a balkán ügyekben élénken vőn részt s 1688-ban egy szerb és oláhokból álló küldöttséget vezetett ő felsége elé, ki őt bokros érdemei elismerésül a grófi rangra emelte podgoriczai előnévvel.²⁾ I Lipót Brankovicsot öseinek örökségében is megerősítette: „Te Georgium Brankovich — in haereditate praespecificatorum Hercegovinae, Syrmiae et Joannopolis (in qua nimirum Vlaska et Batska continentur) districtuum confirmandum — esse duximus“. ³⁾

Jogait elismerte a császár, a nép mellette volt, nem volt egyéb hátra, minthogy örökségét csakugyan elfoglalja.

¹⁾ Thallóczy, Az Al-Brankovicsok, Századok XXII. 702.

²⁾ U. o. 703, 704.

³⁾ Стојачковић, Черте жив. нар. срб. 25.

A végzet azonban nem akarta, — mondja Thallóczy, hogy a jenei rác pópá fia czélt érjen. Pedig a császári sereg tulajdonképen csak 1689. elején kezdett komolyan a bosnyák és szerb területen operálni. Badeni Lajos örgróf a sereg fővezére czélul tűzé ki Bosznia és Szerbia elfoglalását, hadseregében nagyszámu szerb felkelő szolgált, mely a meghódítandó kerületből került ki. Brankovic; György diplomájával és pénzével nem jelentkezett a császári seregnél, hanem előre sietvén az Adunánál izgatva fölkelésre az oláhokat és szerbeket. Badeni Lajos ki 1689. júl. 26-án Szendrő mellett táborozott, hallván Brankovics izgatásáról, ezt jelenté a császárnak, hogy „valami Brankovics itt az országban nyílt leveleket küldözget szét s fegyverre szólítja a népet, magát Szerbia, Bosznia, Mysia, Bulgária, Thrákia, Szerémség és Janopol deszpótjának adván ki s tényleg uralkodni is akar felette. Heissler tábornok már régen figyelmeztet, hogy vigyázzak rá, mert az oláh fejedelemmel való benső levelezése gyanus; én nem tudok felöle s nem ismerem; azért míg felséged parancsát nem kapom, nem intézkedhetem“. ¹⁾ Brankovics csakugyan nagyra lehetett új méltóságával s minden későbbi bizonykodása daczára gyanusnak kellett föltűnni hogy függetlenül a császári fővezér tudta nélkül hívta fel a népet fegyver alá, amint mondja a császár érdekében. ²⁾ A császár aug. 1-én erre azt irta, hogy szép szerével csalja Brankovicsot magához, vigyáztasson rá és szükség esetében tartóztassa le. ³⁾ Badeni Lajos tehát 1689. november 7-én hadiszállására hivatta, diplomáját elszedette s fogolynak kijelenté; először Orsovára és innét Nagy Szebenbe szállíttatá. ⁴⁾

Csarnojevics Arzén, ki Brankovicsot mindenben támogató és a császáriak érdekében lázasan izgatott a felkelés mellett, teljesen megzavarodott. De végre is a

¹⁾ Röder, Des Markgraf. Ludwig Wilhelm v. Baden Feldzüge wider die Türken. 1842. II. 76.

²⁾ Thallóczy, Századok XXII. 705. Brankovics proklamációja a Гласник LXVII. kötetében.

³⁾ Röder, 78. l. és Павлович, Срби у Угарској, 78, 79.

⁴⁾ Gerba, Mittheil. d. k. k. Kriegsarchives 1888. I. Bd. 147; Röder, 176.; Гласник LXVII.; Schwicker, Pol. Gesch. d. Serb. 6.

törökök boszujától tartván, a deszpot elfogatása miatt keletkezett elégtelenséget elnyomta. Brankovicsot a bécsi kormány 1690. végén Bécsbe internálta. György 1691-ben szabadon bocsátása ügyében hosszas emlékiratot terjesztett fel a császárhoz, Csarnojevics hangosan kérte szabadonbocsátását, úgy hogy a császár 1692-ben kénytelen vala hitegető kitérő feleletet adni. 1696-ban és 1699-ben újból felszólaltak mellette.¹⁾ 1700-ban Égerbe (Csehország) vitetett. Brankovics időközben Péter orosz császárhoz és I. Frigyes porosz királyhoz is fordult közbenjárásért,²⁾ de hasztalan és ő megtörtén, nélkülözésben 1711. szept. 19-én meghalt.³⁾

Brankovics György nem volt utódja a deszpoti családnak, és deszpot sem volt, mert ezt a címet noha felvette, jogosan nem nyerte és őt Maxim érsek sohasem iktatta be a deszpoti méltóságba.⁴⁾

Brankovics elfogatása leverőleg hatott a szerbekre, de különösen Csarnojevics Arzén patriárhára, ki véle szoros összeköttetésben állott és benne Szerbia felszabadításának egyik főtenyezőjét látta, ő tehát nem is titkolta elégtelenségét és a bécsi udvar sietett az elégtelenség hullámaint lehetőleg elsimitani. Kinsky és Stradtman grófok eszméi, melyek szerint Ausztria szerbországi hadjáratában főleg a keresztény ráják közreműködésével folytatná a törökök ellen a hadjáratot, ő felségénél is tetszésre találtak. 1690. április 6-án adatott ki a hires („Literas Invitatorias“) kiáltvány Albánia, Szerbia, Mysia, Bulgária, Szilisztria, Illyrra, Makedonia és Raszcia népeihez, melyben Lipót császár felhívja a megemlített népeket, hogy csatlakozzanak az osztrák sereghez, mely 1689-ben győzelmesen Szkoplyéig és Stipig nyomult, hogy engedelmeskedjenek

¹⁾ Гласник LXVII.

²⁾ Tört. Tár 541.

³⁾ Engel, 486.; Руварац, О нек. патриарх. 100.

⁴⁾ Brankovics Györgynek ellenlábasai is akadtak 1698-ban Brankovics Pál, Antal és Jakab bosnyák katolikus főurakban, kik Vuktól származtaták magukat és 1699-ben a grófi címet elnyerték. Pál 1689-ben a kladovai táborba küldetett Györgyöt leüleztetni; 1696-ban kamarai tanácsossá lőn kinevezve. A Brankovics György elleni pörben 1703-ban rivalisát csalónak mondotta. 1729. jan. 13-án Kassán meghalt.

az osztrák tábornokoknak, élelmezzék seregét. A császár és király viszont védelmébe veendi őket, a közös török ellenség ellen, s különös kegyével igéri őket elhalmozni, ha a törvényes hatalomnak meghódolnak. Igéri összes említett népeinek, melyek tartományaikkal a magyar királyi jog alapján neki alá vannak vetve, kiváltságaik, valásuk és vajdaválasztási szabadságuk fentartását, s hogy minden adótól mentek lesznek. A törököktől elvett minden birtokot és javakat nekik adományozza. „Cselekedjetez tehát Isten, vallástok, jólétetek és biztonságtok érdekében. Rententlenül álljatok pártunkra, de ne hagyjátok el családi tűzhelyeiteket és földeteiket és hívjátok fel társaitokat, hogy kövessenek. Rugadjátok meg tehát ezen ritka alkalmat melyet Isten és mi nyujtunk nektek; használjátok fel ha szeretitek önmagatokat, gyermekeiteket és drága hazátokat.“

A felhívással egyidejűleg a szerb patriarcha is kapott ő felségétől levelet, melyben köszönetet mondott neki eddigi hűségeért és felkéri, hogy kiváló tekintélyénél fogva, melyet a szerbek és albánoknál bir, bírja rá őket a török iga lerázására; I. Lipót egyuttal biztosítja a patriarchát császári kegyéről és kilátásba helyezi, hogy a jövőben ezt tetteikkel is be fogja bizonyítani.¹⁾

Ezen felhívás és leirat akkor kelt, mikor Szerbiában az osztrák hadak szerencse csillaga hanyatlani kezdett; a Boszniától Erdélyig terjedő harczvonalat nem valának képesek megvédeni és a porta készülődései a hadjárat folytatását jelentették. Arról volt tehát szó, miként lehetne a Balkánon az osztrák seregek erejét fokozni, és ekkor nyujtá be Marsigli gróf a Balkán kitűnő ismerője, emlékiratát, melyben a török iga alatt szenvedő keresztények hathatós támogatására hívta fel a császár figyelmét. Az emlékirat április 1-én kelt, és 6-án ő felsége a Balkán népeihez proklamációt, Csarnojevic-hez pedig leiratot intézett.²⁾

Ezen 1690. április 6-iki felhívásra különösen a

¹⁾ Czoernig, Ethnografie der öst. Mon. Bd. III. 2. p. Рани, IV. Гробић, Карловачко Благочинство. I 222. Руварац, О пехким патријарсима, 102.

²⁾ Donau Zeitung, 1861. 237. sz.

magyarországi szerbeknél sokszor hivatkoztak, s mindig akkor, midőn jogaik hangsúlyozásáról volt szó. De az újabb történetírás rideg igazságszeretete máskép döntött. A szerb írók közül különösen Rajics, Muskatirovics, Sztratimirovics, Rajacsics, Szubotics, Nikolics Izidor, Sztojácskovics és Krsztics állítják — s ez volt az általános felfogás, — hogy I. Lipót a szerbeket 1690. ápr. 6-án ünnepélyesen felhívta a Magyarországra való településre, biztosítván számukra számos jogot és kiváltságot. Ezen felfogásnak hódolt Bartenstein báró is, ki emlékirataiban azt írja, hogy a szerbek „per modum pacti“ vándoroltak be Magyarországra és hagyták el Szerbiát.¹⁾ Közelebb szemügyre vévén Lipót felhívását, okvetlen fel kell fedeznünk ezen nézetek kirívó hamisságát, mely Schwickernek²⁾ és Ruvaraczuak³⁾ is szemet szurt, mert az eredeti diplomában ez áll: „Lares vestras, culturamque agrorum non deserite,“ melyet Sztojácskovics Sándor egyszerűen meghamisított, kihagyván a „non“-t, hogy államjogi elveit érvényre juttathassa.⁴⁾ — Szalay jeles magyar történetírónk sem vette észre ezen valótlan-ságot.⁵⁾

Nem kevésbé fontos ezen kérdés is, valjon mikor menekültek a szerbek Magyarországra és milyen nagy volt számuk? A legújabb időben Gyukics vetette fel ezen kérdéseket, eldöntetlennek mondván, de melyeket a szakavatott Ruvaracz kimerítően megoldott.⁶⁾

Kimutattuk, hogy I. Lipót császár nem hívta fel a szerbeket a kivándorlásra és ennél fogva más tényezőkben kell keresnünk a nagy vándorlás okát. Már Hammer helyesen fogta fel az eseményeket, midőn azt állítja, hogy az osztrák fegyverek hanyatlása után a törökök előli félelemből

¹⁾ Bartenstein, Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten zahlreichen illyrischen Nation. Frankfurt és Leipzig, 1802. 25., 35. l.

²⁾ Schwicker, Pol. Gesch. d. Serb. 9.

³⁾ Руварач, О нехк патр. 104

⁴⁾ Стојакович. Чепре, 27.; Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina.

⁵⁾ Szalay L. Szerb telepek. 22.

⁶⁾ A Gyukics és Ruvaracz közti vita a „Јабор“ 1891. évfolyamában és a „Novo Vremé“ ben (1891.) folyt.

menekültek a szerbek; ¹⁾ az osztrák hadak győzelmes előnyomulásakor tömegesen kelének fel a törökök ellen, s joggal tarthattak boszujoktól vezérlett karjaiktól, melyekkel egy évvel előbb 1689-ben annyi felkelő albán életét kioltattak volt. 1690. október 9-én Belgrád török kézre került. A szerbek kivándorlása, vagy jobban mondva futása ez időben történt. Vitkovics, Grbics, Engel, Schwicker, Šafařík, Szretykovics és különösen Ruvaracz az 1690-iki év mellett nyilatkoznak. ²⁾

Jireček, a különben alapos történész, más, de téves nézetet vall. Szerinte a szerbek 1691. tavasszal vándoroltak ki Szerbiából; míg Szalay azt hiszi, hogy 1691—1694-iki időközben. ³⁾

Hunfalvy utóbbiak állítását megezáfolta, midőn I. Lipót 1691. márczius 24-iki leiratát felemlíté, melyben a szerbek visszatelepítéséről van szó; ugyanez áll az 1691. augusztus 20. privilégiumról és az 1894. május 31-iki hadi tanácsi leiratról. ⁴⁾ Šafařík egy 1699-ben írott krónikából citál, mely szerint 1690-ben a törökök Nist elfoglalták és Belgrád ellen indulának, miért is ezen részek keresztény lakói Magyarországra menekülének. ⁵⁾ Az egykoru Ravaniczai István pedig írja, hogy 1690-ben a szerbek a törökök elől futának, részint gyalog, részint hajókon és 40 nap alatt értek Budára, hova Csarnojevics Arzén és számos püspök meg kalágyar jöve. ⁶⁾ Szerbia ezen részei teljesen puszták lettek, és Köprili 1690-ben bünbocsánatot hirdetett a szerb népnek és több évi adómentességet, ha hazájukba visszatérnek. ⁷⁾ Brlic

¹⁾ Hammer, *Gesch. d. Osm. Reich.* III. 843. Schwicker, *Pol. Gesch. d. Serb.* 10., 15.

²⁾ Виткович, *Прошлост, установа в Споменници Угарс. кр. Мајкаша Београд 1887.* Гласник LXVII., Летописе М. С. 157. књ.; Грбич, *Карлов влад.* I. 224.; Engel, *G. v. Serw.* 484 l. Czoernig, *Ethn.* II. 157., 158. l. Срећковић, *Синаи паша*, 88 l.

³⁾ Jireček, *Serb. Priv. Österr. Revue* II. 1864. VII. 5., 6.; Szalay, *Szerb telepek*, 36—38. Picot, Павловић, *Србија у Угарс* 90.

⁴⁾ Hunfalvy, *Ethnographie*, Bpest 1877. 437.

⁵⁾ Šafařík, *Pamatky*, 87.

⁶⁾ Руварач, *Јавор*, 1891. 14—15. 6p.

⁷⁾ Zinkeisen V. 299. Cantarini, *Ist. della gerra di Leopoldo I.* 269.

Torkvát szemelvényeiben is találhatunk számos bizonyítékot.¹⁾

A mi a menekülők számát illeti, Ruvaracz meghatározását követjük. A hitelt nem érdemlő Sztojácskovics írja, hogy 4—500.000 ember vándorolt be Magyarországba és Picot is követi, de ismét csak Hunfalvy vonta ezt kétségbe.²⁾ Jaksics Vladimir állítja, hogy midőn az osztrákok Kacsaniknál pórul jártak, a patriarcha 27.000 családdal vándorolt ki, (közel 100.000 ember)³⁾ Niles jezsuita Kollonics érsek 1703. december 3-án kelt levelét említi, ki XI. Klement pápának azt írja, hogy 1690-ben közel 60.000 szerb jött Magyarországba, Ruvaracz összevetvén a legkülömbözőbb adatokat éles kritikával megállapítja, hogy a menekülő szerbek száma 70—80.000-re rugott⁴⁾ Szretykovics Pánta, Novákovics István, Niketics Szvetozár és Vitkovics Gábor elítéli a patriarcha lépését; az első írja, hogy Szerbia politikája soha rosszabb kezekbe nem jutott.⁵⁾ Mi, kik fent kifejtettük a szerbek futásának okát nem csatlakozhatunk ezen nézethez.

A szerbek ugyanakkor hagyták el Szerbiát, mikor az osztrák sereg 1690. június 18 án Belgrádon az emigránsok már javában gyülekezének és Gyakovics Izsákot küldték Bécsbe a boros-jenői püspököt, hogy számukra a vallásszabadságot, az ó-hitű naptár használatát, érsekük szabad választását kikérje, kinek alá legyen vetve a görögkeleti egyház; hogy mentek legyenek minden adótól, a papság a világi hatalom képviselőinek ne legyen alávetve az érsek az egyházjog értelmében bíráskodhassék; az érsek és püspökök jogai a meglevő kolostorok és javak iránt helybenhagyassék stb.⁶⁾ A szerbek kívánata tehát főleg a szabad vallásgyakorlat és az egyházi hatalom biztosítása körül forgott; politikai jogokról tehát szó sem

¹⁾ Freiwill. Theilnahme d. Serben und Kroaten an den vier letzt. öst. türk. Kriegen. Bécs 1854. 126., 213. l. Fiedler, Beiträge zur Union d. Wal. Wien, 1867. 18 l.

²⁾ Hunfalvy, Litterar. Berichte aus Ungarn, 1877, 287.

³⁾ Јакшић, Ностајање српс. нар. у Угарс. Гласник XXX.

⁴⁾ Руварач, Јавор. 1891. 18., 19., 23. бр.

⁵⁾ Српљковић, Синан Паша 89.; Гласник XXXI 62, XXXIII, 139.

⁶⁾ Czoernig, Ethnographie III. 2. p. 93.; Schwicker, 14. Шекатизам архидјецезе Карловачке 1884. стр. 6.; Др. Грбић, I. 224.

volt. „A szerb menekülők — mondja Schwicker, nem is gondoltak volt külön territoriumra, melyen vajdájuk és patriarchájuk alatt önálló állami életet folytattak volna, midőn bebocsátatásért esedeztek Magyarország határán.“ Sőt a menekülők szándékában sem volt állandóan letelepedni.)

Lipót császár 1690. augusztus 21-iki diplomájában ezen petícióra válaszolva kijelenti, hogy a szerbek fogjanak továbbra is fegyvert a keresztények esküdt ellensége ellen, a császári vezérek vezetése mellett, biztosítja jogaikat, az ó-naptár használatát, érsekiük szabad választását illetőleg, elismervén őt az összes görögkeletiek fejéül; felmenté őket az adóktól, biztosítja őket birtokaik és javaik háborítlan élvezetéről.

Belgrád eleste után a szerbek már Magyarországon valának, eleinte a határon, később az ország belsejében telepedtek le. 1690. december 11-én Lipót egy patenst bocsátott ki, melyben a szerbeket az ország törvényhatóságainak kötelékei alól felmentette, és királyi hatalma alá helyezte, hogy ily módon a szerbek gyakori zaklatásának véget vessen. 1691. márczius 4-én megengedte, hogy vajdát válasszanak maguknak, s ők Monaszterli János kapitányt ajándékozták meg bizalmukkal. Boethius feljegyzéseiből azonban kitűnik, hogy Monaszterlit alvajdai méltóságába felsőbb akaratra helyezték,²⁾ ki tulajdonképpen a fogoly Brankovicsot helyettesítette és később az összes szerb csapatok főparancsnokságával is megbízott. (1691. április 4)

A szerbek tehát nem valának tulajdonképpen polgárai a hazának, hanem csak vendégeknek tekintettek; de midőn Szerbiát az osztrák sergek sehogy sem tudták elfoglalni, csakhamar reményüket vesztették a visszavándorlásra, noha Lipót erről biztosítá őket.³⁾ Hangosan követelték tehát ideiglenes letelepitésüket és Lipót 1694. május 1-én a Duna és Tisza körüli vidékeit jelöli meg új lakóhelyül.

¹⁾ Schwicker, 11.

²⁾ Boethius, Bd. V. 740.; Brlics, Freiwill. Theiln. etc. 84.; Szalay, Szerb telepek 36.; Sztojaekovics, Rechtsverhältnisse 33.

³⁾ Picot, Les Serbes en Hongrie 73–74.

Az 1695. évben a törökök ellen a hadjárat újból megindított. II. Musztafa szultán Magyarországra tört, Veterani osztrák hadvezért legyőzé és Titelt is elfoglálá. De midőn Szavojai Jenő főherczeg állott a seregek élére, a hadiszerencse az osztrákokhoz szegődött s ő 1697-ben szeptember 11-én Zentánál a törököket véresen megveri, s 1699. január 14-én a szultánt Karlóczán békekötésre kényszeríti, melynek értelmében a Temesvár és a Duna közötti terület török kézen maradt, a többi magyarországi és a törökök által bitorlotta terület a Habsburgok uralma alá jutott.

A szerbek a Rákóczy felkelések delejében is jelentékeny szerepet játszanak; 1701-ben a király mellett harczoltak. 1704-ben szept. 6-án Rákóczy szövetség kötésre hívta fel őket, melynek fejében hajlandó volt összes híváságaikat teljesíteni. ¹⁾ A szerb patriarcha azonban ajállatát visszautasítá s levelét Bécsbe küldé. ²⁾ 1707-ben a patriarcha meghalt s a szerb nemzet most jutott először oly helyzetbe, hogy egyházi főt válasszon. Május 24-én Krusedolon Gyakovics Izsák borosjenői püspök jutott a mitropolitai székhelybe, ki azonban egy évre rá meghalt. ³⁾

A szerbek kiváltságai többször ismertettek el, 1708. aug. 7-én I. József által, 1713. aug. 2-án s 1715. április 10-én VI. Károly által. Az ő uralma alatt foglalta el Jenő főherczeg 1716-ban Temesvárt és a temesi bán-ságot. 1717. aug. 16-án legyőzte a Belgrád felmentésére siető nagyvezért és másnap Belgrád kezeibe került. A törökök erre sietve hagyták oda Sabáczot, Rámát és Galambóczot s 1718. július 21-én Pozsarevácson békét kötének, melynek értelmében Szerbiának a Moraváig terjedő része Károly birtokába került. Mindezen harcokban a szerbek vitézül küzdöttek.

A béke 1736-ban felbomlott, mivel a török Károly szövetségesét Anna orosz czárnő birodalmát megtámadta. A hadjárat azonban kedvezőtlenül végződött, mert 1737. július 22-én Groczka mellett csatát vesztvén, Károly bé-

¹⁾ Вятковикъ, Гласник XXX. 6—118.

²⁾ Hornyik, A rácok ellenforradalma, Századok 1868. Вятковикъ, Гласник XXX.

³⁾ Picot, Les Serbes de Hongrie 95.

két vala kénytelen kötni, Szerbiát elvesztvén. Ez időben IV. Arzen (Jovanovics Sakabent) vala az ipeki patriarcha, ki a török-osztrák háború kiütésekor a császár kegyét kereste. Ő a szerb népet a törökök ellen izgatta, de mikor az osztrák sereg csatát vesztett, sietve menekült Magyarországra, hol 1741-ben mitropolita lön s 1748-ban bekövetkezett haláláig megtartotta a patriarchai czimet. Ugyancsak véle vándorolt be Raskovics Athanáz 1500 harczossal, ki később őrnagyi rangra emelkedett.¹⁾ A mitropolita eleinte Belgrádon, később Karlóczán székel.

Károly halála után a *pragmatica sanctio* alapján leánya Mária Terézia jutott a trónra. Uralma elején szomszédjai megtámadták s ő a magyarok, horvátok és szerbek hűségére apellált. A szerbek az 1741—1748-ig terjedő hadjáratokban 14.000 harczossal vettek részt.

Mária Terézia alatt a szerbek vallási üldözése nagyobb mérvet öltött s Bécsben még mindig keresztül vihetőnek vélték az uniót. Akadtak ugyan főpapok, kik az uniót elfogadták, de a nemzet zöme fegyvert fogott vallása védelmére és fellázadt. Különösen Jugovics püspök, ki Rómából hazatérve az unió erőszakos keresztülvitelére törekedett lön gyűlöletes; utána pedig Markovics Rafael, ki ellen oly nagy lett az elégületlenség, hogy az uralkodó kénytelen volt őt eltenni és Marcsán görögkeleti püspökséget felállítani. De csakhamar Marcsába ismét az unió hívei helyeztetek, mire újból lázadni kezdenek a szerbek s csak akkor csendesedének le, mikor a császári tábornok kijelenté, hogy nem lesznek kötelesek az uniót elfogadni. Ezen biztosítás azonban pusztá ígéret volt s a szerbek végre 1737-ben az uniót hirdető püspököt Zágrábba üzték. Magyarországon sem valának különbek a viszonyok; itt is vallási üldözéseknek voltak kitéve a szerbek. Az elégületlenség főleg Nagyváradon terjedt, hol Szegedinácz Péter vezérlete alatt fegyvert fogtak s igyekeztek tetteleg érvényre juttatni kiváltságaikat. A magyarok azonban rövid idő alatt hétezer harczossal szétverik s Szegedináczt elfogják, kerékbe törik s a felkelést elnyomják. A kormány most szigorú eszközökhöz nyult; a papokat elfogatta, a kolos-

¹⁾ Гласник, VI. 50.; Стојачковић, Черте, 46.

torokat és templomokat el vette és az unió felvételét vaseszközzel igyekezett keresztülvinni. A szerb nép most 1755-ben tömegesen fogott fegyvert, de ezúttal is eredmény nélkül.

Eleddig a szerbek külön katonai határőrvidékekben éltek s most a tiszai és marosmenti végvidékek is felosztattak. A szerbek többé-kevésbbé katonai, de szerb igazgatás alatt állottak volt, s a határőrvidék felosztása által megyei kormányzat alá jutottak. Az elégtelenség csakhamar kitört és százezer szerb Oroszországba vándorolt, hol Kiev és Odsák között „Uj Szerbiá“-nak nevezett földterületen Hrvát és Tököli vezetése alatt 1751-ben letelepedtek. Két évre rá 1753-ban Preradovics és Sévics alatt egy második csapat indult utánok.¹⁾ Az Oroszországba vándorolt szerbek a jelen század közepén végkép elvesztették nemzetiségüket.

A bécsi udvar értesülvén a tömeges kivándorlásról, elvetette az eddigi erőszakos rendszabályokat és ezen esemény behatása alatt született meg az 1751-ki patens,²⁾ melyben a bécsi udvar a vallási üldözést beszüntetni igéri és kijelenti, hogy a Tisza- és Maros-menti szerbeket a bánsági végvidékbe telepíteni fogja. A bécsi udvar azonban ezúttal sem gondolt szava beváltására, mert midőn 1753-ban a római papság újból az uniót kezdte a szerbekre erőszakolni, Petazzi tábornok Marcsa kolostort tőlük elvette és az uniót hirdető papoknak adta. Ez időben adatott ki a rendelet, mely szerint a szerb harcosok egyenruhát kötelesek viselni, mi olyannyira növelte az elégtelenséget, hogy az 1755-ben lázadássá fajult. Így például a krizseváczi határőrök kilencz tisztet öltek meg. A felkelők száma 15.000 főre rughatott és Kengyel őrnagyot választák meg vezérül. A bécsi udvar erre békeküldöttséget menesztett a felkelőkhöz, de ezek életükkel fizették meg küldetésüket. A horvát főurak erre Magyarországra siettek gyors segélyért, melylyel sikerült is a lázadást leverni.

¹⁾ Павлович-Picot, Срби у Урапс. 138.; L'empire de Tsars, Paris et Strassburg 1862—1870. 495.

²⁾ Николић, Војводство, 41—47. Szalay, Szerb. tel. 58—61. Rechtsverhältnisse 51—54.

Mária Terézia midőn belátta, hogy erőszakos uton a szerbeknél czélt érni nem lehet, 1752-ben egy bizottságot állított össze volt a szerb ügyet megoldására és 1770-ben pedig kiadta a „Regulamentum constitutionis Nationis Illyricae“ és 1779-ben a „Declaratorium Illiricum“ czimű patenseket.

Mária Terézia halála után II. József került a trónra, kinek felvilágosult szelleme alatt a szerbek vallási üldözésektől nem tarthattak. Midőn Orosz- és Törökország között a háború kiütött, József császár mint II. Katarina szövetségese, szintén részt tett. Az 1787. év végén közel 80.000 harczost vont össze a Szávánál, melynek felét szerbek és horvátok képezték. 1788 ban április 24-én Sabáczt elfoglalta, ugyanakkor a szerbek a Bánságba nyomultak. 1789-ben az oroszok és Koburg Moldvában megvárták a törököt és Hadik Laudonnal október 8-án Belgrádot bevette s aztán Sabáczt. Ugyanezen évben a szerbek soraiból egy szabad csapat állíttatott fel, mely Mihalyovics őrnagyra bízott, ki Jagodina és Tyuprija közelében állomásozott. 1790. január havában Kruszeváczig nyomult, hol a szerb nép örömmel fogadta. II. József azonban 1790. február 20-án meghalt és utódja békét kötött, mely szerint Belgrád és Szerbia a törököknek átengedetett, de egyúttal kiköttetett, hogy a szerbek az osztrák sereg támogatása miatt bántatlanok maradnak. II. Lipót barátja volt a szerbeknek és 1790-ben a szerb püspököket a magyar országgyűlésre is meghívta, 1791-ben pedig a szerb ügyek számára udvari kancelláriát állított fel s megengedé, hogy a szerbek tisztán belügyeiket gyűlésileg elintéztessék.¹⁾ A legelső ily kongresszus 1790. és 1791-ben Temesvárott tartatott. Ennek ellenében azonban a magyar rendek nem valának hajlandók a szerbek kiváltságait elősmerni és 1791-ben kimondották, hogy a szerbek csak annyi jogokban részesülhetnek mint Magyarország egyéb polgárai. I. Ferencz király, ez okból 1792-ben az illir kancelláriát eltörölte és a szerbeket a magyar kancelláriához utasította.

¹⁾ Акта сабора народа србског у Темишвару 1790. Земун 1861 ; Act. Illirici congr. Nat. Temesvarini 1790. ; Dr. Thim, Egy lap Temesmegye történetéből. Délmagy. Lapok 1887. 102. sz. Szalay, Szerb tel. 79. Витковић, Гласник XXXVI. 267—285.

Ausztria tehát elveszté Szerbiát és a magyarországi szerbek nem siethettek vissza hazájokba. A visszamaradt szerbekkel a törökök eleinte emberségesen bántak, de a XVIII. század végén keletkezett forrongáskor uralmukat ismét kegyetlenül éreztették.

II. A Habsburgok hadjáratai Szerbiában.

A szentgothárdi csata után Lipót császár a török portával tudvalevőleg húsz évre békét kötött, de Franciaország politikája Tököli Imre és Karamusztafa fondorlatai következtében a szultán a gyaurokkal kötött békét megszegte és 1683-ban Bécsig nyomulva, azt ostrom alá fogta. Az egyesült lengyel, osztrák és magyar keresztény hadak azonban a félholdat legyőzték és midőn 1684-ben Velence is belépett a keresztény fejedelmek szövetségébe, néhány év alatt Magyarország a déli részek kivételével a török rabiga alól felszabadított. A fényes eredmények után a Habsburgokban a Balkán tartományok felszabadításának eszméje is megérlelődött és mindekelőtt Szerbia gyöngyét, Belgrádot óhajtották elfoglalni, melynek ostroma különben már 1687-ben elhatározott.

Lipót császár 1688-ban Caprara tábornokot egy 40.000-nyi had szervezésével megbizta Eszék táján, ki azonban július havában alig 12.000 embert hozott össze, mikor híret vette, hogy Hasszan pasa 15.000 harczossal Belgrádon, Jegen pasa 11.000-el Sabácson, a boszniai pasa 9000-el, Banyalukán és Bródon 4000 török táboroz. A törökök az osztrák hadi készülődések hírére Belgrádott sietve erősítették. Az osztrákok július 8-án Ujlakon voltak; itt Lajos bádeni örgróf Erdődre küldetett, kinek feladatává tétetett a Száva mentén harczolni és ez által Belgrád ostromát elősegíteni, illetve biztosítani. Julius végén az osztrák seregek fővezérletét Miksa Bajor örgróf vette át, mely ekkor 33.500 főre rugott, ki tekintet nélkül a Száva mellett működő Lajosra augusztus 7-én a Belgrádtól nem messze eső dunai Czigányszigetre hajóhidat veretett és 9-éig csapataival átkelt.

Belgrádon ezalatt forrongás támadt. Jegen pasa Hasszánt elűzte, és a szeraszkiek méltóságot magához

ragadván, Belgrád védelmét Ibrahim pasa volt szegszárdi bégre bizta. A belgrádi elővárost, mely az erődtől délre terült el, felgyujtván Tökölivel gyáván Szendrőre vonult. ¹⁾ A bajor örgróf Belgrádot délfelől támadta meg; a várbeliek augusztus közepén kétféle támadását verték vissza, de midőn 25-én a nehéz várlövegek megérkeztek, megkezdődött a bombázás. Szeptember első napjaiban sikerült két nagy lövést törni a falakon, úgy, hogy szeptember 6-án reggeli 10 óvakor rohammal a várba betörték, mialatt a Duna felől három oldalt színlelt támadás történt. Véres és heves harc után a vár bevételét; hétezer török esett el és 77 ágyu, 8000 bomba és nagy hadikészlet esett zsákmányúl.

Jegen Oszman pasa Belgrád eleste után Szendrőt felgyujtotta és Szófiába vonult, mire Galambócz török őrsége is elvonult. ²⁾ Szendrőt Starhemberg Guidó szállotta meg. Miksa herczeg pedig Caprara grófnak átadva vezérletet Bécsbe utazott. ³⁾

Az alatt míg Belgrád megostromoltatott Lajos bádeni örgróf 5000 harczossal Boszniába nyomult és a boszniai pasát az Unna mellett legyőzte; itt elfoglalta Kosztójniczát, Jaszenovácot, Dubicat, Gradiskát és Bródot és azután Derbentnél a pasa csapatait másodszor is megverve, Zvornikot bevette. De a tél beálltával ő is visszatért.

A francia háború kitörésekor a német csapatok elhagyták a déli harczterét és kevés harczos szállott Belgrád, Szendrő, Pozsarevác és Szlavoniában téli szállásra. Az 1689. év tavaszán, midőn február 14-én a német birodalmi gyűlés a francziák ellen a hadjáratot megszavazta és a németországi seregek élére lothringi Ferencz állott, a törökökkel is megújult a küzdelem. A császár Lajos badeni örgrófot 24.000 harczossal Szerbia elfoglalására küldé.

A török szultán Jegen Oszman pasa megöletése után Arab Redsebet, szófia beglerbéget bizta meg a

¹⁾ Hammer, Gesch. d. osm. Reich. VI. 517.; Fessler-Klein, Gesch. v. Ung. IV. 465.; Röder, Des Markgrafen Ludw. Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken. II. 56.

²⁾ Röder, II. 59—72.; Boethius III. 563.; Freiwillige Theilnahme d. Serb. u. Kroaten etc. 61.

³⁾ Boethius III. 563.; Theiln. d. Serb. u. Kroaten 61.

fővezérlettel és seregeit Drinápolyban gyűjtötte egybe. Junius 6-án Szófiaig ment s maga visszamaradván Redsebet előre meneszté. Lajos ezalatt junius 11-én Belgrádra ért, midőn meghallotta, hogy Redseb 40.000 emberrel Kruseváczig nyomult. Az örgróf eleinte tisztán védelmi rendszert követett s midőn július 11-én Piccolomini és Veterani Belgrádba értek és serege 22.000 főre rugott támadásra határozta el magát. Ő tehát seregével Szerbia szívébe nyomult és augusztus 20-án Jagodinára ért, a Morava jobb partján haladva. A törökök azon hiszemben, hogy az örgróf Szendrő körül táborozik Jagodinára indultak, de mikor váratlanul a császári seregre bukkantak, sietve hátráltak Nisre. Lajos örgróf az élelmi mizériák miatt nem vehette őket úzóbe, mit ezek gyengeség jelének véve, ismét Jagodina előtt megjelentek.¹⁾ Az örgróf most Grabovóra vonult. Redseberre támadásba ment át és Batocsina felé nyomult, de Lajos észrevette, hogy őt Belgrádtól elvágni igyekezik, mire ő 28. és 29-én a Morava balpartjára átkelt; két fogoly a törökök ezen szándékát kétségtelenné tette s kitünt, hogy a tatárhán fia 12.000 lovassal a Reszava völgyén Grabovó ellen nyomul, míg Redseb Batocsinán áll. Az örgróf habozás nélkül a tatárokkal és aztán Redsebbel kívánt megmérkőzni. Heiszttert az összes gyalogsággal a Morava felé küldé, a lovassággal pedig a Reszava völgyébe nyomult, és a tatárokat véresen legyőzte, 400 halott fedte a harcztért. A vezér még ugyanezen napon Grabovóra tért.²⁾

Heiszttert ezalatt Tucsia helyiségnél a Moraván átkelt s Lajos örgróffal 29-én egyesült és egy napi pihenő után augusztus 30-án kora hajnalban a tucsiai erdőnél szemben állott a török sereggel, melynek lovasokból álló zöme heves támadást intézett az osztrák gyalogság ellen, de kudarcot vallott. Erre az osztrák lovasság az erdő mögötti sánczokat vette be, mire a törökök a Belgrádra vezető úton levő fősánczaikba visszavonultak. Lajos örgróf azonban innét is kiverte őket, sőt batocsinai táborukat is elfoglalta, lovassága pedig az est

¹⁾ Badeni Lajos levele, Röder, II. XX. 25.

²⁾ Brlics, Freiwill. Theiln. etc. 69.; Boethius IV. 1039.

beálltáig üldözte a vesztes ellenfelet. A hadizsákmány 108 ágyu, 1000 teve, 500 öszvér, 100 bivalyból állott, temérdek hadikészlet és fogolyból. 3000 halottat vettek a törökök, az osztrákok ellenben alig négyszázat.¹⁾

A nyert győzelmet azonban az életkérdéssé vált rossz élelmezés és pénzszüke miatt az örgróf nem tudta kihasználni és kénytelen vala szeptember 11-éig a batocsinai táborban vesztegleni. Belgrádból némi élelmet nyervén Jagodina felé ment; 13 án a Moravát áthidalta, 14-én Croy csapataival egyesült, Marsigit pedig Szendrőbe küldte a Duna áthidalására. 16 án a Moraván átkelt, Paracsin és Alekszinácson át Nis ellen indult 17.000 harczossal.

Arab Radeb az osztrákok lassu előnyomulása folytán elég időt nyert Nis megerősítésére, hol 40.000 embert összpontosított, kiket a város előtt a Nisava jobb partján levő táborban elhelyezett, melynek jobb oldala a közeli hegyig, a bal pedig a folyóig ért. Az örgróf Topliczán pihenőt tartott és 23 án a török tábor felé közeledett. Itt a Nisaván hidat igyekezett verni, hogy ezáltal a törököket félrevezesse, mintha jobb oldalt akarná őket megkerülni. De valósággal 24-én éjjel balfelől kerülte meg a hegyet, és estéig azt el is foglalta. Radeb most a hegy és város közötti téren foglalt állást, a lovasságot pedig az ellenség ellen indítá; a szpahik a janicsárok közé tüzeltek, hogy az ellenség ellen kényszerítsék, mire utóbbiak elkeseredve visszafordultak és mialatt a testvérharcz folyt az osztrák sereg kartácsozással előnyomul és a törököket teljesen legyőzi. Ez alkalommal 10.000 török fedte a csatatért. A Szófia felé a Nisava völgyön menekülő ellenséget Piccolomini 1000 lovassal üldözte, hogy egyrészt az ellenség állásáról hirt hozzon, másrészt a kelet felé eső szorosokat megszállja. Piccolomini csak október 3-án tért vissza, miután Dragomanban, Piroton és Belapalankán némi őrseget hagyott.²⁾

Ezen győzelem után az örgróf a Dunát sietett az ellenségtől megtisztítani, míg Piccolomininek, kire a

¹⁾ Röder, II. 94—106.; Fessler, IV. 472.; Hammer, VI. 544

²⁾ Gerba, Die Kaiserlichen in Albanien. Mittheil. d. k. k. Kriegsarchivs. 1888. II. 123. 128.

szerbiai csapatok vezérletét, Nis erősítése után bizta, feladatává tette a császár különös óhajára, hogy Boszniát a török részekről elvágja. Az örgróf október 6-án a sereggel Vidin felé vonult, melyet 19-én elfoglalt s innét Kladovora (Fetizlam) ment. Lajos örgróf Piccolomini részletes utasítással látta el. Ő 1689. október 1-én 3327 ember felett rendelkezett, melyből 1361. besorozott 286 hajdu volt. Lovassága kitett 2155 embert, melyhez a Csáky huszárok, s a Deák-féle ezred csatlakozott. Hadserege 5600 gyalogos és 3200 lovasból állott; összesen 8800 harczosból.¹⁾

Piccolomini a nyert utasítás értelmében 3700 harczossal és a szerbekkel Albániába nyomult. Először Prokoplýére ért, hol kevés őrseget hagyott. A Leszkovác felé vezető utat eltorlaszolta, Kosznicza váracsot, mely az Ibar és Raska völgyét biztosította szintén megszállotta. Innét, október közepén Pristinára ért, hol Mahmud pasa 10.000 emberrel állott; de midőn megtudta, hogy Piccolomini ellene indult, sietve hátrált.

A szerbek egyik mondája szerint, a szerb népet egy fejedelem fogja felszabadítani, kinek tevéi idegen országból ismeretlen állatokat hordanak, s ezt a mondát Piccolomini kihasználta; a Nis mellett elfogott tevékre majmokat és papagájokat rakott s úgy vonult be Pristinába. A szerb nép ujjongva fogadta őt, benne felszabadítóját látván és a környék lakóssága mindenütt fegyvert fogott. Csarnojevics Arzén ipeki patriarcha hódolatát jelentette be, s véle a papság, a lakosság előkelőbbjei. A szerbek már Piccolomini megjelenésekor a törököket megtámadták s midőn Muhamed visszavonult, Pétynél újból megtámadták és véresen megverték.

Az osztrák csapatok október 22-én Kacsanikra mentek, melynek török őrsege megfutott, s melyet Strasser őrnagy Szkoplye felé üldöztetett. Útközben egy török csapattal találkoztak és 24-én heves harcz után ezt megfutamították. Strasser 25-én utólérte elővédjét és Szkoplye ellen indult, honnét a pasa szintén elvonult, de a várostól nem messze táborni ült. 27-én a pasa innét is elvonult és az osztrákok Szkoplyét elfoglalták, melyet az

¹⁾ Kriegs-Archiv 1689. Fasc. X. 23.

tán felgyújtottak, úgy, hogy 10—12,000 ház közül alig maradt meg néhány.¹⁾ Piccolomini erre visszatért és Liplyánban számos szerb helység küldöttségét fogadta az osztrák császár nevében. Innét György Keresztély holsteini herceget Novobrdó elfoglalására küldé; Strasser őrnagyot pedig Mitrovicza felé Zvecsán és Banya várak elfoglalására.

Piccolomini október végén Kacsanikon járt és aztán Prizrenre indult, hogy az albánokkal alkudozásba bocsátkozzék és boszniai osztrák seregekkel az összeköttetést keresztülvihesse. Ezalatt — október 29-én — a piroti őrség a törökök által legyőzetett Dragomannál. Piccolomini erre Strassert Mitroviczánál Nisre küldé, ki oda november 8-án érkezett. Piccolomini november 6-án Prizrenbe ment, hol az ipeki patriarcha ünnepélyesen fogadta; 6000 albán csatlakozott hozzá és 20.000 jelentette ki az osztrák császár fenhatóságának elismerését.

A szerbiai sereget a tél közepette súlyos csapás érte; Piccolomini gróf november 9-én reggeli 7 órakor váratlanul meghalt. A vezérletet most a holsteini herceg vette át, ki azonban a szerbek és albánok rokonszenvét hamar eljátszotta. A katonaság a népet fosztogatni és pusztítani kezdte, s midőn a nép nem nyert ezen garázdálkodás ellen orvoslást, tömegesen a sokat ígérő törökhöz átpártolt.

A török szultán Drinápolyban töltötte idejét és Redsebet megfojtatván, helyébe Köprili Musztafa pasát bizta meg a fővezérlettel. Köprili támadólag lépett fel; Mahmud és Achmed a fővezér parancsára, Stiplye mellett közel 6000 embert szedtek össze. November 13-án egy ezer harczosból álló elővédet Prizren ellen küldtek, melyet azonban a holsteini herceg visszavert. November 16-án a törökök egy ezer főből álló osztrák csapatot szétvertek.

A holsteini herceg, erre Achmed és Mahmud pasák ellen indult és 27-én Stiplye elé ért, hol a 6000-nyi török csapatot legyőzte.²⁾ Stiplye a lángok martaléka lőn s a herceg Prizrenre vonult. — Kiméletlen fellépése

¹⁾ Kriegs-Archiv 1689. Fasc. XI. 18.

²⁾ Gerba, Mittheil. d. k. k. Kriegs-Archivs, 1888. 153. Hofkriegsrath-Expedit 1689. dec. Nr. 19.

folytán az albánok a törökökkel titkon szövetkezni kezdenek s ő emiatt az albánokat lefegyverezé. Deczember 2-án 3000 emberrel Lyuma ellen indult, hol Mahmud 5000 harczossal állt. Megjelenésekor a pasa elmenekült és véle a lakosság, mire a herczeg bosszúból a környékbeli falvakat felperzselt. Az albán és szerb lakosság tehát az osztrák sereg garázdálkodásától jobban félt, mint a török uralomtól. Deczember 20-án Velezt rabolták ki. A törökök ez alatt összes csapataikat egybevonták; deczember végén 18.000-nyi seregök már Szkoplye alatt állott Chalil pasa és a tatarchan vezérlete alatt. Szkoplyén a szerb felkelő csapatok vezérét Karpot elfogták és nyársra tűzték. Deczember 30-án Kacsanikot is körülvették. Január 2-án Strasser őrnagy ellenök indult 3000 emberrel. A 11.500 új török had, az osztrákok jobb szárnyán álló szerbeket hamar leverte; a balszárnyon levő albánok a törökökhöz pártoltak, elkeseredve az osztrákok embertelen bánásmódja felett. Heves harcz után az osztrák sereg két harmadának hullái fedték a csatátért.¹⁾ A segítségül jövő gróf Monticelli egy nappal később sietve vonult vissza a gyászos vereség színhelyéről.

A holsteini herczeg a csatavesztés hírére Nisre sietett és a Koszovopolyet az ellenségnek átengedte. Prizrenből az őrség kiveretett és Novobrdon felkonczolatott.²⁾

Veterani gróf a szerbországi csapatok kinevezett fővezére január 9-én ért Nisre. Itt hallotta, hogy a prizreni őrség Belgrádra futott. Az új vezér az ausztrófilo albánokat lehetőleg megnyerni igyekezett, kiket a törökök Kacsanikon kiméretlenül üldöztek, Laskováczt, Pirotot, Belapalánkát és Jagodinát őrséggel megrakta és 1690. január 15-én Prokoplyére ment lovasságával. Sztudeniczát szintén megszállotta, melynek szerb őrsége február 24-én Boszniába nyomult és gazdag zsákmánnyal megrakottan tért vissza. Márczius közepén Péty és Novobrdo fosztatott ki és Scheckendorf nisi parancsnok 23-án Perniken négyezer marhát zsákmányolt. Ezen

¹⁾ Theatrum Europaeum XIII. 1013.

²⁾ Brlics, 5.

apró harczok folytán Veterani csakhamar visszanyeré a lakosság bizalmát, és Veterani jelentést tett az udvarnak, hogy ezek segítségével talán Konstantinápolyig nyomulhat.¹⁾ Mi természetesb, mint hogy az udvar Lajos őrgróf tervét, mely szerint az osztrák csapatok Belgrádra visszavonuljanak, nem fogadta el.

Veterani főleg Niset erősítette.²⁾

A bécsi udvar ekkor ismét Badeni Lajos őrgrófra bízta a fővezérletet, ki azt akarata ellenére fogadta el. Augusztus 21-én Belgrádon volt, hol Erdély elvesztéről értesült. Vidint egy török hajóhad fenyegette, Nist a nagyvezér, melyet Starhemberg gróf három hétig védett.³⁾ A haditanács határozatai szerint a főseregnek Erdélybe kellett mennie, míg Nis magára hagyatott. Aspremont Belgrádba, Heiszter Orsováról Erdélybe küldetett.

A török nagyvezér százezer emberrel rendelkezett: Tökölyi alatt 16.000, a ruméliai pasa Nikápolyon 12.000, a nagyvezér alatt 70.000 volt. Az osztrák fősereg Erdélybe való vonulásakor a ruméliai pasa Vidin alá nyomult, melyet augusztus 29-én elfoglalt. A nagyvezér szeptember 8-án lőn Nis ura, Starhemberg nyert istrukciója értelmében kapitulált az őrség szabad elvonulása feltétele mellett. Szeptember 22-én ért Belgrádba.⁴⁾

A ruméliai pasa a Duna jobbpartján nyomult előre, míg a nagyvezér Jagodinán és Szendrőn át Belgrád alá. Szendrőt szeptember 24-én foglalta el, melynek őrségét lekasabolta. Belgrád parancsnoka nem hitte, hogy a nagyvezér a tél küszöbén a várat ostrom alá veendi. A bécsi udvar azonban nem hitt neki, s helyébe Croy grófot tette.

A nagyvezér Belgrádot ezalatt teljesen aláaknáztatta október 8-án borzasztó robbanások között a várat bevették. A nagyvezér ezután Ruméliába tért vissza.⁵⁾

Egész Szerbia tehát ismét török uralom alá jutott. Brankovics György elfogatása következtében a szerb

¹⁾ Veterani's Feldzüge, 85.

²⁾ Boethius, V. 442. Gerba, Mitth. d. k. k. Kriegsarchivs, 1888. 169.

³⁾ Arneth, Leben d. gr. Starhemberg.

⁴⁾ Gerba, 177.

⁵⁾ Röder, II. 126–154.

nemzet Csarnojevics patriarcha felhívása daczára sem fogott fegyvert Ausztria érdekében. Ő-Szerbiában az albánok és szerbek között Piccolomini vezérlete alatt a lakosság és az osztrák sereg közt szorosabb kötelékek támadtak, melyeket azonban a holsteini herczeg esztelen viselkedésével ismét szétszakított. Főleg a Nis és Belgrád közötti országrész (a Raska) lakói fogtak fegyvert, kik az osztrák hadsereg vezetése után Magyarországba menekülének, inkább elhagyva hazájukat, semhogy az albánok sorsára jussanak.

A törökök később 1691. augusztus 19-én Szlankamennál és 1697-ben szeptember 11-én Zentán Jenő főherczeg által megveretvén, 1699-ben békét kötöttek, mely szinte 1716-ig tartott.

A karlóczai békekötés megszegése után a Habsburg dinasztia a török portának hadat izzent. A porta még 1714-ben eredt viszályba Velenczével és midőn Moreát is elfoglalta, III. Károly 1716. április 13-án megindította a háborút.

Az osztrák és magyar seregek élére Jenő főherczeg állott, ki Péterváradnál levervén a törököket, Temesvárt is bevette és 1717. június hó közepén Belgrád ostromához fogott. Június 18-án Nándorfehérvár fekvését és a vidéket szemlére vevén, Jenő maga tűzte ki a táborhelyet és azonnal nagy erélylyel kezd vala munkálkodni a sánczokon, melyekkel táborát nemcsak a vár felől, hanem s még inkább háta mögött megerősíttetni akarta, nem kételkedvén, hogy a török egész regyverhatalmát sikra állítandja, ezen első rangú várának megmentésére. A tábor egyik szárnyával a Dunára, másikkal a Szávára támaszkodék, s mind a két folyamონ keresztül hidak által tétetett kapcsolatba a magyar földdel. A hajóhad, melyben a kissebb sajkák mellett kilencz nagyobb 46 ágyús hajó létezett, a dunai hid két oldalán állittatott fel, hogy azt mind a Belgrád mellett lévő török naszádok, mind az alulról a várbeliek segélyére jöhető ellenséges hajók ellen megvédjék. És ekként a vár mind a száraz, mind a vízi oldalról teljesen el lőn zárva; mert mialatt a vár körül a tábor sánczai ásattak, a törököt Jenő főherczeg Zimonyból is elűzette, s a hídfőknél, mind a Duna, mind a Száva balpartján, egy-

egy erődöt készített, s azokba is elég katonát helyezett az onnan megkísérhető támadás visszaverésére. Mindent oly gondosan intézett, hogy a győzelemben senki sem kételkedék, bár a várat a vitéz Musztafa pasa alatt 30.000-nyi őrség 100 ágyúval védelmezé, Chalil nagyvezér pedig 300.000-nyi hadsereggel Nis felől közeledett.

Még nem készültek el a tábor sánczai, s az ágyútelepek, midőn július 13-án egy rettenetes vihar, mind a két hidat elszakasztá s több hajót elsüllyeszté. A törökök e szerencsétlenség hatására számítván, azonnal egy erős csapatot szállítottak át a Száván, hogy annak hidmaradványait végkép elrontsák; de a hidfő sánczaiban levő őrségtől, mely a táborból is segítséget nyert, vitézül visszaűzettek. A törököknek azon kitöréseknél sem volt több szerencséjük, melyet július 17-én kísérlének meg a dunai hid körül lévő bevégezetlen sánczmunkálatok ellen. Az ott fekvő osztrákok eleintén megzavarodván, visszahuzodtak ugyan; de a rögtön segítségül érkező lovaságtól gyámolítva, csakhamar ismét rendbe sorakoztak, s a támadókat jelentékeny veszteséggel visszakergették.

Néhány nap múlva ezután nemcsak a megszagga-tott hidak helyreállítva, hanem a földmunkák és az ágyútelepek is teljesen bevégezve lévén, Jenő főherczeg minden oldalról oly rémitő ágyúzást kezdetett a vár ellen, hogy annak, kivált a folyamra néző gyöngébb oldalán rövid idő alatt nagy rések nyíltak, házai, utcái romba dültek vagy elégtek. Az őrség az első napokban élénken viszonzá a tüzet, ágyútelepei azonban a mieink jól irányzott tüzétől mindinkább elnémitattak. De ekkoron a segély is már közelgett számukra. Chalil nagyvezér nagyszámu seregével július végső napjaiban megérkezett és Jenő főherczeg sánczai mögött egy ágyulövésre szállott táborba. A török, mihelyt megtelepedett s táborát szintén megerősítette, hevesen kezdé lövetni az ostromlókat, úgy hogy azok ostromlottakká váltak.

Még komolyabb veszély fenyegeté a mieinket azon esetben, ha a nagyvezérnek sikerülne a várbeliekkel szót váltani és ellenök mindakét oldalról egyszerre intézni támadást. Hogy ezt Chalil pasa mindenkép igyekezni fog megkísérteni, kétsége nem lehetett Jenő főherczegnek, ha meggondolá, hogy az ellenség ily rop-

pant táborát már az eleségszerzés nehézsége miatt sem hagyhat sokáig tétlenül, egyedül zárlatra szorítkozva; ő tehát elhatározá mentől előbb megelőzni a török támadást. A számítás helyessége nemsokára bebizonyodott. Midőn Temesvár a múlt évben kapuit a győzőnek megnyitotta, a kivonuló török őrség azon kuruczoknak is szabad elköltözést kötött volt ki, kik a szatmári békekötés után, hódolni bármily okból nem akarván, Temesvárra vonultak s török szolgálatba álltak. Ezek egyike, Vékony János biztosítá Pálffy Jánost, „hogy most elmegyen ugyan a törökkel, de a jövő esztendőbeli hadjáratkor micsoda készüllettel és erővel fog a vezér megindulni, ő herczegségének szolgálatjára, jó tudositással fog megjelenni.“ És éppen Vékony János volt az, kit a nagyvezér levéllel küldte a várba, hírvül vinni Musztafa pasának a maga szándékait. Vékony ígéretéhez híven, a levelet egyenesen Pálffyhoz vitte, és szóval is hasznos tudositást hozott a török tábor ügyeiről. Jenő e körülményekről értesítettván, a kuruczot e levéllel együtt menni engedé, a hova küldetett, meghagyatván neki, hogy a várbeliek válaszával térjen vissza, mit aztán Vékony nem is mulasztá el teljesíteni.

A török szándékáról Jenő ekkép értesülve lévén, augusztus 15-én tábornokait hadi tanácsba gyűjté, hol a török tábor megtámadása más napra elhatároztatván, az ütközetre minden intézkedések megtétettek. Browne altábornagy 8 gyalog zászlóaljjal, Viard altábornagy 7 lovas ezreddel az árkokhoz rendeltettek, hogy azokat a várbeliek netán megkisérlendő kitörése ellen védelmezzék. Négy zászlóalj a sánczok őrizetére hagyatott. A többi összes haderő parancsot vőn, éjjél tájban csendesén kivonulni a táborból s a meghatározott csatarendbe helyezkedni. A gyalogság a középén Sándor würtembergi herczeg, a lovasság a két szárnyon Pálffy parancsai alatt álla; az egyes osztályokat Sándor herczeg alatt Starhemberg, Harrach és Bevern herczeg, Pálffy alatt a jobb szárnyon Ebergényi Battée, és Mercy, — a balon Montecuccoli, Nádasdy és Martigny vezényelték. Seckendorf altábornagy 15 zászlóaljjal a harcrendek mögött tartalékúl maradt. Camus a tüzérség parancsnoka rendeletet vőn, hogy a város ellen szünet nélkül a leghevesebb tüzelést folytassa.

Midőn a sereg pár órával hajnal előtt az ellenség táborá felé megindult, sűrű köd szállott volt a vidékre, mely az osztrák had mozdulatait elfödte ugyan az ellenség szemei elől, de egyszersmind a mozdulat rendszerességét is gátolta. Pálffy tábornagy, ki a jobb szárnyon első harczvonalával közelíté meg legelőbb az ellenséget, a sűrű ködben váratlanul egy sánczra bukkant, melyet a Száva felé azon éjjel hánytak fel a törökök. Az ott állomásozó janicsárok a mieinket észrevévén az egész tábort fellármázták, minek következtében az szinte fegyvert ragadt. Ez alatt Pálffy az árkokon áthatolván, kemény harczot kezd a mind sűrűbb tömegekben összeseregülő ellenséggel; majd a másik harczvonal által is megsegítettén, a törököt e szárnyon egy véres viadal után futásra kényszeríti. Ugyanazon időben Starhemberg a közép jobbján levő gyalogságot is az ellenség sánczainak ostromára vezeti s azokat makacs ellentállás után megveszi, az ágyúkat elfoglalja, védőit levágja vagy megszalasztja. Kissé beljebb azonban újabb ellentállásra sorakozának a törökök; de homlokban gyalogságunk, oldalt lovasságunk által vágatva, nyomatva, most sem bírják kiállani a harczot, s túlnyomó számuk daczára futásban keresnek menedéket.

Eközben balszárnnyunkon is megkezdődött a harcz. Gyalogságunk a tábor árkáig nyomulván, azt hevesen vinni kezdi, s egy öldöklő viadal után hatalmába ejti. Csak a zömmel szemközt álló török csapatok maradtak még megtámadtatlanul; mert a sűrű ködben még tiz lépésnyire sem engede látni, harczvonalunk itt megszakadt, s mivel jobb szárnyunk nagyon a Száva felé fordult, a zömben hégag támadt. A törökök itt ellentállásra nem találván, sánczaikból mind nagyobb tömegekben s mind előbbre nyomulának, anélkül, hogy a nagy előnyt, melybe a véletlen által jutottak, a sűrű köd miatt észrevették és felhasználták volna.

Nyolcz óra volt, midőn a keletkező szellő a ködöt elszéleszté, s Jenőnek, ki a balszárnnyon egy magaslatról nézte az ütközet fejlődését, végre látni engede a veszélyt, mely onnét eredt, hogy a zömben támadt hégagba az ellenség nagy tömegei ékelték be magukat, s előnyös helyzetöket most a köd osztásával, ők is erélyesen

kihasználni kezdték. Ő tehát azonnal a balszárny gyalogságának második hadoszlopához vágta; s avval saját vezénylete alatt rohan az ellenségre. Majd a württembergi herczeg is a veszélyes pont felé fordul. De a törökök sem hajlandók egykönnyen feladni előnyüket és a császáriak ismételt rohanásait vitézül fogadva, eredménytelené teszik. A harcz itt mind a két részről nagy konoksággal folyt, mignem Jenő főherczeg a sánczok őrizetére hagyott lovasságát is előparancsolja s az ellenséget általa oldalba fogatja. Ez végre engedni kénytelen, sánczai mögé vonul, s ágyútelepei mögött sorakozik végső ellentállásra. De most már itt sem képes visszatartóztatni győzelmes vitézeinket, kik szurony szegezve rohannak a köztük egész barázdákat nyitó ütegekre, azokat hatalmukba ejtik, s az ellenséget ezen utolsó állásából is kivetik. Egy órával a köd elválása után, kilencz óra tájban az ellenség az egész harczvonal hosszában legyőzve, nagy sietséggel hagyá el táborát; azontúl pedig rendetlen futásnak eredt. De az utána száguldó huszárság, s a minden oldalról felkelő szerb nép a futamlók közül is sokat levágott.¹⁾

Jenő főherczeg a dicső győzelem után a török tábor előtti magaslatokra állítá fel hadait s nehogy a tábor felpredálása alatt támadható rendetlenségben a bár megfutott, de nagy száma miatt meg nem vethető ellenség ösztönt nyerjen a visszatérésre, minden zászlóaljából csak bizonyos számú vitézt szabadita fel, hogy a maguk és társaik számára zsákmányt hozzanak az ellenség táborából. A zsákmány tömérdek vala. Egyebek közt mintegy 200 ágyú, 50 zászló, 9 lófark, 3000 mindenféle megterhelt szekér s a marhának oly nagy sokasága találtatott, hogy egy forintot három tevét is lehetett venni. Az ütközet és üldözés alatt elesett törökök számát 20—30.000-re teszik. Az osztrákok vesztesége, aránylag csekély, 1500 halottból és 3500 sebesülthől állott.

A várbeliek a sűrű köd s az ellenők intézett ropant heves tüzelés miatt csak ennek szüntével látták a szomorú valóságot, mely őket a felszabadítás minden

¹⁾ Brlics, 235. Feldzüge des Prinzen Eugen in Ungarn. Wien 1788. 79.

reményétől megfosztotta. A roppant tábor veresége annyira lehangolta őket, hogy már a következő napon kitűzték a fehér zászlót s két tisztet küldtek a feladási szerződés megkötésére. Eszerint az őrség és lakosság minden vagyonával szabadon elköltözködhetett; a hadi szerek azonban s a hajók a győztesek birtokában maradtak. Augusztus 22-én Nándorfehérvárban nem létezett többé török.¹⁾

1718. július 21-én a török szultán békét vala kénytelen kötni. A békeokmány főbb pontjai következőkben állapították meg: a két birodalom határait az Olt, a Duna, a Timok, a Kis Morava, a Drina, a Száva és az Unna folyamok képezik; minélfogva Oláhország öt kerülete, Szerbia és Bosznia északi részeivel az osztrák-magyar birodalomhoz kapcsoltattak. A béke tartama huszonöt évre határozottatott.²⁾

A béke azonban ezúttal sem kötött meg azért, hogy meg ne szegessék. Midőn a török szultán Perzsiával háborúba keveredett, Oroszország hódítási vágyból a török birodalmat megtámadta. Károly király tiz év óta szövetségese lévén az oroszoknak, békebirónak lépett fel, s hogy szavának súlyt kölcsönözzön 1736 ban Pétervár és a Morava vidékén 30.000 embert gyűjtött össze. De a porta hallani sem akart a saját rovására kötendő békéről, mire III. Károly hadat üzent. A bécsi udvart is foglalási vágy vezetvén, seregét 120.000 rendes és 50.000 határszéli és nem rendes katona erejéig emelte. E roppant erő három hadtestre osztva, 1737. júliusban kezdé meg működését. Jenő főherceg halála után legjelesbbik tanítványát Pálffy Jánost illette volna a fővezéri bot, de ő mellőztetvén, a császár veje, Ferencz herceg mellé gróf Seckendorf neveztetett ki fővezérré, kik a fősereggel Szerbiába nyomultak míg a másik két sereg Boszniába, illetve Oláhországba.

A szerencse eleinte kedvezni látszék az osztrák fegyvereknek; de nemsokára annyi baj érte, hogy Ká-

¹⁾ Horváth M. Magy. tört. VII. 67 – 73.; Fessler, Gesch. Ung. V. 194.

²⁾ Katona, XXXVIII. 371.; Hammer, IV. 162.; Arnoth, II. 448., 529.; Neu eröffn. hist. Bildersaals Achter Theil. Nürnberg 1733. 408.

roly is aggódni kezdett. Seckendorf Nis előtt megjelen-
vén azt megadásra szölitotta fel s czélt érvén, Uzsicza
ellen ment. De a törökök ezalatt a csak 4000-nyi haddal
Vidin alatt hagyott Khevenhüllert viaszasoritották, a
szerb felkelők 20.000-nyi seregét szétverték s leöldözték,
ugy hogy alig ezer mentette meg életét, kik aztán
a Száva Szt-Demeter vidékén telepítettek át Szerémségbe.
A szerbországi sereg sem tudott sokáig az egységes török
seregnek ellentállani; másrészt balfélől Khevenhüller
megveretése folytán veszélyeztetve lévén, Nist is átén-
gedni kénytelenek valának.¹⁾ Boszniában és Oláhország-
ban az osztrák seregek nemkülönben kudarczot vallottak
Nisen Dosat kapitány 1737. október 18 án kapitulált.²⁾

A törökök e győzelmeik után a védelemről támadó
munkálatokra léptek át. A Grabováczt táján felvetett
sánczokat is bevették s a császári hadat Orsováig úzték
vissza, és Orsováig nyomult. Fetiszlám is elveszett.
Evvél aztán az 1737-iki hadjárat be is lön fejezve.

Miután a törökökkel felvett újabb békealkudozá-
sok a túlságos követelések miatt eredményre nem vezet-
tek, 1738-ban egy újabb hadjáratra kellett készülni.
Ezúttal Pálffy János kínálatott meg a fővezérlettel, ki
azonban neheztelésből tavalyi mellőztetéseért nem fogadta
el. Vezérré tehát Königseck, a hadi tanács elnöke lön
kinevezve. De a szerencsét ő sem birta kiragadni a
törökök kezéből. Ezek a mult évben elfoglalt Uzsiczát
visszavevén, a császáriakat a Száváig nyomták. Másrészt
20.000 nyi sereggel a Bánságba törtek, Mehádiát
feladásra készítették s Új Orsovát megszállották. De ezeket
később az osztrákok visszavívták. Nemsokára ott termett
a török nagyvezér is, ki időközben Vég-Szendrőt fog-
lalta el és a várat ismét vinni kezdé; Mehádiát pedig
másodszor is bevette. Négy hét mulva Orsova is meg-
nyitotta kapuit.

Orsova bevétele után az ellenséges felek közt ismét
történtek némi békealkudozások. Azonban ekkor is
eredménytelenül és a békekötést egy harmadik valóban
szerencsétlen hadjárat 1739-ben előzte meg. Fővezérré

¹⁾ Hammer, VII. 495.

²⁾ U. o. VII. 501.

a visszahívott Königseck helyébe Wallis tábornagy neveztetett, ki alatt, mind a mult években, az egyes hadtesteket Hildburghauseni herczeg, Neiperg, Styrum és Socher vezényeltek. Wallis értesülvén hogy a török előhad mintegy 12.000 ember Szerbiában Groczka mellé érkezett, július 20-án Pancsovánál átkelt a Dunán hadával. Ezalatt a török nagyvezér százezernyi hadával Groczkánál megérkezett. Wallis erről mitsem tudott, és ez mély úton haladt előre, de alig hogy ezredei a sikra értek, a törökök által leverettek. Wallis ügyetlensége által 10.000 embert vesztett.

A törökök most Belgrádot vették ostrom alá, melynek védelme 15.000 emberre bízott. A gyáva parancsnok és osztrák vezérek azonban tarthatatlannak nyilváníták Belgrádot és a törökökkel szeptember havában kötött béke értelmében Ausztria Szerbiát, Belgrádot, Boszniát és Oláhországot is elvesztette.¹⁾

Szerbia ezen békekötés után közel ötven évig török uralom alatt maradt s csak II. József uralma alatt került részben vissza a Habsburgok jogara alá. Ez időben Oroszország a portával háborúba keveredett, minek folytán II. József mint Katarina orosz czárnő szövetségese 1788. február 9 én a töröknek hadat izzent. — Érdekes, hogy Szerbiában már egy évvel előbb tudtak az osztrák hadikészülődésekről, melyeket a Magyarországon járó szerbiai disznókereskedők elárultak.²⁾ S midőn Szerbiában az osztrák ügynökök megjelentek, a felkelésre a talajt készen találták. Szerb önkéntesek Szerémségbe szöktek és Kameniczen katonailag kiképeztettek, kik aztán az első szabad csapatok élére állottak.

József császár egy 180.000 nyi sereget összpontosított Futakon, melynek egyes csapatai különösen a belgrádi szerbekkel tartottak fen élénk összeköttetést. Bizonyos Csardaklija János Belgrád várkapuinak kulcsait megszervezve 1787. december hó 7 én éjjel előzetes megállapodás

¹⁾ Horváth M., Magy. tört. VII. 179—205.; Brlics, Theiln. d. Serb. u. Kroat. 252—269.; Fessler, V. 237.

²⁾ Ћурић, Српска повестница Карађорђевог времена. Гласник IV. 89—90. Kállay, A szerb tört. I. 252. Kállay az utolsó osztrák-török háborút alapos kútforrások után írta meg, kit mi is követünk, az idevágó szerb dolgozatok felhasználásával.

szerint, a kapukat az osztrákoknak meg is nyitotta, de ezek a köd folytán teljes számban nem érkezvén meg, a terv dugába dőlt. A belgrádi pasa megtudván az árulást, a részeseket a legborzasztóbb kínzások között kivégezte; Csardaklija és a vele lévő Karagyorgye azonban még idejében megszöktek. ¹⁾

Az osztrák-magyar seregben a rendes csapatokon kívül számos szerb vett részt, részint Szerbiából jöve, részint a délmagyarországi szerbekből. Vidin és Nisből is siettek az osztrák sereghez. Ezen csapatokat Mihájlovics határőrvidéki kapitány vezényelte. ²⁾ A szerb bevándorló családok Szerémségben és a horvát határőrvidéken telepítettek le; de hozzájuk számos bánsági család is csatlakozott, kik nem akartak katonai szolgálatba lépni. Az akkori hivatalos kimutatások szerint Szerémségben a török háború kiütésé-ől 1788 ban julius végéig 1330 szerb család települt le. ³⁾

Túl a Száván és a Dunán az összes kerületekben megindult a mozgalom, melyekről alig vannak írott feljegyzéseink; a vályevói kerületben történt eseményekről azonban egyet-mást felhozhatunk. Itt Nenádovics Elek szerb knéz felkelt, Valjevó ellen indult és a török őrseget legyőzván a várost felgyújtotta. Erre Uzsicza és Csácsák is kezébe került. A nagy zsákmányolás után azonban a szerb nép eloszlott, anélkül hogy a felkelés nagyobb célzt ért volna, Nenádovics erre Szerémségbe szökött, hol József császárral találkozáva, Mihájlovicscsal a szerb csapatok őrnagyával a további teendőket megbeszélte és Valjevóba tért, hogy a felkelést szervezze. Időközben egy altiszt harmincz szerb önkéntessel segítségére érkezett és ő csakhamar Bacsevczi falut is elfoglalta a törököktől. ⁴⁾

Később a Morava vidékén is alakult egy szerb önkéntes csapat Kócsa vezérlete alatt; egy másik pedig Karagyorgye alatt. ⁵⁾

¹⁾ Ђурић, 90—92.; Еснадовић М. Мемоари, 5. 1.

²⁾ Wiener Zeitung, 1788. Nr. 39, 52., 57.

³⁾ Wiener Zeitung, 65. Brlics, 274.

⁴⁾ Еснадовић, 9—13.

⁵⁾ Ђурић, 95—98.; Караџић, Милош Обреновић књаз Срби, Будим 1828. 2—3.

A Magyarországon levő szerb önkéntes csapat őrnagya, Mihájlovics a Szávát többször lépte át s a török csapatokat megtámadta. Márczius végén egy izben jelentékeny zsákmányra tett szert. Április 18-án tizenöt és 29-én négy törököt ejtett foglyúl; főcélja volt a Belgrádba élelmet szállító török segélycsapatokat háborgatni.¹⁾ A Jagodinából jövő csapatokat pedig Kócsa felkelő vezér támadta meg és egyikét meg is semmisítette.²⁾

Eközben József császár a támadásra tökélt el magát. Ő a Száván fekvő Klenákig nyomult és április 20-án Sabácsot vette ostrom alá. A török őrség tarthatlan helyzeténél fogva néhány nap múlva megadta magát és az osztrák csapatok április 27-én³⁾ belévonultak.

Sabács eleste után a főhadi szállás ismét Futakra tétetett át. A tehetetlen Lascy sehogysem tudta magát Belgrád ostromára elhatározni. A török nagyvezér Vidin és Gladova között táborozott s végre megsokalván a tétlenséget augusztus elején a Dunát Orsovánál áthidalta és a Bánságba tört.⁴⁾ Innét kölcsönös veszteségek után a törökök szeptember hava után ismét kivonultak, József császár hadai pedig Zimonyba tértek. Szerbiában a guerilla harcz erősen folyt. Groczka, Szendrő és Kulis körül több összetűzés fordult elő. Egy önkéntes csapat a szendrői vár alatt vereséget szenvedett, de a csorbát Branovácski őrnagy sietett kiköszörölni és Pozsárevácznál június végén egy kilenczszáz főnyi török csapatot tett tönkre. Rámát azonban a törökök elfoglalták. Mihájlovics csapataival szint Belapalánkáig nyomult és azt heves harcz után bevette.⁵⁾

Midőn az osztrák sereg téli szállásra tért, nem igen tekinthetett babéraitra. Sabácz volt az egyetlen szerbiai hely, melyet elvehetett a töröktől. Ezen vár Brankovics gróf parancsnokságára bízott, ki ezt erősítette és a szomszéd szerb néppel a legjobb egyetértésben élt.⁶⁾

¹⁾ Wiener Zeitung, 1788. Nr. 39.

²⁾ Ausführliche Geschichte des Krieges zwischen Russland, Österreich und der Turkey. Wien 1791. II. 91—92.

³⁾ Horváth szerint 24-én. Magy. tört. VII., 645.

⁴⁾ U. o. 646.; Zinkeisen, VI 650.

⁵⁾ Ausführliche Geschichte etc. I. 103—104.

⁶⁾ Wiener Zeitung, 1788. Nr. 57.

Sabácztól kivételével rendes osztrák sereg sehol sem volt Szerbiában. Az országot kizárólag a felkelő csapatok kalandozták be, melyek nem sokat ártottak a török hódítóknak.

A következő évben 1789-ben az osztrák sereg fővezérlete a 78 éves Hadik András grófra ruháztatott. A szerb határon Belgrád előtt közel 100.000 ember volt már május havában egybegyűjtve. Hadik megbetegedése után Laudon követte, ki hadvezéri tehetsége által méltán feltűnt. Belgrád ostromához ő haladéktalanul fogott, annál is inkább, miután Havasalföldön szeptember 22-én az osztrák-orosz sereg a nagyvezért legyőzte. — Az ostromló sereg ekkor 40 zászlóalj gyalogságból és 30 osztály lovasságból állott, melyhez később még hét zászlóalj és öt osztály járult a bánági hadtestből. Ezen kívül jelen voltak még a szerb önkéntesek Mihajlovics, most már alezredes vezetése alatt, ki Zsabrezt mellett tartózkodott a fegyverszünet ideje alatt. A szerb önkéntes csapat 1789. február havában 25.000 főre rugott de soraiban németek is szolgáltak.¹⁾ Ezen önkéntes csapatokkal szeptember 10-én Mihajlovics Zsabreztől Osztruzsnicza, Szremcsicza és Velika Mostanicza ellen indult, mi által lehetővé tette az osztrák csapatok átkelését.²⁾

Időközben a török szeraszkier, Abdi pasa 30.000 emberrel Belgrád felmentésére sietett s már Tyuprijáig hatolt. Laudon erre az önkénteseket a Drínától a Moraváig terjedő vonal védelmére küldé, hogy elejét vegye a meglepetéseknek.³⁾ Lukics őrnagy Valjevó felé küldött, ki Klicsevácznál sánczot készített, melyet mintegy 1800 felkelő védett.⁴⁾ Mihajlovics Belgrád körül járt s Groczkáig tolta előőrseit. Néhány nappal Belgrád körülzárása előtt egy osztrák csapat Szendrő és Pozsareváczt közt portyázásra indult s az ottani törököket majdnem teljesen megsemmisítette.⁵⁾

¹⁾ Wiener Zeitung, 1789. Nr. 15.

²⁾ U. o. 76.

³⁾ Ausführl. Gesch. IV. 213 s. 229.

⁴⁾ Генералъ, 26.

⁵⁾ Kállay, I. 269.

Belgrád ellen szeptember 30-án történt az első roham és a külváros bevételét. Ezt követte a vár lövése, s október 7-én Oszman pasa megadta magát.¹⁾ Szendrő október 13-án kapitulált. Kladovó még november elején foglaltatott el. Szerbiának a Dunától a Timokig terjedő része a Habsburgok uralma alá jutott.

Az osztrák és szerb csapatok tulajdonképen három irányban nyomultak Szerbiába. Csernel tábornok nyugaton, Ottó tábornok Mihajlovicscsal középén és Wartensleben keleten. Csernel utasításához képest Valjevóban ültette fel táborát; Davidovics ezredet Lyesnicza ellen küldé. Ez Lépniczánál heves harc után a törököket elűzte s Lozniczánál a Drinán át Boszniába űzte őket, hova Csernel is megérkezett. Ezen főlény folytán a Sabác, Valjevó, Krupány és Loznicza közötti terület egész a Drináig a jádrai és ragyovinai kerületekkel az osztrák seregek birtokába került.²⁾ Szokol vára, melyet Csernel október és november hónapban megostromolt, és Uzsicza mindvégig török kézben maradt.

Említettük, hogy Abdi pasa Belgrád ostromának egész ideje alatt Tyuprijában állomásozott. Belgrád eleste után Mihajlovics meghitt emberei által azon hirt kezdte terjeszteni, hogy az egész osztrák sereg Tyuprija ellen készül nyomulni. Ugy látszik, hogy e hír csakhamar fülébe jutott és nem maradt hatás nélkül. Október 21-én már jelentette Sztobjkovics kapitány, hogy a szeraszkiei Nisre távozott. E jelentés folytán Schmidt önkéntes őrnagy egy zászlóalj vadászszal, egy gyalogszázaddal és egy osztály huszárral Jagodinába küldetett, hogy Tyupriját megszállja. Eközben Ottó tábornok szintén oda érkezett. Mihajlovics csapatai ezután Paratyin várost és Supelyák hegyet szállották meg; egyes csapatok szint Alekszináczig hatoltak és Sztobjkovics majdnem Nis alá. A környék népe minden oldalról összeseregelve, örömmel tette le az esküt.³⁾

¹⁾ Horváth, VII. 656.; Wiener Zeitung, 1789. 95.; Brlics, 302., 312.; Kállay, I. 270.; Србски Летопис 1844. IV. 21.; Ausführl. Gesch. IV. 300.; Dr. Thim, Belgrád ostroma, Hazánk tört. folyóirat VIII. 5. füzet.

²⁾ Wiener Zeitung, 1789. Nr. 92.

³⁾ Kállay, I. 276.; Ausführl. Gesch. V. 14–16.

Mihájlovics ezután Karanovácz ellen indult, melyet 5—600 török tartott megszállva, ő november 20-án ért a város alá és abból a törököket kiverte. A környékbeli lakosság még az nap meghódolt, 2000 embert ígértek segélyül, mire ő 22-én Jagodinába tért.¹⁾

Branovácski Szerbia keleti részének porecsi kerületébe hatolt, melynek lakossága szintén meghódolt. Bránovácski Musztafa pasát üldözte és egy ízben meg is verte. Kladovo november 9-én kapitulált. Az osztrák csapatok a Timokig nyomultak, és a Krajínát elfoglalták.

Az 1789-ik évben tehát Szerbia legnagyobb része a Habsburgok birtokába került; a Drínától a Timokig, és Belgrádtól Jagodináig és Tyuprijáig.

Az 1790-iki év hadi eseményekben szegény. A Szerbiában folytatott harcok inkább lokális jellegű volt és a megszállott területek megvédésére szorítkozott. A tél folyamán különösen Krajnában folyt a harc, mely augusztus haváig tartott anélkül, hogy a törökök bizonyos előnyt kivívhattak volna. Mihájlovics január havában Kruseváczt foglalta el, melynek őrségét heves harc után futásra kényszerítette volt. A Nis és Kursnmye felé vezető utak megszállattak és Krusevácson Götz kapitány hagyatott.²⁾ A Nis felé eső részeket Sztójkovicz védelmezte; Karanováczot Szimics kapitány, ki a törököket Sztudeniczából is elűzte, melynek szerzetesei félvén a törökök bosszujától, Magyarországra költöztek.³⁾ Április elején Mihájlovics híret vette, hogy az Alekszinácz mellett táborozó ellenséges csapat erősítéseket szándékozik Banya felől magához venni, és ekkép megtámadni a Jagodinában állomásozó szerb önkénteseket, a míg egyidejűleg a novipazari vezér Uzsicza felől sietne a támadókat istápolni. E terv sikerülése nagy veszéllyel fenyegette volna az önkénteseket, mivel az egyesült török csapatok száma több ezer főre rugván, jóval felülhaladta volna amazokét. Mihájlovics ennél fogva gyorsan elhatározta magát, be nem várni az ellenség központosítását Jagodina körül, hanem támadólag lépni fel, az egyes csapa-

¹⁾ Wiener Zeitung 1798. Nr. 98.

²⁾ Wiener Zeitung, 1790. Nr. 11.

³⁾ Новаковић, 55 — 57.

tok, különösen pedig Alekszinác ellen. E végre április 5. és 6-ika között felkerekedett Paratyinból a Rázsányon át, gyorsan előnyomulva. Már jóval túlhaladta volt az utóbbi várost, midőn 7-én Alekszinác közelében az ellenségre bukkant. A törökök némi segítséget nyervén Bányából, azonnal támadólag léptek fel; rövid harcz után azonban futni kényszerültek. Az üldözés Mihájlovics részéről oly hevesen történt, hogy az ellenség Alekszinácban sem állapodhatott meg, hanem Nis felé futott. Mihájlovics a győzelem után visszatért Jagodinába és 9-én odaérkezett.¹⁾

A háború 1790 ben tényleg befejezést nyert és Ausztria úgy látszott nem szándékozott azt folytatni. A béke azonban csak 1791. augusztus 4-én íratott alá melynek értelmében a Balkán tartományok ismét a portára szállottak. A békekötés első pontjában kikötetett Szerbia minden rendű lakosságának bűnbocsánata; a nyolczadik pontja pedig szabad maradhatást és megtelepedést biztosított azon alattvalók számára, kik a háború előtt vagy alatt a másik fél területére menekültek.

A szisztovói béke Szerbiát tehát prédául dobta oda a töröknek. Senki sem hihette, hogy a két idézett pontban foglalt feltételek respektáltatni fognak. A szerbek ezuttal győzelmesen segíték Ausztriát, mely nem tudta őket a külhatalmak fondorlatai következtében felszabadítani, s az előbbeni rokonszenv helyébe a gyűlölség, a megvetés lépett. Ausztria egy csapásra elvesztette befolyását; rút hálátlansággal illették a szerbek. „Most azonban látjuk, hogy minden buzgalmunk hiába volt, mert nagy szerencsétlenségünkre a legkegyelmesebb császár, a saját birodalmában kitört némely viszályok, nyugtalanságok és egyenetlenségek miatt kénytelen az oly sok vérrel és költséggel megszabadított és megszerzett tartományunkat a töröknek visszaadni és a mi vesztünkre békét kötni. Hűségünk és buzgalmunk nem érdemelt ily büntetést!“²⁾ Ezeket olvassuk a százhusz pap és knéz által aláírott és a temesvári kongresszushoz intézett folyamodásban.

¹⁾ Wiener Zeitung, 1790. Nr. 33.; Kállay, I. 286.

²⁾ Новаковић, Гласник XXX. 35.

III. A forradalom.

Az utolsó hadjárat után Szerbia ismét török uralom alá jutott. A szomszéd birodalom gyengének bizonyult Szerbia felszabadítására és a szerb nép elvesztvén utolsó reményét is, csak fájdalommal gondolhatott a háborúra, melynek befejeztével ismét a régi szolgaság bilincseit vala kénytelen felvenni.

A békekötés után az ifju III. Szelim szultán Szerbia pacifikációját tűzte ki magának célul és e végett Ebu Bekir pasát nevezte ki belgrádi vezérnek. Bekir pasa mindenekelőtt a várakat vette át az osztrákoktól. A keresztény ráják borzalommal gondoltak a janicsárok garázda uralmára, sőt a szpáhik is. Nem csoda tehát, ha III. Szelim szultán a janicsároknak Szerbiából való kipusztítását elrendelte. A szerb knézek és kmétek nagy számmal jelentek meg Nisben a pasa előtt és kérve kérték a janicsárok eltávolítását, mely kérelemnek a pasa felsőbb helyen nyert utasítása értelmében helyt is adott.¹⁾ A szerbek örömmel vették tudomásul ezen hirt.

Szerbiában ez időben a janicsárok hatalmas kasztot képeztek. Különösen a déli részekben laktak, mert északi részeiből kiszorítottak az osztrák csapatok által. De mikor a békekötés folytán Szerbia ismét oszmán uralom alá jutott, ők régi helyeikre visszamentek. Kivált Beli-Ahmet janicsár aga tett rettenetes hirnévre szert. Bekir pasa mindenekelőtt őt igyekezett ártalmatlanná tenni és e végből többet magával Nisbe hívta, ki mit sem gyanítva meg is jelent. A pasa itt emberei által őt legyilkolván, a szultán fermánját felolvastatta, mely szerint a janicsárok kénytelenítettnek Szerbiát mielőbb elhagyni. A janicsárok értesülvén a pasa által felolvasott ferman tartalmáról és főnökük meggyilkoltatásáról, megfélemlettek s részint Boszniában, részint Albániában kerestek menedéket ottani társaiknál.²⁾

¹⁾ Kállay, 319. Kállay az 1780—1815 ig terjedő események irodalmát teljesen feldolgozta, kit ezen fejezet megírásánál mi is vezérfonalul használunk. Lásd még Gyurics adatait, Karagyorgye szereplésére vonatkozólag. Гласник, IV. кн.

²⁾ Ћурић, 102.; Караџић, Даница 1828. 138.; Мандровић, Истор. српск нар. 308.

Bekir pasa kormányzata alatt a szerbek szebb jövőnek néztek elé. Szabad gondolkozása és tapintatos eljárásával csakhamar megnyerte a népet; sőt azok, a kik ennekelőtte az osztrák harczokban részt vettek, most a pasa híveinek vallották magukat. A hires Nenadovics Aleksza a valjevói nahijában knézzé lett; Grbovics Miklós a Kolubara tulsó partján.

De Bekir pasa nem maradt sokáig Szerbiában. Helyét Sasin pasa vette át, kit a szultán rövid idő múlva elbocsátott s utódjául a szerbek közóhájára Hadsi Musztafa pasát nevezte ki a belgrádi pasalik kormányzójául. Musztafa népszerűsége oly nagy volt, hogy a nép őt „a szerbek anyja“ czímmel ruházta fel.¹⁾ Alatta egy szebb kor virradt fel a sokat zaklatott tartományra, melynek kormányzatát teljesen a knézekre bízta. Szabad kereskedést engedett az egész tartományban; nem ellenezte a templomok és kolostorok építését sem; alatta épült Krivaja kolostor a sabáczi nahijában.

Vidinben ez időben Paszvan-oglu hatalmas oligarcha garázdálkodott s nemcsak szomszédjaival, hanem a szultán tanácsadóival is nem egy izben ujjat huzott. A szerbiai janicsárok hozzája menekültek és rávették, hogy fegyvereit a belgrádi pasalik ellen fordítsa. Paszvan-oglu két sereggel nyomult Szerbiába, egygyel Pozsarevác s a másikkal Tyuprija ellen. Hadsi Musztafa pasa a szerbek pártfogására apellált, kik most tömegesen ragadtak fegyvert szeretett kormányzójuk és tűzhelyeik érdekében a janicsár csőcselék ellen. A szerb csapatokat Arambasics Sztanko fiatal hajdu vezette; vele harczolt Karagyorgye is. Paszvan-oglu seregei Kládovát s Porecset és Pozsareváczt fenyegették; a két ellenséges sereg között harczra kerülván, a belgrádi pasa hívei vesztettek és az ellenség csakhamar Belgrád városát hatalmába ejtette. Ez alatt Nenádovics Aleksza Bircsanin és Grbovics knéz társaival tetemes sereget gyűjtött és Grabovác kolostornál táborozott, midőn hírt vette, hogy a vidinieek Belgrád városát elfoglalták. Ők tehát éjnek idején a Száván a várba hajóztak. Ezután egyesült erővel a vár kapuiból több

¹⁾ Мандровић, 308.

oldalt kirohanván, az ellent a városból kiverték és Szendrőig úzték s ennek elfoglalása után Vidinig úzték. Ezalatt Péter és Jakovlyevics knézek szerb csapataikkal Tyupriját is visszafoglalták.¹⁾

A szerbek két-három hónapig tartották elfoglalva Belgrádot s aztán kerületeikbe elszéledtek.

A porta Paszvan-oglu ellen egy tekintélyes sereget küldött, de midőn ez megveretett, kénytelen volt véle 1799-ben megalkudni. Szelim csakhamar kénytelen volt, Szerbiát a janicsároknak megnyitni és Musztafa pasa a szultán parancsa előtt meghajolt.²⁾

Midőn néhány évvel előbb Musztafa erélyes fellépése következtében a janicsárok végkép elhagyták Szerbiát, két Boszniából származó janicsár, Bégo Novlyanin és Tyurt-oglu elrejtőztek Szabáczban s mind végig ott maradtak, csendesesen megvonva magukat. Most, hogy a janicsárok szabadon visszatérhettek, Novlyanin és társa sem tartották többé szükségesnek rejtőzni, sőt azt hívék, hogy távol Belgrádtól újra kezdhetik zsarolásaikat anélkül, hogy Musztafa pasa haragjától kellene tartaniok. Első áldozatukúl a tamnavai kerület knézét, Lazarevics Jankót Szvileuvából szemelték ki. Egy izben, midőn ez Sabácza jött s a janicsárok adófelemelését megtagadta, Novlyanin és Tyurt-oglu fényes nappal sajátkezüleg megölték. Nenádovics Aleksza ezt sietve tudatta Hadsi Musztafával, ki 800 embert Sabácz ellen küldve, azt bevette. A két főbűnös megszökött, de czinkostársaik közül 36 török megfojtatott.

A janicsárok ezen tette miatt boszut forraltak ellene. Paszvan-oglu Szerbia ellen készült. A szerbek most sietve keltek fel hazájuk és a pasa védelmére, de a janicsárok időközben Belgrádot hatalmukba ejték, Musztafát elfogták, véle Dervis fiának, ki tekintélyes felmentő sereggel Groczkánál közeledett, levelet irattak, mely szerint kéri, hogy hagyja a belgrádi pasalikot azonnal el, különben megölik. Dervis erre seregét Nisre vezette s a szerbeket

¹⁾ Ћурић, Српска новесница 102.; Ненадовић, Мемоари 40.; Гласник, II. к. 242.; Караџић, Даница 1828. 139.

²⁾ Kállay, 341.; Zinkeisen VII. 236—240.; Караџић, Даница 1828. 140—141.

szétoszlatta. Midőn a janicsárok erről értesülének, a védtelen Musztafát 1801. decz. 27-én megölték.¹⁾

A szerbek anyja tehát kiszorított s gyermekei árván maradtak. A vad, gyilkos janicsárok az egész belgrádi pasalikot hatalmukba ejték. A tehetetlen szultán kénytelen volt jóváhagyni a rájuk atyjának meggyilkolását és helyébe Haszan-agát küldeni Belgrádba.

Szerbiát tényleg négy janicsár főnök bitorolta a szultán nevében: Focsics-Mehmed-aga, Kücsük-Ali, Aganli és Molla-Juszuf, ki-kire három nahija jutván. Ezek megszüntették a knézek hatalmát s maguk pedig a dahik czímételvevén, az országot szipolyozni kezdték. A szomszéd tartományokból a janicsárokat nagy számmal telepítették be; az összes közigazgatás és igazgatszolgáltatás a dahiknak feltétlenül engedelmeskedő kabadahiknak és szubasáknak kezeibe adatott. A rája tized helyett kilenczedet fizetett és robotot is kényszerült teljesíteni. Az iga oly súlyos lőn, hogy a lakosság egy tizede a hegyekre menekült és ott rabló módra élt. De nemcsak a szerbek, hanem a mohamedán szpahik is elnyomattak, s nem csoda, ha ezek inkább a szerbekhez kezdtek szítani, s a janicsárokat közös ellenségnek tekinték.²⁾

A dahik a szomszédos Boszniával is ellenségeskedésben állottak, de részint Nenádovics Máté knéz ügyessége, részint a szomszéd török agák engedelkenysége lecsillapította a testvérharcz veszélyes hullámain.

Ezen súlyos helyzetben Nenádovics hasztalan kísérelvén meg Konstantinápolyban a dahik erőszakosságainak megszüntetését, ismét Ausztriára fordítá tekintetét. 1803-ban levelet irt Zimonyba az ottani osztrák őrnagynak, golyót, löport s néhány tisztet kérve; de a levél szerencsétlen véletlen által Focsics-aga kezeibe jutott. Midőn erről Nenádovics értesült, öcsését az agához küldé, ki által panaszképen előadatá, hogy nevében egy levelet irtak, de ő azt nem irta. A dahik látszólag megnyugodtak ebben, de mikor Nenádovics egy ízben Molla-Juszuf

¹⁾ Kállay, 347.; Ненадовић, Мемоари 44—46.; Караџић, Даница 1828. 143—144.; Мандровић, 310.

²⁾ Караџић, Даница 1827, 94. l.

dahinál járt, kávéjába mérget tőn. A méreg szerencsére nem ölte meg őt.¹⁾

Ez időben a török szpahik és a szerb ráják szöveteztek a janicsárok ellen és a szultánnak terjedelmes panaszlevelet irtak, melyben borzasztó helyzetüket a legélénkebb színekben ecsegték. A szultán meghallgatta őket. 1804. elején a belgrádi pasa tőle fermánt kapott, melyben határozottan kinyilatkoztatta, hogy ha a dahik nem szűnnek meg garázdálkodni, úgy ellenök keresztényekből álló sereget fog küldeni. A dahik erre megrémültek; utolsó eszközül a gyilokhoz fordultak, s elhatározták valamennyi befolyásosabb szerb egyéneket megölni. Január vége felé vette kezdetét a vérengzés. A legelső halott Palalija Szevo groczkai knéz volt; majd követték Csarapics Marko Belipotokból, Gagics Janko, Teofán szendrői knéz, Péter reszavai és Rajcza pozsareváci knéz stb.

A legbefolyásosabb knézek meggyilkolását maga Focsics-aga vállalta magára, ki megizenteté a valyevoi kerületnek, hogy 200 főnyi kísérettel vadászatra jön. Nenadovics, Bircsanin és Grbovics Nikola fogadták Valyevó előtt. Itt a dahi lánczra fűzette őket és tömlőczbe vetteté. Február 4 én mindannyi kivégeztetett. Innét Focsics Sabáczra ment, de itt fivére Musz-aga ki kabadahi volt, nem engedte a knézeket legyilkolni és fejével jót állott értök. A sabáci kerület egyetlen volt, melynek knézei nem ölettek meg. Karagyorgye a rudniki hegyek erdeibe menekült, s megmenté életét.

A véres hiénák tehát Szerbia legkiválóbb vezetőit legyilkolták. A tizenkilencedik század első éveiben talán hasonló alávaló embertelenség meg nem történt. Egy egész nép kiirtása kísértetett meg, hogy egyes egyének mint vérszopó pióczák, a szerb nemzet véréből telhetlen vágyaikat megvalósítsák; a nemzetet fegyverfogásra kényszeríték, csak vezérre volt szükség, hogy a végső megsemmisülés előtt álló nemzet felkeljen. S ez a férfiú Petrovics György lőn, kit Karagyorgyenek is neveztek. Visevczin született 1762. deczember 21-én; apját Péternek, anyját Marának hívták. Anyja első férje halála után bizonyos Petronijehez ment férjhez, ki Topola faluba

¹⁾ Ненадовић, Мемоари 51.

költözött, hova György is követte. Szegény családból származott, de disznókereskedése vagyonhoz juttatá. Midőn a törökök az ő életét is veszélyeztették, Ausztriába menekült; eközben apja vonakodott őt a külföldre követni s a töröknek elakarta árulni, mire ez megölte.

Szerémségben vonult meg, és Krusedolon mint erdőkerülő élt; később a hadseregbe lépett s részt vett az osztrák-török hadjáratban. A szisztovói béke után Magyarországra tért, de midőn Musztafa-pasa neveztetett ki belgrádi parancsnokul hazájába ment, és Topolán telepedett le, hol házat és földet birt.

A dahik Karagyorgye életét nem egyszer fenyegették, de mindannyiszor kikerülte a halált. A rémület és kétségbeesés idejében Karagyorgye és hívei elhatározták a forradalom terére lépni. 1804. február 14-én a szerbek Orasácznál összesereglettek; itt választották meg Karagyorgyét főnökül. A szerb felkelőket felesketve, a kicsi csapattal Ralenovitye faluba siettek, s innét Rogacsába, hol Kátics Markó csatlakozott hozzájuk. Minden falu török őrsege felkonczoltatott, és a harczképes férfiak harczosokul besoroztattak. A Belgrádból ellene küldött 35 fegyverest Szibnicza helységnél lesbe csalván, azt részint lemészárolta, részint foglyúl ejté. Szibnicza külföldben Csárapics és Katics Jankó szülőhelye.¹⁾ Midőn Karagyorgye Vencsanába ért, serege már 3000 főre rúgott. A mozgalom Szerbia szívében keletkezett, az úgynevezett Sumadiában.

A török dahik a felkeléssel szemben a békéltetésre valónak utasítva; 500 erszény aranyat ígértek Karagyorgyének, ha leteszi a fegyvert. Ő azonban kijelenté, ha az osztrák kormány a dahik és a szerbek békekötéséért a jótállást elvállalja, kibékül. A dahik erre Aganlit bízták meg a szerződés megkötésére, ki újból 500 erszény aranyat ajállott fel Karagyorgyének, és szabad kiköltözködést Ausztriába. Drlup és Rogacsa helységek között folytak a tárgyalások; véletlenül azonban egy puska lövés elriasztá a két bizalmatlan alkudozót, s Aganli sietve hagyta oda Drlupot. Karagyorgye pedig kelet felé indult seregével.

¹⁾ Мандровић, 313.

Néhány nap múlva azonban új követség érkezett. A belgrádi törökök legtekintélyesebbjei, a szerb metropolita, Palánkán Karagyorgyet újból felkeresték s kijelenték, hogy a Musztafa alatti kormányzatot fogják behozni, és tartózkodni fognak jövőben minden zsarolástól, s készek Karagyorgyet az egész tartomány oborknézésül elismerni. Karagyorgye azonban ezúttal is elütötte az ajállatot. A szerb ráják és a török janicsárok között oly nagy volt a gyűlölet és bizalmatlanság, hogy egyáltalán nem békülhettek már ki.

A sumadiai felkelés hírére Nenádovics Jakab, Aleksza öccse s fia Máté a brankovinai templom tornyára február 27-én a szerb zászlót kitűzte, mely jeladásra már másnap 700 felkelő egybegyült. Nenádovics Máté ki különben pap volt, Zabrezsnél a Száván átkelt és Zimonyban lőport vásárolt. Itt ismerkedett meg bizonyos Del-Ahmeddel, ki mint Musztafa pasa régi híve a szerb felkelőkhöz szívesen csatlakozott. Nenádovics Máté öt tervei-
nek megnyervén általa a grabováczi kolostorban kijelentette, hogy Dél-Ahmed a szultán által felhatalmaztatott a janicsárok ellen felkelést szítani. Ebből azonban egy szó sem igaz, hanem maga Nenádovics eszelte ki. A szerbek azonban abban a hiszemben, hogy ők a szultán nevében harcolnak a dahik ellen, most már nem tartózkodtak a felkeléstől.

Keleten túl a Moraván Dobrinácz Todorovics Péter állott a hajduk élére.

Nenádovics Grabováczról Brankovina felé tartott, hogy ott Jakab bátyja csapataival egyesüljön. Innét aztán a felkelők különböző irányba széledtek. Nenádovics Jakab a sabáczi nahijába nyomult, Szvileuva ellen Nenádovics Máté, Grbovics, Kédics Valjevót igyekeztek bekeríteni, melyet márczius 11-én el is foglaltak. ¹⁾ Ugyanazon a napon Nenádovics Jakab is fényelmes győzelmet aratott Szvileuvánál az egyesült bosnyák és sabáczi török csapatok felett. ²⁾ E napot Karagyorgye is emlékezetessé tette, Rudnikot gyújtotta volt fel.

Sumadiában ugyanis Száli aga Rudnikon néhány

¹⁾ Ненадовић, Мемоари 64—73.

²⁾ Караџић, Даница, 1828 171—174.

száz törököt gyűjtött egybe. Karagyorgye ezt megtudván a város ellen indult és némely alkudozások után a kabadahikat megtámadta s elűzte. A várost Obrenovics Milán őrizetére bízta s szigoruan meghagyta a békés törökök bántatlanságát. A vezér innét Vrbiczára ment, hol szándéka volt a felkelőket bevárni. ¹⁾

Ezalatt Kücsük-Ali néhány száz lovassal kiindult Belgrádból s dél felé vette útját, remélvén, hogy a határon albán krdsálokat találand, kiknek segélyével leverheti majd a felkelést. Útközben értesült, hogy Karagyorgye Vrbiczán kevesed magával tartózkodik, mire ő váratlanul előbbi megtámadja s megfutamtítja. De Karagyorgye összeszedvén harczosait, közel 3000-nyi seregével Kragujevác ellen indult, mire Ali Jagodinára vonult, ²⁾ hol a dahi Gusancz-Ali krdsal főnököt találta s drága zsoldért szolgálatába fogadta. Ezt sietve küldé Belgrád felé, mert hallotta, hogy Gyorgye a fővároshoz közeledik. A szerb vezér azonban Kücsük-Alit óhajtotta előbb bekeríteni; három oldalt tervezte a támadást, de miután Milánovics Mláden és Obrenovics Milán nem egy időben jelentek meg, Gyorgye serege csatát vesztett s ez a sors érte utóbb társait is.

Nagy csapás volt ez a szerbekre. De Karagyorgye nem csüggedt. Újból összeszedte harczosait és Kücsük-Alit Belgrádig követte.

Ezalatt a Nenádovicsok Szerbia nyugati részeiben harczoltak. Sabácz körül táboroztak és Mátét Szerémségbe küldték, ki a karlóczai mitropolitához és a péterváradi várparancsnoksághoz segélyért folyamodott, leveleiben leírván a szerbek sanyaru helyzetét. Ausztria azonban nem volt hajlandó segélyadásra, hanem kinyilatkoztatta, hogy a portával jelenleg békében él, s figyelmeztette a szerbeket, a szultán fenhatóságának további elismerésére. Nenadovics Máté ezen rossz hirt nem közlé a szerb csapatokkal, hanem újból kilátásba helyezte Ausztria pártfogását. A valjevói nahijából a tamnavaiak Sztanko knéz, a poszavinaiak Teodor knéz alatt hozzájuk csatlakoztak.

¹⁾ Ћупрић, Српска повесница, 142.

²⁾ U. o. 143.

Nenádovics Jakab Sabácز ellen indult, hol Musz-aga parancsolt. Ez a veszély növekedtével Vidaics-Ali pasát hívta segítségül, ki Zvornik körül átkelvén a Drinán, felmenteni seregével s útközben a szerbekre bukkant. Nenádovics Máté a pasa jövetelének hírére Csokasinánál állást foglalt s néhány emberével igyekezett őt feltartóztatni. A szerbek soraiban azonban viszály támadt s jó része elhagyta Jakabot, s midőn ez a törökökkel harczba ereszkedett, teljes vereséget szenvedett. A törökök vesztesége azonban oly nagy volt, hogy nem is gondoltak a vár felmentésére, hanem Lyesniczába visszatértek.

Sabácз ostromát ezalatt Máté vezette. Musz-aga látván, hogy a felmentés késik, végre május 2-án megadta magát. Ez volt a legelső szerb vár, mely a szerbek kezébe került.

Szerbia legnagyobb része a felkelő ráják kezébe jutott. A várak és városok lőnek a jáncsárok utolsó menhelyei. Karagyorgye erélye által a ráják fővezérévé lőn és a knézek, illetve vojvodák őt tekinték fejükül, úgy hogy ezután a mozgalmat tulajdonképpen ő intézte. 1804. május 2-án a Belgrádtól mintegy két órányira fekvő Osztruznicza helységbe szkupstinát hirdetett,¹⁾ melyre eljött Nenádovics Máté is. Alig hogy néhányan a főbbek közül összejöttek, Gyorgye meghívást kapott Geneyne osztrák tábornoktól Zimonyból, ki a szerbeket és a dahikat óhajta kibékíteni. A szerb vezér elfogadta az ajánlatot és a következő pontokat állította fel feltételül: 1. A dahik Belgrádot kötelesek elhagyni s a pasalikban sem dahik, sem csiftlik nem telepedhetnek le; 2. ezeröttszáz pandur a népet és vezért oltalmazandja mindaddig, míg a szultán serege meg nem érkezik; 3. általános bűnbocsánat hirdettessék: 4. csakis azon adókat köteles a rája fizetni, melyek az 1793 iki hattiserifben benfoglaltatnak; 5. bíróságok állittandók fel és senki börtönre nem vethető elítéltetése előtt; 6. hogy a kolostorokat és templomokat felépíthessék; vallásuk gyakorlatában ne háboríttassanak, a szerb papok és szerzetesek felett csakis a szerb érsek ítélhessen; 7. szabad legyen a kereskedés és vásár; 8. a knézek szabadon

¹⁾ Їрунѣ, 149.; Хаџнѣ, 27—28.

választatnak, az összes szerb nép egy közös főnököt választhat, ki a ráját érdeklő ügyekben a vezírt támogatni fogja; 9. ha mindezen feltételeket a szultán elfogadja, a ráják készek lesznek, érte vérüket és életüket feláldozni.¹⁾

Ezen feltételeket Karagyorgye tizenhat társával Zimonyba vitte, hol a török küldöttség is megjelent. De itt heves szóváltás után mindkét fél bosszútól vezérelve, eltávozott s a békekötés meghiusult. Az értekezlet 1804. május 10-én tartatott meg.

A szerb főnökök Osztruzniczba tértek vissza; itt gyűlést tartottak, melyen az ország számára bírókat választottak. Ezen tárgyalások alatt bizonyos Teodóz, orasaczi vagyonos kereskedő, hevesen megtámadta Karagyorgyet, sőt rá is lőtt, de elhibázta. Karagyorgye erre lelőtte. A büntetés súlyos volt; a szerbek azonban még inkább tisztelték a fővezért.²⁾

A gyűlés május 21-ére Topcsiderre rendelte az összes csapatokat. Karagyorgye és Katics a belgrádi és kragujeváci, Nenádovics Máté pedig a vályevói és sabácsi kerületekbe siettek a felkelés további szervezésére. Az említett napon a topcsideri völgyben a szerbek egybegyűltek. A belgrádi török őrség midőn erről értesült, sietve támadta meg a rudniki és kragujeváci hadosztályokat s már győzelmet ülének; de ekkor a vályevóiak segítségül érkezvén, honfitársaikat a biztos vereség elől megmenték. Most a szerbek Belgrádot körülzárolták: a Szávánál Szima knéz embereivel, a topcsideri mélyedésben Karagyorgye és Katics, továbbá a két Nenádovics a vályevóiakkal, majd Milovanovics Mladen, aztán Obrenovics Milán s végül Csarapics Vászsa állottak.

Ez alatt a keleti részek felkelő seregei Pozsareváczt ostromolták. Karagyorgye ezek meghívására a belgrádi körülzároló sereg egy részével segítségükre ment. A törökök megfélemledve a tetemes szerb sereg által május 24-én meghódoltak. Karagyorgye Sztojkovics Milenkót nevezvén ki Pozsarevác parancsnokául, visszaindult Belgrádba.

A sereg, melyet tiz nahija szolgáltatott, akkor már

¹⁾ Ненядовић, Мемоари 288—290.

²⁾ Нацић, Српск. устанак 29—30.

10.000 főre rugott. Belgrád nemcsak június, hanem július havában is körülzároltatott; a vár csakis Zimony-nyal közlekedhetett.

A szpahik a szerbeket ezen harczaikban tetemesen segítették, hiszen ők is alig lesték a janicsár dahik igáját lerázhatni. A szrebrniczai bég nyíltan pártolta a felkelőket. Ez időben általános volt a nézet, hogy a szerbek a dahik ellen fogtak ugyan fegyvert, de a szultán érdekében¹⁾ Konstantinápolyban is ez a felfogás győzött s a porta elhatározta Belgrádba oly pasát küldeni, a ki Szerbiában helyreállítja a rendet a dahik feláldozásával. Bekir pasa bizatott meg a misszióval, ki Boszniában némi sereget gyűjtve, Szerbiába elindult. Egyik hrvivője megvitte a dahiknak közeledésének hírét, s ezek azon hiszemben, hogy pártjukhoz fog szegődni, újból a belgrádi várból kirohantak s a szerb csapatokat megtámadták. Azonban a szerbek ezuttal is győztesek maradtak.²⁾

Midőn a szerbek értesültek Bekir jöveteléről, köve- teket küldöttek Hadsi szrebrniczai béghez, valjon Bekir a szultán meghagyásával jön-e Szerbiába. Az igenlő válasza a knézek s vezérek sietve menesztettek egy küldöttséget a Drinához a pasa fogadtatására; Grbovics Milovánt pedig 50 lovassal Šabácsba, Nenádovics Jakabot, Szima knézt és Katics Jankót 600 lovassal Palezsre szintén a pasa fogadtatására. Bekir pasa mindenekelőtt a dahik ellen fordult s egyik követe, Gusancz Ali zsoldos főnököt megnyervén, úgy megfélemlítette őket, hogy azok titkon elhagyták a várat és Ada Kaléra eveztek.³⁾ A dahik szökésének hírére a szerbek is követelőbbek lőnek. Karagyorgye egy-két nappal később kétezer válogatott harczossal Belipotokra indult Bekir üdvözlétére, ki biztosította őt a szultán kegyelméről. Karagyorgye azonban kijelenté, hogy mindaddig, míg a négy dahit neki ki nem szolgáltatják, kibékülésről szó sem lehet, mert a dahik Vidinben ismét menedéket találnak és Szerbiát megtámadandják. Bekir pasa, ki tetemesen kevesebb harczossal rendelkezett, mint a szerbek, belenyugodott ezen kívánságba. Karagyorgye megbízásából Sztojkovics

¹⁾ Караџић, Даница 1828. 186—189.

²⁾ Матица Србска 1826. II. 36.

³⁾ Ненадовић, 96. Хаџић, 35.

Milenkót küldte el a pasa Redsap pasához egy levéllel, melyben a dahik megöletését a szultán nevében megparancsolta. Redseb Milenkót bizta meg a gyilkolással, ki társaival fejeiket levágván, azokat Belgrádra vitte.

A dahik tehát négy évi uralom után hallálal lakoltak. Ez alatt Bekir pasa a szerb felkelő sereg oszlopai között Belgrádba vonult. Nenádovics, Katics, Grbovics és Szima knézek más nap a vezérnek a fent említett kilencz pontot átadta; de a pasa sehogy sem állott rá, hogy azok idegen osztrák hatalom jóállása mellett ratifikáltassanak.

Bekir pasa megjelenésével a tényleges ellenségeskedés megszűnt. A szerbek egy része tüzhelyeihez visszatért, a többi között Nenádovics Máté is Brankovinára. Itt a vályevói kerületben Tyurcsija hajduvezér az általa kinevezett előjárókat letette s önhatalmulag kezdett uralkodni, sőt a mitroviczai révet is hatalmába keríté. Ezután a szomszéd kerületeket is felizgatta, sőt Boszniában is garázdálkodott. A Vraczáron táborozó főnökök többször megintették, hogy hagyna fel vállalataival. Ezalatt Muszaga Sabács ellen indult Tyurcsija megfenyítése ellen; ép akkor ért Máté Brankovinába, augusztus második felében. A törökök rövid ottlét után a várat ismét elhagyták és a Drinánál átkeltek. Nenádovics Máté szintén a Drina felé tartott, hol Jakab öcsésével és Szima knézzel találkozott. Máté erre Vraczárra távozott, Jakab pedig csellel Tyurcsiját és embereit lelövette.¹⁾

Bekir pasa Belgrádra érvén, megújította az alkudozásokat. A várat Gusanc-Ali birta, ki mindenekelőtt zsoldját követelte s midőn megkapta, még nagyobb követelményekkel lépett fel. Bekir utóvégre is átlátta, hogy sem a zsoldos főnökkel, sem a szerbekkel maroknyi seregével nem tud végezni, a további veszedelmek elől november 7-én csikorgó hidegben Szerbiából kivonult.

Belgrád tehát a krdsál főnök birtokában maradt, melyben Szoliman pasa, Aszan utóda, csakis névleg parancsolta; Szerbia többi részeit a szerb felkelő sereg foglalta el, úgy hogy a belgrádi ellenfél tulajdon foglya vala a szerbeknek.

¹⁾ Караули, Данила 1828. 204—208.

NEGYEDIK RÉSZ.

Az emigráció; Bosznia és Czrnagora; szerb állapotok a XV—XVIII. században.

I. Az uszkokok.¹⁾

Szerbia és Bosznia elfoglalása után a törökök a lakosság legnagyobb részét leigázta. Csekély része azonban a megközelíthetetlen hegyekre és erdőségekbe vonult, és hajdu életet folytatott s főleg a törököket fosztogatta; egy másik része kiköltözködött, elhagyta hazáját és osztrák szolgálatba lépett. Ezeket uszkokoknak (uszkocsiti = megszökni) nevezik s tulajdonképen szerb emigránsok valának.

Az uszkokok gyűlött török ellenfeleiket, a hol csak tehették, megtámadták. Magyarország végvidékein számos ily menekülő csapat jelentkezett, de hirnévre különösen azok tettek szert, kik Klissza várába nyertek bebocsátatást és Krussich Péter parancsnoksága alatt állottak. Az uszkokok innét aztán annyira zaklatták a törököket, hogy ezek végre 1537-ben rendes ostrom alá fogták a várat. Krussich egy kirohanás alkalmával életét veszti, mire Klissza uszkok őrsége szabad elvonulás föltétele mellett a várat feladta.²⁾

¹⁾ Az uszkokokról csak nagy vonásokban rajzolunk képet. Fontosabb források: Minucio Minuci: *Historia degli Uskoci* etc.; Rački, *Prilog za poviest hrvatskih uskoka*. Starine IX. Чед. Мijatовић, Ускоци. Матица, I.; Fest Aladár, *Az uszkokok és velenczések Fiume történetében*. Századok, 1891. évf.

²⁾ Istvánffy, XIII. 130. l.

Az uszkokok ezután Zengbe vonultak, melyet II. Lajos az osztrákoknak engedett át. Zeng tulajdonkép a horvát végvidékhez tartozott, valamint a bihácsi, ogulini, szluini és hrasztoviczai kapitányságok is. A szlapon végvidéket Ivanics, Kaproncza, Varasd és Zágráb főhelyek képezték.¹⁾

Az uszkokok Zenget nyolczvan évig birták; 1559-ben 253 zsoldos volt a várban, 1573-ban 352, 1602-ben már 5—600. Az uszkokok azonban csak ritkán kapták meg a zsoldot, s másrészt miután terméketlen volt lakóhelyük, neki fogtak a szomszéd területek és lakók rendszeres fosztogatásához. Eleinte a likai és krbavai török kézen levő részeket rabolták ki; ennek elszegényedése után szükségképen a tenger felé fordultak.

Kalózbárkáikkal bejárták az egész adriai tengerpartot, mely vállalkozásukat Zeng kapitányai és az osztrák kormány teljesen igazoltnak találta, miután Velence semleges birtokait sohasem háborgatták s azonkívül kémszolgálatot is teljesítettek.

Velence és a porta azonban végre állást foglaltak ellenök. Velence a portával jó barátságban élt és kereskedelmi összeköttetései is szenvedtek, az adriai tengerpart bizonytalansága által. Ennélfogva minden nagyobb idegen hajót kénytelen volt saját gályáival kísértetni, melyek a Levantéből Velenczére eveztek. Ily viszonyok között az uszkokok a dalmát szigeteket kezdték sарczolni, mire Velence megkezdte üldöztetésüket.

A szultán kijelenté, ha Velence nem lenne képes az uszkokokkal elbánni, maga fog ellenök sereget küldeni; a pápa és a spanyol király szintén ostromolták az osztrák udvart, hogy vessen véget az uszkokok rablásának. Ausztria erre Zengbe biztost küldött, ki néhányat felakasztott s aztán haza tért; a várparancsnoknak pedig szigoruan meghagyta, hogy az uszkokok fosztogatásainak útját állja. Ez utóbbi azonban a parancs végrehajtása látszatának kedvéért nappal szigoruan megtiltotta az uszkokoknak a várból távozni, de éjjel kibocsátotta őket s velök a zsákmányon megosztzkodott.

Haszan bosnyák pasa sem maradt ez alatt tétlen. A szultánhoz intézett jelentéseiben az uszkokokról oly

¹⁾ Mon. Slav. Mer. XV. k.

borzasztó képet festett, hogy ez megbizta őt a hadjárat megindításával. A pasa azonkívül kilátásba helyezte, hogy a horvát határt tetemesen fogja kikerekíteni és Zenget is elfoglalja.¹⁾

A míg tehát 1575-től 1602-ig a velenczeiek üldözték elkeseredetten az uszkokokat, Carlopagot lerombolták (1592-ben az uszkokok egyik fészke), Veprimáz területét (1593-ban), Novit (1597-ben), Fiumét (1599-ben), Lovranát részben kipusztították, részben elzárták, 1605-től 1615-ig a törökök harcoltak ellenük, úgy hogy ezen időszakban alig három évi békét élvezhettek. De ez alatt is eleget szenvedtek.

A gráci udvar ugyanis 1602-ben eltökélte magát, hogy teljesen véget vet az uszkok kalóz hadjáratának s e végből az erélyéről ismert Rabatta József krajnai viczedómot küldötte Zengbe egyedüli és teljhatalmu biztosul. Megérkezése után a kíséretét képező német zsoldosokra támaszkodva, általános lefegyverkezést parancsolt el s a makacszkodó főbb embereket felakasztatta; ezután a külföldről jött kalóz népet a határon átszállította és az uszkokok kitelepítéséhez fogott. Kétszáz uszkokot családjukkal Otocsáczba, Brinyébe s több helyre áttelepített,²⁾ házaikat pedig leromboltatta. A legveszedelmesebből egy csapatot szervezett s azt Kanizsa alá küldötte az osztrák sereg szaporítására; ezek azonban Károlyvárosból Zengbe visszatértek s miután a zsoldosok innét már elvonultak volt, a védtelen Rabattát felkoncizolták.³⁾

Még mielőtt az uszkokokat az osztrák kormány eltelepítette, a törökök Boszniában több előnyt vívtak ki. Haszan pasa kevés ellentállás után Sziszákot és Bihácsot elfoglalta. De midőn a Kulpát átlépte és Zeng ellen indult, az osztrákok mintegy 5000 nyi csapattal Auersperget küldték ellene, kinek sikerült is a törököket megverni s Haszánt is elejteni.⁴⁾

Az uszkokok Rabatta fellépése óta csakugyan meg-

¹⁾ Мijatовић, Матица I. 270.

²⁾ Mon. Mer. Slav. XV. 283—292.

³⁾ U. o. 300; Rački, Starine IX. 204, 215. Fest, Századok, XXV. 444.

⁴⁾ Мijatовић, Матица I. 271.

félemlettek; majdnem három évig nyugodtan viselték magukat, de 1605-ben újból rabló életmódjukhoz fogtak. Velenceze erre az osztrák kikötőket elfoglalta. Az osztrák kormány erre újból az uszkokok ellen küldé biztosait, de ezek nem sok eredményt tudtak felmutatni, sőt az uszkokok 1612-ben még merészebben léptek fel és a velencei köztársaság szárazföldi birtokait is megtámadták. Polát 1607-ben, Vegliát 1612-ben, ugyanakkor Fianonát is fosztogatták. 1613-ban Bago és Parvicchio szigeteket rabolták ki.

A velenceziek erre Fiumét bombáztatták, Lovranát felégették és Isztriát is pusztították, 1615 ben pedig Novit lerombolták. Egy évre rá 12.000 emberrel Gradiskát fenyegették s midőn ez már közel volt elestéhez, létrejött a madridi szerződés, melynek értelmében kimondatott, hogy a kalózok Zengből eltávolíttatnak, a mi meg is történt. 129 uszkok családjaikkal 10 mértföldre a tengerparttól halálbüntetés terhe alatt száműzetett. S ezzel véget ért az uszkokok szereplése.¹⁾

II. Bosznia.

Kotromanics halála után Boszniát Tvrtko István rokonság útján nyerte el. Ő 1354-ben Milyébe országgyűlést hívott egybe, melyen a rendek bánul elismerték. Lajos magyar király pártfogása alatt állott, ki nem szívesen vette, hogy a fiatal uralkodó önállóan kezdett fellépni s ezért igényt emelt mint elődének veje Bosznia egyik részére. Tvrtko 1356-ban kénytelen volt Humról lemondani és Lajos fenhatóságát feltétlenül elismerni. Viszont, midőn a boszniai patarenusok Tvrtko ellen felkeltek, Lajos két csapatot küldött segélyére, kik tekintélyét teljesen helyreállították. 1365 ben azonban a bosnya főurak újból ellene fellázadtak s kiűzték. Tvrtko erre újra Lajos királyhoz fordult, ki csekély sereget bocsátott rendelkezésére, melylyel aztán egy év alatt Bosznia jó részét visszafoglalta és ellene fellázadt Vuk István öccsét Raguzába üzte.

Uralmát megszilárdítván, a szomszédos Szerbiára

¹⁾ Fest Aladár, Századok, XXV. 446.

irányítá figyelmét, mely V. Uros halála után bomladozni kezdett. 1371-ben Lázárral szövetségben találjuk Altomanovics Miklós zsupán ellen. Ezen küzdelmekben a szövetségesek lőnek a győztesek és Tvrtko nemcsak a Felső-Drina mellékét hódította el, hanem Balsicstól Travuniját is elvette, úgy hogy 1376-ban a szerbek birodalmának tetemes részét magáénak vallhatta. Tvrtko uralma tehát Hum- és Travunijára terjedt ki, délen Cattaróig és Niksicsig, keleten Szeniczáig. Hatalma tudatában 1377-ben a szerbek királyául koronáztatta magát, Milesevóban, Szent-Száva sirjánál. Ezáltal Boszniát, az eddigi boszniai bánságot, független királysággá tette.

Ezután megházasodott és Sismán utolsó bolgár császár fivérének a leányát vette el, ki II. Tvrtko Istvánt szülte neki. Hozzáfogott országa erősítéséhez és mindenekelőtt Raguzát és Cattarót igyekezett elfoglalni, hogy ezáltal birodalmának a tenger felé utat nyisson. Nagy Lajos halála után 1385 ben Cattarót a magyar királytól ajándék útján megszerezte, és számos egyenetlenség után 1387 ben Raguzával szövetséget kötött. A szomszédos Horvátország forradalmában szintén részt vett s utóbb nyíltan az elégületlenek élére állott. 1386-ban Klissza városa Tvrtkónak meghódolt,¹⁾ és Spalatót is fenyegette. Csakhamar Trau is Boszniához szegődött. A boszniai sereg Nonát be nem vehette, de Osztroviczát sikerült elfoglalnia. A dalmát városok olyannyira megremültek, hogy Spalato, Šibenico és Zára sietve küldötték követeket Zsigmond magyar királyhoz védelemért.

Tvrtko 1388-ban egész Horvátország ura lett s annak kormányzását Hranics Vlatkóra bízta. Zsigmond most Losonczy László szlavoniai bánt nevezte ki Horvát-Dalmátország vezérévé, ki decz. 23 án Zára felé vonult, hogy onnan Tvrtkó ellen a hadjáratot megindítsa. Ugy látszik azonban, megveretett s a dalmát városok ismét magukra maradtak.

Időközben a törökök mind hevesebben kezdték Szerbiát fenyegetni. Tvrtkó király, mint Lázár szövetségese, közel 20.000 embert küldött segítségül Vukovics

¹⁾ Rački, Pokret na slav. jugu, Rad. jug. akad. III. 66—67.

Vlatkó bosnya knéz és Horváthy János vezérlete alatt. A koszovói ütközet után Zsigmond seregei Horvátországba nyomultak Klisszát és környékét elfoglalva. Tvrtko Palizsnyay Jánost küldé ellenök, de ez 1390. november 24-én végleg megveretett. Mindennek daczára másnap Klissza a bosnya csapatoknak meghódolt. Tvrtko tehát ismét ura volt a helyzetnek, s midőn Zsigmond király vonakodott folytatni ellene a hadjáratot, a dalmát városok sorra meghódoltak, Zára kivételével.

Bosznia most egy új birodalom központjává lett; uralkodója pedig hatalmi állásának tetőpontján állott. A sors azonban kiméletlenül véget vetett a legmesszebb reményeknek is; Tvrtko 1391. márcz. 23 án meghalt s vele sirba szállt birodalmának nagysága is.

Halála után Dabisa István fitavére foglalta el a trónt, ki 1393-ban Boszniát Zsigmond magyar királynak átengedte s ez viszont őt Bosznia királyának ismerte el. A bosnya főurak azonban nem szüntek ezen szerződés ellen kikelni, úgy hogy 1394-ben Zsigmond és Vukcsics Vuk között harczra került, mely utóbbira balul ütött ki és Dabisa végkép lemondott Horvát- és Dalmátország birásáról.¹⁾ Dabisa 1395 ben szept. 7-én meghalt és a djakovári szerződés értelmében Bosznia Zsigmondra szállott volna; azonban a boszniai főurak Dabisa feleségét, Grubát ismerték el; ki csaknem három évig kormányzott. Uralma alatt 1392. jan. 13 án tört be Boszniába Bajazet szultán és rettenetesen elpusztította.

A török betörés után Osztoja István jutott a boszniai trónra. Uralma azonban csakis Bosznia felső részére szorítkozott, míg a többi részeket az elhatalmaskodott főurak birták. Leginkább Vukcsics Hrvoja, Hranics Szandaly és Radinovics Pál. Hrvoja hatalma Zvecsajtól, Jajczától és Livnótól az adriai tengerig terjedt; a híres Hrvatinics családból származott.²⁾ Hranics Humot birta; a Radinovics pedig a trebinyei és konavlyei zsupánságot.

Zsigmond a djakovári szerződés be nem tartása miatt 1398 ban Bosznia ellen küldé seregét, de megve-

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. X. 660—678.

²⁾ Руварац, Гласник II. XLIX.

retett.¹⁾ 1402-ben Osztója Raguzával elegyedett háborúba, mely egy évig tartott; a boszniai sereg az egész tengerpartot foglalta el. Időközben Zsigmond királylyal kibékült és Nápolyi László pártját elhagyta. A boszniai főurak és különösen Hrvoja emiatt felbőszült és Raguzával szövetséget kötven, őt Bobovácban ostrom alá fogták. Osztójának sikerült a várból kiszökni és Budára indulni, hol Zsigmondnál segélyért esedezett. Zsigmond Maróthy János macsói bánt küldte Hrvoja ellen, ki rövid idő alatt az ellenfeleket Bobovác alól elfűzte. Osztója tehát visszanyerte uralmát. Most ellenfeleivel igyekezett kibékülni. Raguzával tárgyalásokat folytatott és 1404. márczius elején Hrvojával is kibékült. De midőn Osztója vonakodott a raguzaiaknak a tengerpartot visszaadni, a viszály ujból kitört és Raguzá ismét Hrvojával szövetekezett.²⁾ Raguzá Zsigmond királynál emelt panaszt Osztója ellen, Hrvoja pedig a legtöbb boszniai főurat nyerte meg, sőt határozattá emelte letételét³⁾ Viszokiban. Julius elején I. Tvrtko király fia, II. Tvrtko választatott meg királyul mire Osztója Babovác várába zárkózott.

Tvrtko tulajdonképpen Hrvojának és Hranity Szandalynak köszönhette trónját. Az ő műve volt az 1405-ben június 24-én a raguzaiakkal megkötött békekötés is.

Ezalatt Zsigmond király három sereget szervezett Bosznia ellen. Bihácst és Szrebrniket elfoglalta, de midőn a boszniaiak kitartó ellentállást tanusítottak, Maróthy János, a fővezér elhagyta Boszniát. Szrebrnik és Uzsora Zsigmond birtokában maradt.

Három évre rá Zsigmond tetemes, közel 60.000 főnyi sereggel személyesen Bosznia ellen indult. A döntő ütközet 1408-ban Dobornál történt, hol a boszniaiak teljes vereséget szenvedtek, II. Tvrtko pedig fogságba esett. A legelső főurak, úgy mint Hrvoja, Hranity Szandaly, siettek meghódolni és Nelipity István is, Hrvoja apósa kibékült Zsigmonddal.

¹⁾ Rački, Pokret na slav. jug. Rad. IV. 32.; Miklosics, Mon. Serb. 233.

²⁾ Thallóczy eredeti kútfőn alapuló értekezését nem használhattuk fel Hrvoja jellemzésénél, mivel e sorok már sajtó alá kerültek.

³⁾ Ljubić, Mon. Slav. Mer. VI. 134.

A boszniai nép egy másik része azonban Osztoja mellé sorakozott, ki Hrvoját gyűlölte. Az utóbbi tehát Osztoja ellen fordult és néhány évig polgárháború dult az országban, míg végre Zsigmond megsokalván az állapotokat, 1411-ben két sereggel az ellentálló főurak hatalmát megtörte. Alsó-Boszniát feldarabolta és párt-hiveinek adományozta; Dolnyi Krajit Hrvojának, Uszorát Gara Jánosnak, a sói területet Maróthy János macsói bánnak juttatta. Felső-Boszniában, Humban, Trebinje és Podrinjében ezután is Osztoja István uralkodott.

Hrvoja később teljesen elveszté Zsigmond kegyét és helyét Hranity foglalta el. Midőn 1415-ben a magyar király a konstanci zsinattal volt elfoglalva, a fogoly Tvrkót küldte le Boszniába a trón visszaszerzésére, hogy ezáltal a kétes magaviseletű Osztoját megbuktassa. Tvrtko eleinte sikerekre is tett szert; Hrvoja pedig a polgárháborút saját hatalmának visszaszerzésére fordítá, amit a többi magyar főurak elégtelenségét keltette fel. Csupor Pál szlavoniai bán, Gara János és Maróthy szövetkeztek ellene. Hrvoja most a törökkel szövetkezett és I. Mohamed szultán egy sereget segélyére küldött. 1415. aug. elején az uszorai vajdaságban történt az összeütközés, mely a magyarok teljes vereségével végződött.

Hrvoja az ütközet után Osztojánál tartózkodott. Augusztus 23 án Kelet Bosznia és Konavlye főurát, Radinovics Pált Osztoja és Szandaly vajda meggyilkoltatta. Ennek fiai erre a törököket hívták be, kik 1416-ban Humot és Trebinjét fosztogatták, Vrhbosznát pedig elfoglalták. Mohamed szultán Vrhbosznából szandsákokat alakított.¹⁾ Hranity Szandaly és a Pavlovics szintén meghódoltak.

Hrvoja ezen válságos időben meghalt és özvegyét Osztoja vette el. Osztoja 1418-ban halt meg s őt a királyi trónon, Osztojics István fia követte, ki 1421-ig uralkodott. II. Tvrtko István a polgárháború által okozott zavargásokat ügyesen felhasználta és 1421. augusztus havában Boszniát már hatalmába ejté. Vrhboszna is visszakerült és Hranity Szandaly újból a boszniai királynak hódolt.

¹⁾ Hammer, I. 635.

Klyucs, Klissza, Travnik, Almissza stb. Nelipity Iváné volt, ki egyuttal horvát bán is vala. A velenczésekkel állandó viszályban volt, s csökönyösen állta úját Dalmátországnak általok való elfoglalásának. A velenczések erre 1423. febr. 3-án II. Tvrtkóval Nelipity ellen szövetséget kötének.¹⁾ Ezalatt a törökök Boszniába törtek és Tvrtko lemondott a Nelipity elleni hadjáratról, sőt Zsigmond magyar királylyal szövetséget is kötött, mert Osztoja István király fiai a törökök segélyével a trónt igyekeztek megszerezni. Sulyos feltételek és több határszéli város átengedése árán sikerült a törökökkel kibékülni.

Szerbiával ellenséges viszonyban állott. Brankovics György Szrebrnicza környékét tartotta elfoglalva. 1433. április havában Zvornik körül a szerbek ellen küzdött.²⁾ De midőn Radivoj knéz a törökök segélyével Bosznia déli részeibe betört, sietve indult a veszélyeztetett vidék védelmére. Még kellemetlenebbül hatott reá Hranity Szandaly vajda felkeltének hire, ki ez időben nagy tekintélynek örvendett. Hatalma Zetától Horvátországig és Podrinyéig terjedt és 1423-ban a szultántól a szerb deszpottal egyetemben a boszniai államot megvette. A deszpot Zvornikot és Uszorát azonnal el is foglalta, a többi után pedig Szandaly nyult.³⁾ Ily körülmények között Tvrtko Magyarországba menekült.

Boszniában a fejtelenség időszakában heves polgárháború dúlt; ezek közepette Hranity Szandaly 1435-ben meghalt. Birtokait Vukcsics István unokaöccse örökölte. A törökök ezuttal sem mulasztották el a fejtelenséget kihasználni. Vrhboszna ismét hatalmukba került és ezentul vállalataiknak kiindulási pontja lön.

II. Tvrtko 1437-ben ismét visszajött Boszniába, de kénytelen volt a szultán fenhatóságát elismerni és Bosznia 1439-ig Törökországtól függött. Szerbia eleste után, Szrebrniczát és Zvornikot a törökök foglalták el és Bosznia dél és kelet felől az oszmánoktól lön körülvéve.

Ulászló trónrajutásakor (1440—1444.) II. Tvrtko

¹⁾ Гласник XIII. 141—146.

²⁾ Jireček, Die Handelstrassen 39—50.

³⁾ Jireček, 39.

István Magyarországnak hódolt meg. Midőn 1444-ben a kunoviczai szorosban Hunyadi János a törököket véresen megverte és Szerbia is felszabadult, a vrhboszniai török őrség is eltakarodott. II. Tvrtko István azonban nem érte meg hazája felszabadítását, mert még 1443-ban meghalt.

A Kotromanics ház kihalta után a boszniai főurak 1444-ben Osztojics Tamás Istvánt választották meg királyul. Uralma alatt vették fel a patarénus főurak a katolikus vallást. Szrebrnicza miatt Szerbiával több évig ellenséges lábon állott, de a római kuria és Hunyadi kiegyenlítette a viszályt. Midőn pedig a szendrői béke 1449-ben megkötetett, a törököktől sem kelle már tartania.

Ezután a humi knéz, a Szent-Száva rend hercege, mely czimtól Hercegovina nyerte elnevezését, Raguzával háborúba keveredett. A herceg apósa volt a boszniai királynak, de mikor feleségét, a boszniai királyné anyját elűzte s egy velenczei kalandornőt árasztott el kegyeivel, fia és a boszniai király Raguzával ellene szövetségre mentek. De három évi harc után kibékültek.

II. Murát szultán halála után (1451.) Bosznia helyzete újból válságossá lőn. Rövid két év után a harczias II. Mohamed Bosznia déli részeit már elfoglalta és egy boszniai szandságot alakított. Mikor azonban a törökök Belgrád alatt teljes vereséget szenvedtek, Tamás István király keresztes hadjáratral vélte a törököket elűzni és 1458. elején a szerb határon több helyiséget el is foglalt. Időközben a szerb viszonyok olyanokká váltak, hogy ő Szerbia elnyerésével kárpótolni hitte magát és a szultánnal adófizetés árán békét kötött.

Brankovics Lázár szerb fejedelem a bosnya királlyal szövetséget kötött, melynek értelmében egyetlen leányát a boszniai király fia István királyfi veendi el és Lázár halála után Szerbiát és Kelet-Boszniát utóbbi öröklé. De még mielőtt a házasság létre jött volna, Lázár deszpót meghalt. A szerb trón most versengés tárgya lett. Mátyás király István pártját fogta és a szerb deszpót méltóságát 1458. végén neki adományozta.

A török szultán a boszniai király hatalomra jutását nem engedhette meg és még mielőtt a nyugati hatalmak

segítségül érkezhettek, Szendrőt és egész Szerbiát 1459-ben leigázta és pasalikká változtatta. Mátyás király emiatt Tamás Istvánt árulással vádolta és horvát bánja által meg is támadtatta. Ezen küzdelmek alatt 1461-ben július 10-én a boszniai király meghalt.

Utóda fia Tomasevics István volt. Corvin Mátyás iránta is ellenségesen viselkedett valamint a horvát bán. II. Muhamed pedig Boszniából rég óhajtott török pasalikságot alakítani. Az új király tehát mindenekelőtt bel-ellenségeivel igyekezett kibékülni és mostoha anyjával az özvegy Katalin királynéval ki is egyezett. István herceget is megnyerte. Romába követeket küldött, kik II. Pius pápa követeivel visszajöven, őt Jajczában 1471. nov. első napjaiban Bosznia királyává koronázták.⁵⁾ A pápa ezenkívül Mátyás magyar királlyal is kibékítette, sőt István véle szövetséget is kötött, mire a török szultánnak az évi adót megtagadta. 1464. tavaszán a török szultán óriási hadseregével már Bosznia határán állt Szeniczánál. Legelőbb Podrinyét hódította meg; aztán Felső Boszniát és Bobováczt.

A boszniai király a török betörés hírére Jajczába vonult, itt gondolta seregeit egybegyűjteni és a keresztény nyugat segítségét bevárni, de a törökök oly gyorsan nyomultak elő, hogy erre ideje sem maradt. Klyucsba menekült, de a törökök itt is utolérték és elfogták. Dolnyi Kraji is elveszett. Június végén Bosznia legnagyobb része elfoglaltatott. Csak Hercegovina állott sikeresen ellent. Tomasevics István rokonaival leöletett.

Mátyás király azonban nem tűrhette a törökök legújabb hadjáratainak sikerét. 1463-ban, Felső-Boszniát és Podrinyét kivéve, Bosznia minden részeit visszafoglalta. Az elfoglalt területet két bánságra osztotta a Dolnyi Krajiból a jajczai, az uszorai fejedelemségből a szrebrniczai bánságot alakította, és a magyar uralom hatvan-négy évig tartott. Hercegovina 1483-ban jutott ismét török uralom alá.

A mohácsi vész után ezen részek is elvesztek és Bosznia megszűnt önálló tartomány lenni.

⁵⁾ Katona, Hist. crit. XIV. 498.

III. Czrnagora. (Zeta.)

1. A Balsák alatt.)

A Balsák idegen vérből eredtek. Őshazájuk Franciaország, honnét Olaszországba származtak át; ezen ágból pedig Zetába, s ebből aztán Oláhországba. Nevük francziául: Baulz, Baut, olaszul: Balza, velenczésen: Balta, szerbül: Balsa, Baosa. Valamennyi ág czimere vörös mezőben arany csillag.²⁾

Mijatovics Csedomily mutatta ki a Balsák olasz eredetét, míg Szretykovics ma is fentartja állítását, hogy ők ősi szerb vérből származnak, és fészük Balsics erőd.³⁾ Az olasz illetve nápolyi Balsák közül egyike 1266—1300. között jöhetett Zetába Jelena királyné udvarába, ki francia nő I. Uros neje, Milutin és Dragutin királyok anyja volt.⁴⁾ Rokona volt különben az anjoui uralkodói háznak is.⁵⁾ — 1304-ben május 18-án a királyné a raguzai knéznak levelet küld antivari Balsics Mátyás számára.⁶⁾ Nem szenvedhet tehát kérdést, hogy Jelena királyné idejében egy Balsával már találkozunk.

Ezen Balsa, vagy talán valamelyik fia Nemanjics nőt vett el, kivel Zetában bastinát is kapott, mi ismét amellet szól, hogy Vukan családjából nősült.⁷⁾

Mijatovicsot legújabbán az oláh Balsák egyik tagja figyelmezteté, hogy Tristan 1663-ban kiadott „Naples français“ czimű művében írja, miszerint Balza Hugo fia, Franco 1279-ben szökött meg Nápolyból Raguzába s innét Zetába; ennek fia pedig Bertran I. Balsa néven lett a Balsák családalapítója.⁸⁾ A legelső zetai Balsa bastinája Alsó-Zetában a Bojana hosszában Szkutaritól a tengerpartig terült el. (1280—3000.)

¹⁾ Főbb források: Мijatовић, Бадњић, Гласник LXVI. 147—227; Гласник, XLIX. 125—264. Д. Милаковић, Ист. Црне Горе, 29—48.; Andrić, A montenegr. fejed. tört. 2—7.; Мајков, Ист. српск. нар. 88—97.

²⁾ Du Cange, Hist. de Constant. I. 290.

³⁾ Гласник LXVI. 155.

⁴⁾ Ив. Павловић, Домаћи извори за српск. истор. I. 175.

⁵⁾ Макушев, Италиенски Архиви, Ст. Петерб. 1871. 32.

⁶⁾ „Regina misit nuam tuam literam slavoniam per Mata de Balsich de Antibaro.“ Mon. Serb. 67.

⁷⁾ Гласник, V. 48.

⁸⁾ Мijatовић, Гласник LXVI. 213.

A Balsa-Nemanyics házasságból származott az 1300—1358 ig oly gyakran emlegetett I. Balsa-Nemanyics, ki Muszáty András leányát vette nőül s mely házasságból Vojiszava leánya származott, Topija Károly francia eredetű albán főúr felesége, és Durazzo ura. — I. Balsa másodszor is megnősült s ezen házasságból eredtek: I. Szraczimir, György és II. Balsa. ¹⁾

¹⁾ A Balsicsok szerb ágának genealogiája következő:

I.

Straczimir. (II. Balsics Nemanyics.)

1360—1370.

Első neje Jerina,

második Olivera (Milicza)

II. György (V. Balsics-Nemanyics.)

Vukasin király leánya.

1370—1404.

Neje Lázár knéz leánya Jelena.

III. Balsa (VI. Balsa-Nemanyics.)

1404—1421.

Neje Topija Mara, Kroja főúrnak leánya.

Jelena, férje Koszács István, Szt. Száva hercege.

II.

I. György. 1360—1379.

Első nejétől: (?)
két ismeretlen nevű leány.

Második neje:
Teodora, Dejanovics Zsárko
leánya.

Első leányának férje:
Radics Crnojevics.
Második leányának férje:
Zakarija, Alsó-Zeta ura.

Eudokia férje, Epirusz
deszpótája.

Fia:

György

Balsics István

neje Kasztriota Ivan leánya Vlajicza

Ivan Gojiszláv.

Gojkó neje

Comita Comnino

Iván, Tódor Mária
Magyarországba 1468. Nápolyba
költöztek. ment.

III.

II. Balsa (IV. Balsics-Nemanyics.) 1360—1385.

Neje Muszáty Komnenija II. Muszáty András leánya

Regina férje

2. leánya. (?)

Miksa István a Paleolog-Nemanyics családból.

Dusán czár halála után a gyenge Uros alatt midőn az egyes tartományok kormányzói sorra függetleníték magukat, Zetában a Balsák, mint a Nemanyák rokonai formáltak jogot a tartományra. Urosnak volt ugyan eleinte befolyása Zetára s úgy látszik fenhatósága el is ismertetett; 1355-ben Szkutariban a cattaróiak összes kiváltságait erősíté meg.¹⁾ Balsa mint Uros hú híve halt meg bizonyosan még 1360. előtt.

Három fiai már merészebben igyekeztek hatalmukat emelni. Szkutarit elfoglalták (téves azon állítás mintha Balsa foglalta volna el) s aztán Felső Zetára, s ennek nyugati részére Czrnagorára veték szemüket. Felső-Zetában két család versengett a hegemoniáért: a Gyurasevicsek és a Czrnojevicsek. Ez utóbbiból Radics Czrnojevics I. György leányát vette el. Alsó Zetában Szkutari székhelylyel Sztrasimir kormányzott; Felső Zetában Buduában György és Albániában II. Balsa.

Midőn 1361-ben Cattaro, Vojiszláv Vojhnovics zahumlyei knéz és Ragusa között a sőhelyek miatt háboru ütött ki, a Balsicsok a cattaróiakkal szövetekezének.²⁾ A velenceiek és Uros czár azonban siettek ezen hadakozásnak véget vetni és a czár 1362. aug. 22-én Onogoston (Niksics) a békét létrehozta.³⁾ A három Balsics testvér a velencei főurak soraiba vétettek fel különös kiüntetés jeléül.⁴⁾ 1368-ban hatalmuk már tekintélyes vala; tengeri hajókkal rendelkeztek; a Drinen Dány révhely birtokukat képezé, ugyszintén Budua, Dulcigno és Antivari. Ez évben január havában Károly durazzói herczeg ellen indítottak hadjáratot.

Vojiszláv humi knéz 1366 ban Raguzát újból hábor gatta, s ennek halála után Altomanovics Miklós a cattaróiak szövetségében még hevesebben folytatta a harczot. Balsics György most újból Cattarót igyekezett elragadni. A cattaróiak erre Prizrenbe, Rómába és Velenczébe küldék követeket, a zetaikat bevádolva s mindenütt segítséget kérve. De a Balsicsok sem valának tétlenek; a

¹⁾ Rad. I. 148.

²⁾ Гласник, XLIX. 171.

³⁾ Mon. Serb. 169.

⁴⁾ Listine IV. 48.

pápával tudatták, hogy a katolikus vallás hivei, és ez őket 1369 ben a katolikus egyház kötelékébe felvette.¹⁾ Velenczével pedig helyreállították a barátságos viszonyt és ez megengedte nekik, hogy ellenségeik ellen hajóhadat tarthassanak.²⁾ A jó viszony azonban nem tartott sokáig és Uros czár, illetve Velence fenyegetésére Balsics kénytelen volt Cattaróval békét kötni. György belátta, hogy Róma támasza elégtelen s ezért egy évre rá 1370 ben márczius havában Velenczével kereskedelmi szerződést kötött, miáltal elérte, hogy hadihajókat újból tarthatott.³⁾

Ekközben játszódott le 1371. szept. 26-án a mariczai katasztrófa. Vukasin királysága megingott a halálos csapástól. Fiai török vazalusokká lőnek és a zetai Balsák Szerbiával az utolsó kötelékeket is széttépték. Ezen-tul birtokaik kiterjesztésén és hatalmuk öregbitésén lázasan dolgoztak. A többi között Saseno szigetét birtokba vették. — Vukasin halála után Lázár knéz, Tvrtko boszniai király, a Balsicsok és Altomanovics Nikola valának a független szerb területek urai. Utóbbi Lázárral és Tvrtkóval rossz viszonyban állott s minthogy méltán tarthatott tőlük, Balsa Györgynek Dracseviczát, Konavlyet és Trebinyét adta s véle szövetséget kötött 1372. május havában.⁴⁾

Körülbelül ez időben halt meg Szraczimir, a család feje. 1368-ban emlittetik utoljára, s 1373-ban már György szerepel mint családfő. Du Cange 1368-ra, Hopf 1372-re teszi halálozási évét.⁵⁾ Valószínű azonban, hogy 1371-ben sem volt már életben, mikor Vukasin király Balsics Györggyel Szkutariban találkozott.⁶⁾ Mijatovics azt hiszi, hogy Szraczimir 1370-ben halt meg.⁷⁾ Kétszer nősült; első izben Jerinát vette el, másod izben Vukasin király leányát Miliczát (Oliverát).⁸⁾

¹⁾ Theiner I. 261.

²⁾ Listine, IV. 95.

³⁾ Act. Arch. Ven. I. 199. Listine IV. 98.

⁴⁾ Starine I. 181. Jireček, Handelsstrassen 36.

⁵⁾ Du Cange, III. vet. 132. Hopf, Chroniques, Tables généal. 534. Mon. Serb. 177., 182.

⁶⁾ Jireček, Handelsstr. 36.

⁷⁾ Гласник. XLIX. 193.

⁸⁾ Hopf, Chroniques 305.

Szraczimir halála után birtokait fia Szraczimirovics György (v. Balsics-Nemanyics) örökölte. Zeta tényleges ura és a család feje I. György volt (1371—1379.), míg Balsa Albániában kormányzott és Avlonában székelte. Köztük feküdt Topija Károly és Muszáty birtoka; mindkettő rokonuk volt. Idővel Prizrent is elfoglalták.¹⁾

Raguzával a Balsicsok állandó viszályban éltek, de a boszniai király miatt komolyabb akciózt ki nem fejthettek. Egy ízben 1373-ban Balsics György és Tvrtko Raguzában találkozott is, de nem tudtak megegyezni.²⁾ Ez alkalommal György a maga és társai nevében a raguzaiak régi Zetában birt kereskedelmi kiváltságait megerősíti.³⁾

Humban György tekintélyes részeket foglalt el 1373-ban és azokat 1374-ig birta. Tvrtko nem állhatta útját, mivel Lázárral Altomanovics ellen harczolt; mikor azonban a hadjárat véget ért és Lázárral Altomanovics birtokain megosztózott, 1375-ben Hum visszafoglalására legalább is gondolhatott.

Koszturt Balsics György 1372—1373 között foglalta el, melyet Muszaty Sztojánnak adtak, kinek anyja Balsics Komnenija volt. Azalatt Konavlyeban és Trebinyében forradalom ütött ki. A Balsicsok helytartója (Radics Czrnojevics?) önhatalmu kormányzása által izgatotta fel a népet, mely forrongást Tvrtko bizonyára élesztette; 1377. év elején Trebinye már Tvrtkóhoz pártolt.⁴⁾

Balsics György erre 10.000 emberrel 1378-ban Onogoston keresztül Humba rontott s azt elpusztítva, gazdag zsákmánnyal tért haza.⁵⁾ Ezen hadjáratában Topija Károly drácsi főúr hathatósan támogatta.

1379-ben a raguzaiak és cattaróiak elkeseredetten vivának egymás ellen harczot. Utóbbiak Tvrtkót hívták segítségül és készeknek nyilatkoztak fenhatóságát elismerni, ha a raguzaiakat leverni segíti. Viszont a ragu-

¹⁾ Српс. Спом. Арх. Дубров. II. 27.

²⁾ Luccari 65.; M. Orbini 291.

³⁾ Српски Споменици, 78—79.

⁴⁾ M. Orbini, 291.

⁵⁾ U. o. 291—292.; Милаковић, 35.; Гласник, XLIX. 200.

zaiak Balsics Györgyöt kérték fel, ki a cattaróiak birtokait pusztította s végre békekötésre kényszeríté őket.¹⁾

Rövidre rá Balsics György megbetegedett és 1379. január 13 án meghalt. Felesége Teodora nővére volt Dragas Kosztadinnak és Jánosnak, Dejanovics Marko leánya, Dusán czár unokája.²⁾ Ugy látszik azonban, hogy ez második felesége, s első feleségétől (?) származott ama két leánya, kik Radics Czrnojevicshez és Zakarija, alsó-zetai főurhoz mentek férjhez. — Egyetlen György nevű fia nem tudni, hogy melyik házasságából származott.³⁾

Őt követte II. Balsa Balsics (Balsics-Nemanyics IV.) Az 1368. év óta Zetán kívül töltötte idejét s főleg Albániában hadakozott; a zetaiaknál nem volt nagy tekintélye. Mindjárt kormányzása elején (1379—1385) Szrazsimirovics György megtagadta az engedelmességet s megtiltotta neki, hogy Ocsevinájába avatkozzék. Balsa erre elfogatta s Drácsban (Durazzo) Topija Károlynál fogságra vettette.⁴⁾ György példáját Felső-Zetában Czrnojevics Radics is követte; csakhamar Buduában és környékén Zakarija Miklós és Endre is fellázadtak.

II. Balsa ellenök indult; rövid tusa után Endrét elfogta, megvakíttatta (1379. körül) és Miklóst is legyőzte.

Ugyanezen év nov. 20-án Rtaczban (Ratacz) a raguzaiak régi kereskedelmi kiváltságait megerősíti.⁵⁾

Czrnojevics Radics legtovább daczolt vele. 1382-ben Topija Károlylyal tüzött össze, betegsége azonban nem engedte, hogy ellene induljon. Két év múlva Dracsot még is elfoglalta és a durazzoí herczeg címét felvette. 1385-ben Tvrtko Cattarót kapta nővérétől a magyar királynétól ajándékba; e miatt Balsával háborúba keveredett s a hatalmas boszniai király kénytelen volt Balsától békét kérni és ennek kieszközlésére Velenczéhez fordulni.⁶⁾

¹⁾ Orbini, 302.

²⁾ Гласник XLIV. 300. LXVI. 217.

³⁾ Listine, IV. 290.

⁴⁾ Hopf, Griech. Gesch. II. 43. Милаковић, 38.

⁵⁾ Mon. Serb. (Српски споменици) 193.

⁶⁾ Listine, IV. 219—224.

Ezalatt Topija Krojába vonult és innét fordult a törökökhöz segélyért, kik szívesen adták meg. A török csapatok már 1385 ben jelentkeztek II. Balsa tartományában, mely Cattarótól Kimaráig terjedt, Buduát, Antivárit, Dulczignót, Durazzot, Avlonát és Kanina tengerparti várakat, Szkutari, Drivaszt zetai és Beográd albániai várakat foglalva magában.

Midőn Balsa a törökök betöréséről értesült, sietve gyűjtött egybe ezer lovast és Albániába indult, hol a Vojusa partjain a popovói mezőn megtámadta a török sereget, de csatát vesztett, melyben Balsa, Ivanis Vukaszin király fia, Hrvavcsics György vajda életüket vesztek. A törökök Koszturt, Kroját és Beográdot ez alkalommal elfoglalták. ¹⁾

Topija Károly pedig Durazzót visszanyerte, ²⁾ és a fogoly Szraczimirovics Györgyöt szabadon bocsátá.

II. Balsának nem valának figyermekai és ennél fogva Zetát Szraczimirovics György örökölte. (Balsics-Nemanyics V. 1370—1404.) Az ő uralma már csak a Drináig terjedt. Avlonát, Kaninát, Sasenot II. Balsa özvegye birta családi nevén Muszáty Komnenija. Kimara szintén elszakadt, ³⁾ úgy hogy György csakis Alsó- és Felső-Zetát, és a Drinától északra fekvő albán részeket birta.

Lázár knézzel szövetséget kötött ⁴⁾ és később Helena leányát vette nőül (1386. körül); azáltal pedig, hogy pénzügyeinek kezelését Barel Fülöp velencei polgárra bízta, Velenceze jóakarátát is kiérdemelte. ⁵⁾

Ruvaracz kétségbevonja, hogy György és Lázár formális szövetséget kötének; sőt azt hiszi, hogy Györgynek saját fenhatóságának elismerése mellett adta oda leányát s a tengermelléket is kapta, mert különben nem irhatta volna magát alá a raguzaiaknak 1387. január 9-én Krusevácson adott kiváltság-levelén mint a szerb birtokok és a tengermellék ura. Egy évvel előbb pedig

¹⁾ Hopf, Griech. Gesch. II. 43.; Orbini 293.

²⁾ Listine IV. 239; Милакович, 37.

³⁾ Hopf, Griech. Gesch. II. 43.

⁴⁾ Hopf, Griech. Gesch. II. 43.

⁵⁾ U. o.

György viselte e czimet.¹⁾ Györgyöt legkellemetlenebbül Felső-Zeta viselkedése érinthette, mely a Czrnojevicsek vezetése alatt a boszniai török fenhatóságát ismerte el.²⁾

A koszovói csatában nem vett részt. Ugy látszik Czrnojevicsek teljesen lekötötte fegyveres erejét. Alsó- és Felső-Zeta tehát nem segítette Lázár knézt tragikus küzdelmében.

A koszovói csata után a törökök hatalmától a tengerparti városok is kezdének rettegni. Velence ekkor fénykorát érte s hatalmának tetőpontján állott; nem csoda tehát, ha sorra védelmét keresték. 1389 elején az özvegy Balsics Komnenija Velence fenhatóságát már elismerte.³⁾ Példáját követte Drács (Durazzo) ura.⁴⁾

Zeta hatalmi állása ezentul folyton sülyedt. Egy alkalommal György a törökökkel összetűzött s egyik rokonával foglyúl ejtetett.⁵⁾ Jelena felesége megrémülve a velenceieknél keresett segílyt. Czrnojevicsek a boszniai vajda Hranity Szandaly által támogatva Alsó-Zetába nyomult és 1393-ban nagy részét, Lyesig elfoglalta.

Buduát és a Cattaróig terjedő tengerpartot Hranity nyerte, Pasahit bej pedig Szkutarit, melynek fejében a fogoly Györgyöt szabadon bocsátotta, úgy, hogy György csakis Olgunt és Bart birta. Lyes és Kroja Velenczét uralta.

Két év múlva György Velenczével kibékült s ennek segílyével Szkutarit és Drivasztot a törököktől visszafoglalta. 1396-ban ezeket Velenczének adta és fenhatóságát is elismerte. Azáltal, hogy Velence támogatását megnyerte, szabadabban működhetett Czrnojevicsek ellen, kit sikerült néki 1396. apr. 25-én elfogni, illetve elejteni. 1400-ban Sahin pasa Szkutari környékét pusztította, s minthogy a velenceiek Györgyben már kevésbé bíztak,

¹⁾ Руваран, О Кнѣзу Лазару, 213.; Валтровић, Старинар II. 123. Jelena, Lázár leánya nem volt özvegy, mikor Balsához ment nőül, mit helyesen kimutat Ruvaracz. 316.

²⁾ Orbini, 246.

³⁾ Listi, IV. 266.

⁴⁾ Hopf, Gr. Gesch. II. 94.

⁵⁾ Гласник, XLIX. 234.

⁶⁾ Listi IV. 377.

véle évi járadék mellett három évre békét kötének.¹⁾ A velenceziek ezen időt a zetai és albán főurak megnyerésére fordították, kik majdnem függetlenül uralkodtak birtokaikon. Ilyenek voltak Albániában Gonima Demeter, kinek csapatai Epirusztól Boszniáig kalandoztak; a drivaszti főur Angelovics Span András, Brankovics György veje. Zetában főleg a három Dusmanovics testvér tűnt ki, Pilot urai; Konyovics, Radics, Rovina István és Bogojics Vuk Nikolin, másodrangu szereppel.

II. György 1404-ben halt meg. Őt követte fia III. Balsa néven, ki 1404-től 1409-ig anyjával és 1409-től 1421-ig egyedül uralkodott. Kroja főúranak Mara nevű leányát birta nőül (Arianit-Topija családból), ki Jelenát szülte Koszács István, Szentszáva herczeg feleségét.

Szkutari azonnal hozzája pártolt, lerázván a velencezi fenhatóságot, valamint Zeta nagy része is. Velencez erre seregét ellene küldte s III. Balsát elűzte anyjával együtt 1405-ben.²⁾ Egy-két év alatt azonban Balsa ismét visszafoglalta Szkutarit és Dulcignot s Velencez ellen sikeresen hadakozott, mely utóvégre is 1412-ben véle békét kötött, melynek alapján Dulcignot és Buduát összes jogaival és területeivel nyerte birtokul.

Czrnojevics István véle rokonságban állott s ennek rábeszélésére 1419-ben a szerződés ellenére Szkutarit újra elfoglalta.³⁾ Hiába hoztak a velenceziek egy 8000 főnyi török csapatot segítségül, a vitéz zetaiak nemcsak a velencezieket, hanem a törököket is megverték,⁴⁾ erre 1421-ben Velencez békét kötött. Nemsokára rá III. Balsa Szerbiába utazott Lázár knézhoz, hol váratlanul kimult. Véle a Balsa család kihalt.

A velenceziek Balsa halálát örömmel fogadták. Azonnal Drivasztot, Bart, Dulcignot, Lyeszt, Buduát és Szkutarit hatalmukba ejték. Midőn ezt Lazarevics meghallotta, sietve emelt jogigényeket Zetára. Szkadar, Ulcziny és Buduát kivéve a többi területet visszafoglalta. 1423-ban Brankovics Györgyöt küldé Szkutari ellen, ki 1425-ben

¹⁾ Гласник, XLIX. 258.

²⁾ Laugier T. 5., 201—203.; Orbini 294.

³⁾ Orbini, 294.

⁴⁾ Laugier, I. 5. 413.

Velenczével békét kötött, mely Szkutariért évi ezer aranyat fizetett. Lazarevics István Zetát Györgynek adományozta.

2. A Czrnojevics család és a mitropoliták uralma.

Lázarevics István 1427-ben bekövetkezett halála előtt Brankovics Györgyöt nevezte meg utódjául; de a zetaiak nem ismerték el, hanem helyette Czrnojevics Istvánt fogadták el fejedelmül. Czrnojevics a Balsák rokona volt, és III. Balsa is őt tekintette utódjául.

István a következő részeket bírta; a mai Czrnagórának megfelelő és nyolcz kerületéből álló területét; a mai Zetának nevezett részt, melyben Podgoricza, Szpuzs és Zsabljak fekszik; a szkutáritó szigetein: Vranjina, Kom; Antivari környékét. Szomszédjai közül kiemelendők István herceg és Szkender bég. Utóbbival István szövetséget is kötött és a törökök ellen huszonnégy évig küzdött.¹⁾ A velenceiekkel és István herceggel azonban ellenséges lábon állott.

Némelyek szerint Kasztriota György, mások szerint Kasztriota Iván leányát bírta nőül, mely házasságból két fia eredt: Iván és György.²⁾ Zsabljakon székelte a Moracsa torkolatánál. 1449 táján fiai I. Iván és III. György kormányozták Zetát. 1474-ben Szkutarit védték a velenceiekkel együtt II. Mohamed támadásai ellen. Az 1478. török-velencei harcok alkalmával szakadatlan háborgatták a törököket, amin a szultán annyira felbőszült, hogy a zetaiak ellen fordult és Zsablyakot elvette. Időközben Szkutarit is elfoglalták a velenceiektől. 1482-ben az időközben visszafoglalt Zsablyak újból elveszett és a zetai vajdák Felső-Zetába vonultak.

Iván ezután Olaszországba utazott, hogy a keresztény fejedelmektől segítséget nyerjen, de minden siker nélkül tért vissza. Székhelyét Czetinyén ültette fel.³⁾ Élte utolsó éveiben tisztán védelmi rendszerre szorítkozott,

¹⁾ Грлиця, 1835. 57.

²⁾ Du Fresne 128., 137; Српски Летопис 1846.; Orbini 388.

³⁾ Милутиновић, 10.

több várat emelt, ugymint Obodot és Sokolt (Ivanovgrad). 1490-ben halt meg.¹⁾

Két fia siratta: György és István, kiknek nevei 1495-ben egy czetinyei hri-zovulyában utoljára említettnek. A kormányzást IV. György vette át, ki a görögkeleti hitvallás buzgó terjesztője volt, és Obodon az első szerb nyomdát állította fel,²⁾ melyet csakhamar a czetinyei követte. Az első szerb nyomtatott könyv czime Oszmoglasznik s 1493-ban látott napvilágot.

IV. György öcsese Sztanisa (István) a török hitre tért át több főúrral, és a szultán segítségével akarta Zetát bátyjától elragadni, de megveretett. Miután Szkutariban nem fogadták be, Albániába telepedett Busatfalván, honnét utódai a „Busatlja“ családi nevet nyerték.

György neje velencei nő volt; ennek unszolására a török betörések miatt a bizonytalan Zetát a czetinyei mitropolita kormányzására bízta, s Olaszországba ment, hol 1497-ben meghalt.

A teokrácia uralma Vavillal (1516) kezdődött, Utódai voltak German, Pál, Vaszilije, Nikodim, Romil (1551), Pahomije (1568), Nyegus Rufin 1631), Korneyánin Mardarije (1659), Bolyevics Rufin (1675), Velyekrajszki Viszihje (1689), Kalugyericsics Száva (1695).

Ezen mitropoliták kormányzása alatt a törökök nem egy ízben kísérték meg Zeta meghódítását. Részemről csak a főbb események felsorolására szorítkozom. 1604-ben Ali bég, szkutari pasa támadta meg Zetát, de kudarczot vallott. 1612-ben és 1613-ban két ízben is tekintélyes ellenséges csapatokat vertek vissza a zetaiak. Hasztalan küldték a szultánok ellenök csapataikat, Zeta nem adta be derekát, szabad, független maradt.

3. A Nyegosok alatt.

Száva utóda a fiatal, állítólag alig husz éves Petrovics Danilo lett, kinek családja Herczegovinából, a Nyegos

¹⁾ Грлина, 1835, 62.

²⁾ У. о. 1835. 64.; Милутиновић, 21.; С. Летопис 1827. III. 54.

hegy tövéről költözött Cattaró közelébe. 1700-ban III. Csarnojevics Arzén patriarcha szentelte fel érsekké. ¹⁾ De alig tért vissza Magyarországból, a zetai hivek, kik ekkor a szkutari pasa fenhatósága alatt állottak, templomszentelésre hívták. Daniló a pasa biztosítása mellett el is ment Czetinyéből Zetába, hol azonban a törökök elfogták s csak nagy váltságdíj árán bocsátották szabadon. ²⁾ Hazatérvén, elhatározta a czrnagorai török vallásu szerbek teljes kiirtását; 1707-ben majdnem mind leölette. ³⁾

Időközben 1710 ben Oroszország XII. Károly svéd királyt győzte le s ez III. Achmet szultánnál keresett védelmet; ösztönzésére a porta Oroszországnak hadat izent. Oroszország, hogy a porta haderejét gyengítse, 1711-ben Miloradovics Mihály és Lukacsevics Iván főtiszteit Czrnagorába küldte Danilóhoz, kik Nagy Péter nevében véle szövetséget kötének. Ez volt az első orosz-czrnagorai szövetség. ⁴⁾ A czrnagoraiak a zetai és hercegovinai lakosokat is fellázították s a török csapatokat, várakat megtámadták. Ezalatt a szultán az oroszok czárját sarokba szorította és 1711 jul. 12 én békekötésre kényszerítette. A minden oroszok czárja kénytelen volt cserben hagyni Czrnagorát és egyetlen egy pontban sem kötötte ki védelmét. A szultán a békekötés után Achmet pasát 50.000 emberrel küldte az egyetlen független szerb nemzet ellen; de ez csúfos vereséget szenvedett. Ezen kudarczon még inkább felbőszülve, 1714-ben 100 000 főnyi sereget küldött ellenök Tyuprilics pasa alatt, ki csellel az összes főnököket békekötés ürügye alatt magához csalogatta s aztán leölette, az ellenség szavában bizó Czrnagorát pedig, és Czetinyét felperzselt, elpusztította; aztán a Bokelyszko primorjébe s innét Albániába vonult. A törökök távozta után a lakosság rejtekhelyei-

¹⁾ Грлица, 1835. 70.

²⁾ Милутиновић, 33—34.

³⁾ Гласник, XVII.

⁴⁾ Грлица, 1835. 73—74 A czrnagorai lyetopiszben ez áll: Ва лето 1711 дође зграматаи отъ Москве отъ цара Петра Миханло Милорадовић ва Черную гору ка владики Данилу и Черногорцима за велико зло Манастирско и Черногорско који почеше поевзати на Турске градове Милутиновић 45—57.

ből előjött és midőn egy évre rá Hercegovinából a törökök újból ellenök indultak, elkeseredett harcz után teljesen megverték.

Az orosz czárt a crnagoriak szenvedései kellemetlenül érinték. Jól tudta ő azt, hogy Oroszország miatt bűnhődtek s midőn Daniló a czárhoz fordult könyöradományért, 5000 rubelt küldött a leégettek felségélyezésére és 500 érmet a legjelesebb harczosok kitüntetésére.¹⁾

A törökök ezután sem szüntek meg Czrnagorát támadni. Kiemelendők az 1716., 1722., 1727. és 1732. harczok, melyek mind győzelmesen végződtek. Danilo érsek 1735-ben halt meg.²⁾ Ritka férfiasságságával, egyházi és világi hatalmával, a megközelíthetlen hegyek között megtudta védeni nemzete és hazája függetlenségét, s az oszman elnyomók vértől jelzett hadjáratainak sikeresen ellentállott.

Halála után Petrovics Száva követte, kit Csurla Mojzes még 1719-ben szentelt fel. Öregapja példáját követve ő is Oroszországba ment, hol 4500 rubelt kapott az uralkodótól.

Berlinen át hazatérve rokonát Vaszilije Petrovics Nyegost Gavrilovics Athanász ipeki patriarchához küldte, kitől oktatást nyert, s ki 1750-ben fel is szentelte.³⁾ Még mielőtt Czrnagorába tért volna, a boszniai és hercegovinai török seregek hazáját újból megtámadták, de ismét eredménytelenül.

A mit elődei nem tudtak kivívni, III. Oszmán bizonyosra vett. Czrnagora egyes főurai egymással összeüfűztek s többen közülök a szultánnak felajánlották, hogy hazájukat elárulják s készek fenhatóságát elismerni. 1756-ban tehát a boszniai és szkutari vezéreket 100.000 harczossal Czrnagora ellen küldé. November 25-én Csevo mellett azonban teljesen megverettek.⁴⁾ Vaszilije volt az első kormányzó, a ki czrnagorai ifjakat Oroszországba küldötte kiképeztetésre.⁵⁾ 1765-ben harmadszor indult

¹⁾ Милутиновић, 65—67.

²⁾ Грлица, 1836. 52.

³⁾ Грлица, 1836. 55.

⁴⁾ Грлица, 1836. 54. Српска Пчела 1838. 38.; Милаковић, 119.

⁵⁾ Милутиновић, 90.

Szent-Pétervárra; ezuttal az ifjak hazahozatala és pénzbeli segély miatt. Itt azonban megbetegedett és 1766. márc. 10 én kiszenvedett, 57. évében.

A világi kormányzást Száva vladika látta el Petrovics Péter visszatértéig, ki Oroszországban nevelkedett. Czrnagorában bizonyos Máli Styepán tűnt fel, ki magát az eltűnt III. Péter orosz czárnak adta ki magát s a törzsek siettek neki meghódolni. Máli István fellépése a törököket aggodalomba ejtette és III. Musztafa szultán 1768. aug. végén Czrnagora ellen küldé hadait. A boszniai vezér 20.000 harczossal Niksicset, a rumeliai bégler bég ugyanannyival Podgoriczét s a szkutari pasa Plavniczát támadták meg. A harcz három hónapig tartott, és a maroknyi czrnagorai sereg ismét kicsikarta a törökök kezéből a félholdat és lófarkot. Győzelmük teljes volt.

Midőn 1769-ben a porta Oroszországgal harczba keveredett, Czrnagorába Dolgoruki herczegküldetett, ki aug. 5-én ért Czetinyébe. A czárnő levele felolvastatván, a lakosság örömmel szövetkezett a törökök ellen. Dolgoruki két hónapig harczolt velök a török ellen és annak albán és herczegovinai haderejét lekötötte. Aztán a hatalmat Máli Istvánnak átadva, Oroszországba hajózott.

Máli Styepán Czrnagora utait hozta helyre; 12 tagból álló bíróságot alakított, mely bejárta az országot és igazságot szolgáltatott; Czrnicán pedig egy nagy katonai épületet emelt orosz segédcsapatok számára.¹⁾ A szkutari vezér folyton tartott tőle, s hogy megszabaduljon veszedelmes ellenségétől 1774-ben egy felbérelt görög által meggyilkoltatta.²⁾

Az uralmat most ismét Száva érsek vette át és azt 1782 ben bekövetkezett haláláig megtartotta. Utódja Nyegosi Petrovics Péter lőn, kit Putnik Mojzes, karlóczai mitropolita szentelt fel püspökké. (1784. okt. 14-én)³⁾ Péter is Oroszországba ment segélyért, de nem volt oly szerencsés mint előde, sőt Pétervárott parancsot vőn 24 óra alatt távozni. Mikor hazájába tért, abban a legnagyobb fejtelenség uralkodott, 1785 ben a szkutari pasa

¹⁾ Милаковић. 139.; Andrić, 55.

²⁾ Милутиновић, 107.

³⁾ Милутиновић, 110.

széltében pusztította az országot. Az elégtelenség oly nagy volt, hogy többen a törökökhöz elpártoltak s egy évi szívos munkára vala szükség a régi rend és egyetértés helyreállításához.

Az 1788-iki orosz osztrák és török hadjáratban Czrnagora szintén részt vett. Május havában Vukaszovics Fülöp őrnagy mint az osztrák császár megbízottja, 400 emberrel jelent meg Czetinyén, hol Péter Vladikával és Radonics kormányzóval folytatott tárgyalásokat. Időközben az oroszok emiszáriusa is leérkezett, ki az osztrák csapat támogatását legmelegebben ajálotta és Péter kétségeit eloszlatta. Midőn azonban az orosz követ elutazott, Peter újból bizalmatlankodott az osztrák őrnagy iránt s Sztanyevicsre vonult, Vukaszovicsot a maga sorsára hagyván, ki augusztus havában hajóra ült és Czrnagorát elhagyta.¹⁾

Az albániai törökök, kik már 1789-ben Szpuzsnál és Podgoriczánál egy hadsereget indítottak volt a czrnagoraiak ellen, 1790-ben megnyitották az ellenségeskedést; mely a francia forradalom kitöréséig változatos szerencsével folyt. 1796-ban azonban a czrnagoraiak fényes diadalt arattak ellenfeleiken. Bjelopavlics és Pipere teljes függetlenségét kivívták.

Az albániai oszmánok hatalmának megtörése után Czrnagora nyugodtabb jövőnek nézett elébe, s a vladika egy rendezett kormányzásnak vethette alapját, melyet csakhamar a belső állami konszolidáció után a kultúra áldásos jótéteményei követtek.

IV. Szerbia állapota a XV.—XVIII. századig.

V. Uros halála után Szerbia trónjéért két hatalmas ellenfél küzdött egymással. Vukasin király és Lázár knéz. Előbbi győztes maradt ugyan, de sohasem uralkodott az összes szerb területek felett. Halála után Lázár knéz vette át az uralmat.

A törökök 1371-ben a csrnomeni ütközetben először győzték le a szerbeket, melyben Szerbia legkiválóbb családjai veszték el. Az ütközet után Lázár vette át az

¹⁾ Гринуа, 1836. 69.

uralmat, de az összzetartozóság érzete már nagyon csekély volt, úgy hogy Dusán birodalma tényleg egyes tartományokra oszlott, melyeket többé-kevésbé függetlenül egyes kormányzók igazgattak. Makedoniában Bogdán uralkodott; ki már 1372-ben török vazalussá lón. A Czrnagora, Ruján, és Vlaszina hegység, keleten a Sztruma, délfelől a Belaszica s nyugaton a Babuna között fekvő tartományt Dragas és Konsztantin birták; és ez 1371. után jutott török fenhatóság alá; Kralyevics Márkó a Sartól Teszáliáig uralkodott; de már 1372-ben Prizrent és a prizreni tartományt elvesztette, úgy hogy csak Porecs, Szkoplye, Kicsevo, Ochrid, Koszturt és Prilipet tartotta meg. Trikáliában Paleolog Simon, Janinában veje Preljubovics Tamás kormányzott. Ezen apró független fejedelemségek rövid életűek voltak; mert 1371—1389. közt török uralom alá jutottak. A koszovopolyei ütközetkor már Szerbia ellen küzdének ezen fejedelemségek urai, vagy már nem is léteztek; úgy hogy 1389 ben csakis Lázár knéz, Brankovics Vuk, a Balsicsok és Altomanovics Miklós állhattak ellent a töröknek.

Vukasin közvetlen csata vesztes után halt meg; Lázár a folyamában esett el. Tragikus véget ért mindkét fejedelem a nélkül, hogy a török hódítóknak sikeresen útját tudták volna állani.

Lázár fejedelem alatt kezdődött a magyar befolyás növekedni. Dusán czár idejében Bosznia birtokáért Szerbia és Magyarország még mint egyenrangú hatalmak küzdöttek; most azonban Szerbia alásülyedésekor a magyar királyok Szerbia északi részét foglalták el, és jogczimet formáltak a szerb trónra. Lázár, Altomanovics Miklós zsupán elleni küzdelmében I. Lajos magyar király fenhatóságát elismerte s elvesztette független állását, noha országát tetemesen gyarapította. Ugyanakkor Tvrtkó bosnya királylyal szövetekezett, de utóbbi tette a fejére a szerb királyi koronát 1377-ben Milesevoban Szent Száva sirjánál. Látjuk tehát, hogy azalatt, míg Lázár fejedelem birtokainak nagyobbításán fáradt, Altomanovics zsupánt leverte, Zetában Balsics György (1379.) halála után Hvosznót és Prizrent foglalta el, Bosznia királya felvette a szerb királyi czimet, és Magyarország befolyása növekedett. A szerb fejedelem nem is gondolt

Dusán birodalmának visszaállítására, nem tűzött ki magának államalkotó terveket, hanem tisztán saját érdekeit tartotta szem előtt.

Bulgária bukásával a törökök egyszerre latba vetették hatalmuk súlyát s midőn 1386-ban Nist elfoglalták, Lázár a török szultán adófizetőjévé szegődött; ő, a ki egyedura volt Szerbiának s kit Brankovics Vuk és a Balsicsok olyannak elismertek.

Az 1389-iki koszovoi ütközet után nem következett be azonnal az ország meghódítása. A török megelégedett sikerével. Szerbia ezután két részre oszlott; Lázár knéz fia István és Brankovics Vuk mint a porta vazaljai osztozkodtak rajta. Ezen két család 1403-ig versenyzett egymással s ez volt az oka, hogy Szerbia az angorai vereséget önállósága visszanyerésére nem használhatta fel.

A két család kibékülése után Szerbia ismét a nyugathoz közeledett és István 1404-ben Zsigmond magyar királylyal szövetséget is kötött, mely azonban polgárháborút vont maga után. Ennek megszűnte után Szerbia békés napokat élvezett s fejedelme 1425-ben utódjaként Brankovics Györgyöt ismertette el, Zetát 1421-ben örökölte. Zsigmond magyar királylyal 1426-ban szövetséget kötött s felesküdt a magyar koronára. Szerbia tehát Magyarország fenhatóságát ismerte el, de tényleg a portának adófizetője maradt s ez a viszony állott fen Brankovics György 29 éves uralma alatt is. — Alatta a nép eleinte vagyonosodott; de később, midőn a török betörések gyakoriabbakká lőnek, mindinkább elszegényedett. A török 1426-ban a Morváig pusztított; következő évre rá Branicsevóig nyomultak, úgy hogy 1428-ban a Morava jobb partján fekvő részek török kézre kerültek. Békekötésre kerülván, a szultán Nis, Krusevác és Golubáczt megtartotta; Szerbia 50.000 évi adót vala kénytelen fizetni. A béke idejét a deszpota várak építésére fordítá, mi által a lakosságra rengeteg terhek rovatnak, úgy hogy a mit a török el nem vitt, — azt a deszpota kellett adni. 1438-ban Szerbia ismét pusztulásnak tétetett ki; a szultán Kucsevó és Branicsevó vidékét pusztította el; 1439-ben Szmederevot, Szerbia fővárosát foglalta el, 1441-ben Novobrdo kapitulált és Szerbia a macsóibanáság és Belgrád kivételével török kézre került. 1443-ban

Hunyadi Szerbiát visszafoglalta, mely az 1444 iki békekötés értelmében György deszpotnak visszaadatott, Nis és környékének kivételével, melyet Mrnyavcevic György kapott birtokúl. — Szerbia majdnem tíz évig ment volt a török hordáktól, de 1455-ben a Morvától délre eső részek a török birodalomba olvasztattak, s a deszpot elismerte a szultán fenhatóságát.

Halála után villongás ütött ki s midőn a magyar befolyás tulsulyra jutott és a török érdekeket komolyan veszélyezteté, II. Muhamed szultán Szerbiát teljesen elfoglalta és Szendrőt bevevén, megfosztotta a régi önállóság utolsó maradványaitól is. 1459-ben török pasalikká alakíttatott.

A XV. században tehát Magyarországbán látták megmentőjüket a szerb deszpoták, de családokoztak. A hatalmas Mátyás király felvette ugyan a „Rex Rasciae vel Serviae“ czimét, több szerb deszpotát nevezett ki s megkísérlette Szerbia felszabadítását, 1476-ban Sabáczt bevette, seregei Kruseváczig nyomultak, de mind hiába, a szerb deszpotovinának ura a török szandsak maradt. A gyenge Ulászló alatt Szerbiának még kevésbé volt kilátása a felszabadításra s midőn II. Lajos 1521-ben Belgrádot elvesztette, és 1526-ban a mohácsi vereség folytán Magyarország török hódoltság alá került, a szerbekben elveszett az utolsó remény is régi önállóságuk kivívására. Midőn Bécs 1529-iki ostroma után egy évre rá az első habsburgi magyar király, I. Ferdinánd követei Szerbián keresztül a szultánhoz mentek, a szerb nép hangosan nyilvánítá kétségbeesését.¹⁾ A XVI. század utolsó tizedében újultak csak meg ismét a felszabadítási kísérletek. A szerbek II. Rudolfnál és VIII. Klement római pápa udvarában kerestek segítséget János ipeki patriarcha idejében, ki 1592—1614-ig birta a méltóságot. A szerb patriarcha 1598-ban tavasszal és 1599-ben két kalugyert küldött Rómába. Követségi megbízásuk ismeretlen előttünk, de a pápa két rendbeli válasza igen, mely szerint a patriarcha késznek nyilatkozott elismerni a pápa fenhatóságát egyuttal fájdalmának adván kifejezést a szerbek üldöztetése felett. Igéretet tett, hogy a

¹⁾ Rad. jugosl. akad. LVI. 176.

nyugoti fejedelmeket a törökök ellen megnyeri s megjegyzi hogy a többi a kalugyerek szóval közlendik vele.¹⁾

A mi a szerb állam elnevezését illeti, Dusan halála után a császári czim sokat vesztett értékéből. A gyenge V. Uros alatt a czári czim már nem hordta magán a hatalmi nagyság bélyegét, mert mellette Vukasin a királyi czimet vette fel, s később, midőn 1367-ben a szerb trónra ült, a czári czimet már fel sem vette. Szerbia 1371-ig királyság vala, mintegy jelképe a belső bomlásnak. Utódja Lázár pedig már ezt fel sem vette, hanem kénytelen volt megelégedni a knézi czimmal s a királyi czimet a boszniai királynak átengedni, melyet aztán Mátyás magyar király foglalt le magának. A későbbi szerb fejedelmek a deszpoti czimet viselték, és utóbb a magyar királyok adományozták, de sohasem a Magyarországon letelepedett szerbek számára, hanem jelképkül azon jogigényeknek, melyeket a magyar király Szerbiára formál. A Magyarországon tartózkodó szerb deszpoták csak mint Szerbia pretendensei ismertettek el.

A trónörökösödési sorrend a Nemanyicsek kihalta után változó volt. V. Uros halála után a Mrnyavcsevics családja foglalta el Lázár ellenében, ki egy Nemanycs sarjat birt nőül, utána a Brankovicsék családja jutott uralomra. Vukasin és Lázár a Nemanyics családból származó nőket birtak feleségül, míg Brankovicsék a Nemanya család egyenes leszármazottai valának. — A trónörökösödésben mindenkor a rokoni kötelék döntött.

A szerb birodalom bukása tulajdonkép a koszovoi csatától számítandó; nem annyira a csata elvesztése, mint a birodalom, illetve már csak ország belső bomlása idézte azt elő. A szerb nemesség a gyenge Urossal szemben saját különleges érdekeit az ország érdekeinek elébe helyezte, s ezen irány előharczosául Mrnyavcsevics Vukasin tekintendő.

A törökök mindenkor kiváló figyelemmel követték a szerb viszonyokat. Először a volt görög birodalom kiegészítő részeit, — a Mrnyavcsevics tartományait — foglalták el, s aztán a tulajdonképeni Szerbiát. Első sorban a szerb nemességet irtották, mely amugy is már

¹⁾ Theiner, Mon. Vat. 90—92.; Рубаран, О нехк нап 48.

a koszovoi csata után meggyérült. Azok pedig, a kik a mohamedán vallást felvették, meghagyattak birtokaikban, élvezték a mohamedánok kiváltságait, és később a legkiválóbb állásokat nyerték el, sőt a XVI. században ugylátszott, hogy a Balkán félsziget sorsa a szláv származású fővezérek, pasák, bégek stb. kezeibe van letéve, s népei a mohamedán vallás közös kapcsa alapján szláv nemzetté gyuratnak.

A híresebb szerb (szláv) államférfiak közül emlitendő az 1480—1514-ig szerepelt Achmed Herczegogli pasa, kit előbb Satevánnak hívtak és Koszács herczeg fia volt, Vlatkó herczeg fítestvére.¹⁾ Felesége Mohamed szultán leánya volt. Továbbá Musztafa pasa és Achmedzade; előbbi Czrnojevics Makszim Czrnagorából,²⁾ utóbbi Dukagyinből való. Ali pasa (1561) ki boszniai szerb;³⁾ a horvát származású Ferhád pasa; Szokolovics Muhamed nagyvezér (1552.), a szultán veje (1579-ben gyilkoltattott meg.) Mehmed Azalija és Musztafa pasa mindkettő volt bosnyák főúr. Aztán Csaus, Ibrahim és Szinán pasák (1580.)⁴⁾ Az utóbbi Jemeszt és Tuniszt szerezte meg a szultánnak s Albániában Sajnovciban született (1530. körül). Prizrent ő igazta le, s diplomait török dsamijákká alakította, miután a prizreni szerbek legelőkelőbbjeit leölte.⁵⁾

Látjuk tehát, hogy a szerb főnemesség nem idegenkedett a mohamedánizmustól és inkább feláldozta vallását, mint vagyoni javait. Ritkán akadt közülök, a kik inkább rájákká lettek, megfosztva minden javaktól, megosztva sanyaru sorsát a paraszttal.

Sajátságos, hogy a szerbek a török szolgálatban, mohamedán létökre megtartották nemzetiségüket. S a XVI. században volt idő, mikor a portán a szerb (dél-szláv) beszéd tulnyomó volt, s az ázsiai oszmán elem

¹⁾ Ч. Мijatовић, Пре триста година. Гласник XXXVI. 166.

²⁾ Relazioni di baili e di ambasciatori veneti alla Porta ottomana nel Secolo XVI. Firenze 1855. III. 3. 96. Hammer, III. 52.

³⁾ Relazioni III. 3. 168., 185.

⁴⁾ U. o. III. 2. 241.

⁵⁾ И. Срећковић, Синан паша. Београд 1865. 78. Ezen mű különösen Ó-Szerbia XVI. századbéli állapotáról közöl adatokat.

mindentünen kiszorult.¹⁾ A szerbek magasabb műveltsége első sorban biztosították számukra a döntő befolyást. Jovius Pál (1531.) azt írja V. Károlynak, hogy a török nyelv után a szerb a legfontosabb az oszmán birodalomban s ezen a nyelven beszélnek a janicsárok s talán leginkább van elterjedve a világon.²⁾ Szelim szultán a szerb nyelvet hivatalosan is használta; 1517-ben a raguzaiaknak szerbül írt.³⁾

A tulajdonképeni Szerbia hamar veszté el önállóságát; nem úgy Bosznia és Zeta, illetve Czrnagora, mely mindvégig független maradt. Bosznia a török birodalomban különleges helyet foglalt el. Politikai elnevezését megtartotta s a tartományt szláv pasák kormányozták, így pld. a XVI. század elején Gyurisevics Musztafa, ki bosnyák volt. Herczegovina szandsákokat képezett és a szandsákbégek Koszács utódai valának, kik a mohamedán vallásra tértek.⁴⁾ Ezen század második felében pedig Szokolovics Muhamed vezér fia kormányozta. Itt is a nemesség lépett török szolgálatba; másik része Magyarországra menekült s ott a szerb deszpót címet viselő hadvezérek köré csoportosult. Zmaj Vuk volt az utolsó vezérük, ezután a szerb főurak a magyar történetben szerepelnek ugyan még, de mint magyar hazafiak. A törökök különösen a királyi vérből eredő főnemességet üldözték s azt a XVI. század első felében mindenütt kiirtották.⁵⁾

Szerbia már a XV. században vesztette el önállóságának utolsó intézményét. Az országot szandsákokra darabolták fel. Raska, Bosznia, és Zahumlye öt szandsákra oszlott, (Herczeg, Boszna, Zvornik, Klisz és Kirka,)⁶⁾ és a bosnyák pasalikot képezték. A szmederovói és belgrádi szandsákok külön tartományt képeztek. A XVI. század elején kormányzójuk a „szmederovói vajda“ címét viselte, s 1521-ben Belgrád eleste után szandsákbég

¹⁾ Мijatовић, Гласник XXXVI. 172.

²⁾ Jovii, Turcicarum Rerum Comentariorum, 244.

³⁾ Šafařík, Гласник VII. 219.

⁴⁾ Relazioni III. 2. 68.

⁵⁾ Мijatовић, Гласник XXXVI. 181.

⁶⁾ Hammer, III. 714.

volt; Buda elfoglalásakor pedig a budai tartományhoz tartozott. A többi részekből a következő szandsákok kerekítették ki: Aladsahiszár (Krusevác és Nis), Vucsitrn, Prizren, Albaszin, Dukagyan, Üsküb, melyek a rumeliai beglerbég alá tartoztak. Zeta sik része is török uralom alá került, csakis a Brgyáni és Czrnagorczik tudták megvédeni függetlenségüket. Utóbbiak XV. században hősi-
leg harczoltak Szkender béggel a törökök ellen, de sohasem tudtak vezérszerepet vinni, oly központot teremteni, melyből a szerb nemzeti eszmék, a szabadságharcz kiindult volna. A XV. század vége felé ők is Zmaj Vukban látták a szerbek felszabadítóját.¹⁾ Egyetlenül a görög keleti vallás, mely szinte nemzetivé vált, képezte azt a kapcsolatot, mely a leigázott rájákat összetartotta; de vezér szerepet a vallás hirdetői, a szerb papság sem tudott vinni. A szerb ifjúság a leigázás első éveiben nagyobb-részt emigrált, és uszkokoknak neveztettek. A mohácsi csata előtt a Brankovicsek köré gyülekeztek, sőt még Bakics Pál körül is. Később Velenceze pártját fogták; de midőn ez kibékült a törökkel, az uszkokok más utat választottak és az osztrák ház szolgálatába szegődtek.

A XVI. században a szerb nép nemcsak politikai szabadságától volt megfosztva, hanem a legsúlyosabb terheket is viselte. A nép egy harmada a hegyek között tengődött, rablásból élt és ezeket hajduknak nevezték.²⁾ Minden férfi 14. évétől fogva a szultánnak egy aranyat fizetett ugynevezett harácsot, tizedet stb. a ki a török defterben felvétellett, azt többé ki nem törölték.³⁾

A legsúlyosabb adó mindenesetre a gyermek-adó volt.⁴⁾ A XVI. században minden ötödik évben a 10—12 éves gyermekek színe-java elvitetett és janicsárokká neveltetett, melyből majdan a porta legkitünőbb serege vált. A 300.000-nyi had két harmadrésze szerb volt. Ezekből váltak a legvitézesebb harczosok s ezek vívták ki a szultánok legfényesebb győzelmeit

¹⁾ Schimek, Pol. Gesch. von Königr. Bosnien u. Rama, 170.

²⁾ Relazione, III. 3. 351. és 373.

³⁾ Мијатовић, Гласник XXXVI. 187. Bassano, 101.

⁴⁾ Ст. Обрадовић, Кратки и сторицки преглед турског господарства над српским народом у XVI. веку. у Београду, 1874. 30. l. Nagyrészt kivonat Mijatovics művéből.

Szerbia tehát a XVI. században szármalmas képet nyújtott. A szerb lakosság a hegyekbe, erdőkbe vonult; a városokat leginkább a mohamedánok lakták. A katonaság békeidején fosztogatta, rabolta a szerbeket s a foglyokat rabszolgákként eladta. A szerb templomok romban heverték, az egész ország egy nagy temetőhöz hasonlított, melyben a hajdani szerb nagyság romjai porladoztak.

Említettük, hogy a görög keleti vallás és papság, mely szegényesen nagyrészt favágásból, napszámból élőködött, volt azon szikla, melyen a mohamedanizmus örvényes hullámai megtörttek. A papi szervezet a szerb állam bukásával (1459.) szűnt meg létezni. Az ipeki patriarchatusi szék eltöröltetett és a szerb görög keleti hívek az ochridai érsek egyházmegyéjébe tartoztak. Száz év telt le, mire az ipeki érsekség helyreállítatott 1557-ben. Ezalatt csakis a magyar kézen levő Belgrádban (1427—1521.) és Zetában említettnek szerb püspökök.¹⁾

A XVII. században azonban már találkozunk szerb egyházi mozgalmakkal; 1531-ben Pál püspök fáradozott az ipeki érsekség helyreállításán,²⁾ mi azonban csak későbbben sikerült, 1557. körül Makarijának, ki 1574. okt. 23-án halt meg már mint ipeki érsek.

A ipeki patriarchátus helyreállítása ép azon időbe esik, mikor a délszláv befolyás a portánál a legnagyobb volt és a birodalom legfőbb állásait mohamedánizált délszlávok foglalták el. Döntő ok azonban a rokoni kötelék volt, mely az első érseket, Makarijét Szokolovics Mohamed török nagyvezérhez fűzte.³⁾ Állítólag testvére volt. Mohamed testvérének fia, Szokolovics Musztafa pasáról, eleinte hercegovinai szandsák, később boszniai pasa és végre budai vezérről mondja egy egykoru fel-

¹⁾ Az ipeki patriarchatus XVI. és XVII. századbeli történetét Ruvaracz Illarion görgetegi archimandrita kitünő tollának köszönhetjük Megjelent az „Истина“ 1888. évf. és önállóan „О пећким патријарсима од Макарија до Арсенија III. (1557—1690.) У Задру 1888.

²⁾ Гласник XLVII. 266

³⁾ Ranke, Die Osmanen u. die span. Monarchie 32—35.; Zinkeisen, III. 91—111.

jegyzés, hogy Makarijának rokona volt,¹⁾ Makariját az érseki székből testvéröccse követte (1574. – 1575-ig), Antonije, tehát ez is rokona volt Musztafának. Valóban csodálatos, írja Ruvaracz, hogy az ipeki szerb érseki széket visszaállítása első sorban egy török fővezérnek köszönhető! A tények oly világos kapcsolatban állanak egymással, hogy ezen állításon kételkedni sem szabad.

A XVI. század végén azonban ismét égbekiáltó szentségtelenség zavarta fel a kedélyeket. János ipeki patriarcha alatt, ki 1592-től 1614. okt. 14-ig foglalta el az érseki széket,²⁾ égette el Szinán pasa Belgrád közelében a vracsari mezőn 1594-ben április 27-én nagypénteken Szent Szávának Milesevóból elhurczolt csontjait. A vallási üldözések újból hevesen kitörték s ily viszonyok között fordult az ipeki patriarcha 1598. és 1599-ben Rómába. A két kalugyer követének megbízatása ismeretlen előttünk, de a pápa kétrendbeli válaszából³⁾ kitétni, hogy ha az elnyomó oszmánok ellen segítséget nyerend, a patriarcha kész volt a pápa fenhatóságát elismerni.³⁾ Ezen tárgyalásokban Viszarijon hercegovinai mitropolita is részt vett.⁴⁾ Andrijasevics Dominiknak és Viszarijon által 1596. ápr. 24-én aláírt Rudolf császárhoz Prágába intézett leveléből világosan kitétni, hogy a szerb egyházfők csakis a nyugattól várták felszabadításukat.⁵⁾ A német császár válaszáat nem ismerjük. Kilencz évre rá, 1605-ben Andrijsasvics kész tervvel jelent meg a prágai udvarban, mikép lehetne Szerbiát, Albániát és Hercegovinát a török uralom alól felszabadítani. A császár április 30-án a Grácban tartózkodó Ferdinándhoz intézett levelében nem igen elfogadhatónak véli a szerzetes ajálatát, egyuttal figyelmeztet arra, ha balul ütne ki a vállalat, a szerb nép bizonyára megsínylené. Mátyás főherceg pedig egyenesen megbizhatatlannak mondta a szerb népet. Ferdinánd főherceg 1606. ápr. 13. levelében megköszönni a patriarchának, hogy tervükkel nem hagy-

¹⁾ Јавор, 1880. 207.; Гласник LXIII. 197.; Руvaraц, 15.

²⁾ Руvaraц, О пећким патр. 29—47.

³⁾ Theiner, Mon. Vat. 90—92.

⁴⁾ Руvaraц, О пећким патр. 50.

⁵⁾ Slar. Bibliothek, II. 291—293.

tak fel; dicséri szilárd elhatározottságukat s megigéri, hogy a nyugati hatalmaknál érdekükben tőle telhetőleg el fog járni. Kevéssel ezután a szerb patriarcha, a szerbiai, albán és bolgár knézek, vajdák stb. valamint Herzegovina keresztény népe nevében, Draskovics Miklós és Brajkovics Péter Prágában Rudolf császárnál megjelentek, s hódolatukat ajánlották fel. Ő felsége szívesen fogadta őket, s a patriarcha számára a küldöttségnek levelet is adott. A küldöttség innét Ferdinándhoz Grácba rándult.¹⁾ A tárgyalásoknak azonban nem volt foganatja, mert az 1606. év végén az osztrák ház a törökökkel békét kötött.²⁾

A szerbek I. Károly Emanuel szavojai herczeggel is összeköttetésben állottak. Bizonyos Dömjén kalugyer hívta fel figyelmüket a szavojai házra, mire ők Draskovics Miklóst küldték a herczeghez, kinek hódolatukat felajánlották, ha a török járom alól felszabadítja őket. Draskovics kijelenté egyuttal, hogy a szerb patriarcha oly nagy tekintélynek és hatalomnak örvend, hogy a mint a keresztény hadak török területen megjelennek, az egész szerb nemzetet fegyverbe állítja. Kivüle bizonyos Grdan vajda is hatalmas egyéniség volt, kinek Ferdinánd főherczeg egy ízben levelet is küldött; ő 1611-ben felkelést szított s serege állítólag hetvenezer főre rugott.³⁾ Hat herczegovinai szandsák vele tartott. Grdan Niksics és Onogoston tartózkodott,⁴⁾ 1614-ben már fia kormányzott.⁵⁾

János patriarcha ezen hasztalan kísérletek után felkelés útján gondolta a török igát lerázhatni. 1614-ben a terv már készen volt. A patriarcha és a szerb részek befolyásosabb urai gyűlést tartottak (U Kucsima), melyen Bosznia, Makedonia, Bulgária, Szerbia, Herzegovina és Dalmácia képviselve voltak. Határozattá lőn minél több fegyvert Czrnagorába és a Himariota hegységbe importálni, honnét ezek a dukagyini hegyekbe vitetnek, s

¹⁾ Slav. Bibliothek, II 295—298.

²⁾ Рубан, 54

³⁾ Spomenici hrvatske krajine II. 5., 6.

⁴⁾ Arkiv III. 28.; Šafařík, 85.

⁵⁾ Starine XII. 192.

melyekkel Pipere, Kliment, Belopavlics, Kucsi és Vrsovczi lakói felfegyvereztetnek, kik már 1584-ben vívták ki volt függetlenségüket és 30 000 embert állíthattak. A velök határos szerb, hercegovinai, albán és boszniai vidékekből év végéig 12.000 sereglend össze. Eleinte 8000 harczos küldetik Avlona elfoglalására; a dukagyiniak Kroja ellen mennek, egy másik csapat Cattaro, egy harmadik Castelnuevo ellen. Ezen csapatok támadása jeladás leend az általános felkelésre. Az összeesküvők 160.000 harczossal vélték Drinápoly ellen indulhatni. Az oláh és moldva vajdákkal szövetséget kötöttek, mi annál könnyebben sikerült, mivel az oláh patriarcha közeli rokona volt a szerbnek. A gyűlés végül nagyszámu pénz veretését mondta ki, melyből a hadi költség fedeztetik. ¹⁾

De a patriarcha (Kantul János) 1614. okt. 14-én bekövetkezett váratlan halála ezen terveknek megvalósítását meghiúsította.

A XVII. század érsekei közül (1656.) Makszimot tüntetik ki az írók; Rajics és Karadsics Vuk róla azt írják, hogy II. Brankovics Györgyöt deszpotal felkente. ²⁾ A XVII. század végén élő írók közül többen bizonyítják ezt, ³⁾ de az okmányokat, melyekre hivatkozás történik, Brankovics hamisítványai, ki jónak látta deszpotal felkenetésének bizonyítékokat gyártani. Eszerint tehát Szretykovics is téved, ⁴⁾ ki a deszpotal meséjét valónak hiszi.

Utódja III. Arszenije lön, kivel bővebben foglalkozunk, s kinek neve a XVII. század végén kitört szerb függetlenségi harczczal van összekötve. 1679-ben (Kovacsevics Lyubomir szerint 1682.) foglalta el a patriarchai széket. Ő Csernojevicsnek írta magát. ⁵⁾ Petrovics

¹⁾ Руварац, О пѣлк. патријарсима, 58.; Blanchet A. Grèce depuis la prise de Constantinople jusqu'à nos jours, Liv. I. chap. III.

²⁾ В. Караџић, Примера српс. слов. језика, 72.; Раић, IV. 108.; Гласник VI. 44.

³⁾ Витковић, Спом. ис Будимск. Архива, IV. 79—91, Гласник, XXXV. 94—103, XXX 162.

⁴⁾ Срећковић, Синан паша, 86.

⁵⁾ Гласник, XXXV. 75.

Bazil czrnagorai püspök (1754.) Milutinovics, Medakovics, Milákovics említik, hogy Czrnagorában Baiczában született.¹⁾ Sztarcsevics Antal, az ismert és utópiáktól megbomlott horvát politikai író tözsgyökeres horvátnak mondja.²⁾ Ruvaracznak méltán feltűnik, hogy III. Arszenije patriarcha csak 1689-től fogva viseli a „Czrnojevics“ zetai családi előnevet.³⁾ 1683-ban Jeruzsalembe a szent sirt látogatta meg.⁴⁾

Raics, a legnagyobb szerb történetíró állítása szerint a patriarcha már 1688-ban élénk összeköttetésben állott Brankovicssal és a bécsi udvarral. De ez nem valószínű, mert ugyanezen évben Alekszije Péter és János orosz főurakhoz fordult, és könyörögve kéri szegény népét a török járom alól felszabadítani.⁵⁾ Ugyanakkor Rómában is tett lépéseket Viszarijon csetinyei püspök útján.⁶⁾

Midőn a törökök 1683-ban bécsi vereségük után a Szávaig terjedő magyarországi birtokaikat elvesztették, a Habsburgok csapatai Belgrádot és Szmederevót is csakhamar elfoglalták. Badeni Lajos Batocsina és Nis mellett nyert győzelmei folytán egész Szerbia felszabadult. Az 1690. évben azonban a hadi szerencse kockája megfordult, és Musztafa Köprili Vidint, Szmederevot, Belgrádot és a Szerémséget Eszékig visszafoglalta. Badeni Lajos 1691-ben újból megverte Szlankamen mellett Mihalyevácson a törököket s további nyomulásának gátat vetett.

A szerb patriarcha ezen mozgalmakban tevékeny részt vett s örömmel üdvözölte szerb területen az osztrák csapatokat. A törökök előtt személye gyűlöletes vala s ők már 1683-ban üldözték,⁷⁾ mire III. Arszenije sietve menekült Czrnagorába. Belgrád elfoglalása után, 1689.

¹⁾ Драговић 117 ; Милутиновић 29., 33.; Медаковић 42.; Милаковић 105.

²⁾ Staričević, Pasmina slavoserbska po Hrvatskoj, Zagreb, 1876. 68.

³⁾ Летопис М. С. 80. к. 67. л.

⁴⁾ Гласник, XXV. 77 ; Даница, 1826. 9.

⁵⁾ Руvaraц, 88.

⁶⁾ Theiner, Mon. Vat. Slav. mer. 225.

⁷⁾ Гласник, XXII. 249.

november havában Szerbiába tért, de 1690-ben újból kénytelen vala, s ezuttal osztrák területre menekülni.

A XVII. században a török uralom enyhébb volt valamivel; az ázsiai barbárság uralma tűrhetőbbé vált ugyan, de azért eléggé súlyos vala. Nem csoda tehát, hogy a szerbek az 1688.—90-ig tartott osztrák hadjáratban tömegesen vettek részt. Az amugy is zsarolt ország szívesen tetézte véradóval terheit. Várak, városok, falvak pusztultak el a hadjárat alkalmával. Így például Jegen pasa 1688. aug. 13 án Szendrőt teljesen felgyújtotta, mielőtt a várat a keresztényeknek átengedte.¹⁾ Ugyanezen pasa ezer tatárral Nisből Dobraniczára ment, menetközben kilencszáz keresztényt ölt le és százötven falut gyújtott fel.²⁾ Nisig minden elpusztított, s talán kő-kövön nem maradt.³⁾ Badeni Lajos a nisi csata előtt ezeket írta: „A rettenes élelmi hiány miatt kénytelen vagyok támadó és kétségbeesett harczot folytatni, hogy győzelmek által seregeimet az élelhaláltól megszabadítsam.“⁴⁾ 1689. június 27-én kelt levelében pedig írja, hogy czélja a szerb földmivelő népet Szlavóniába telepíteni, mert a törökök mindenkit lekaszabolnak.⁵⁾ Ő felsége ezen tervét július 5. levelében teljesen helyeslé. — A szerb lakosság szintén éhséget szenvedett s mindenünnen jelentkezett serege láttára élelemért.⁶⁾ — Az örgróf a szerbek csatlakozását örömmel fogadta és a császár levélileg tudatta vele, hogy velök a hadjárat után Szerbia lakatlan részeit benépesíteni óhajtja.⁷⁾

Albánia, Szkoplye, Prizren vidékeit hasonlóképp sujtotta a hadjárat, noha Piccolomini megjelenése előnyükre vált. Ő a szerbeket a patriarchával kötött szerződés értelmében seregébe sorozta, de egyuttal gondoskodott a tél folyamán a földönfutó hajléktalan nép letelepítéséről is; szántóföldeket adatott nekik és vélök az osztrák fenhatóságot elismertette.⁸⁾

¹⁾ Boethius, III. 563.

²⁾ U. o. IV. 205.

³⁾ U. o. IV. 579.

⁴⁾ Röder, II. 108.

⁵⁾ U. o. II. Urkunden. 37.

⁶⁾ U. o. II. 46.

⁷⁾ U. o. II. 53.

⁸⁾ Boethius, IV. 1199.

Veterani idejében Pristina körül 360 helység égett porrá.¹⁾ A kacsaniki vereség után Veterani sietve szálította meg a Nis körüli szorosokat, és a menekülő szerbek tömegei jajveszékelve hirdették, hogy Albánia teljesen elpusztított a törökök által, kik főleg a szerb nemzeti felkelőket kiméretlenül irtották, az osztrák hadi foglyokkal ellenben kiméletesen bántak.²⁾

Az 1690. évben a szerbek tömeges menekülése főleg Nis és Belgrád között, Köprili Musztafa nagyvezírt megdöbbsentette, naphosszat nem látott embert, Szerbia ezen vidéke teljesen pusztá volt. Ő tehát a szerb lakosságnak bocsánatot hirdetett, az adókat leszállította, a garázda helytartókat megbüntette, s nagynehezen (1690. körül) a lakosok egy részének bizalmát megnyerte.³⁾ A Belgrád visszafoglalása előtt utjába eső szerbeket lekaszaboló seregének, a további pusztítást betiltotta.

A Habsburgok első hadjárata kétségtelenül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a békekötés után a törökök kiméletesebben bántak a visszamaradt lakosokkal; mert az ország népessége fogyott, és az adó jövedelmei hihetetlenül lecsappantak.

A XVIII. századbeli osztrák hadjárat sokkal szerencsésebb volt. Szerbia 1717-ben a passzarováci békekötés értelmében a Habsburgok jogára alá került.

A magyar udvari kancellária több ízben formált jogot Szerbiára, mert nézete szerint a Habsburg fejedelem a magyar királyi jog révén szerezte meg. A császár azonban maga is ellenezte a kancellária követeléseit, s hogy az igényeknek véget vessen, kijelentette, miszerint Szerbia a császár „absolutum domanium“-ja.⁴⁾

Szerbia belügyeit 1720-ig katonai hatalom vezette. Ezalatt a bécsi udvar Szerbia kormányformáján tanakodott; a magyar rendek pedig reincorporálását követelték. A császár és a katonai hatalom irtóztak az uőbbi eszmétől, és kijelenték, hogy a szerbek nem kívánják a magyar uralmat, másrészt pedig ezen új tartományok

¹⁾ Brlics, Theiln. d. Serb. u. Kroat. 147.

²⁾ U. o. 179.

³⁾ Röder, II. 120.

⁴⁾ Boethius, V. 517.

kitűnő barrière-t képeznek nemcsak Török-, hanem Magyarország ellen is.¹⁾ Ő felsége 1719. augusztus havában Szerbia számára katonai, politikai, kincstári és tartományi tekintetben egy külön „adminisztrációt“ nevezett ki, württembergi Károly Sándor herceg elnöklete alatt, mely kormányforma 1720. szept. 7-én lépett életbe.

Szerbia tizenhat kerületre oszlott;²⁾ 415 lakott és 342 lakatlan falva volt. A családok száma csak 2456-ra rugott! — úgy hogy 6 lakott helyre átlag 5 család jutott. Az 1721. összeírás szerint Belgrád kivételével 6020 sesszio találtatott az országban.

Az osztrák közigazgatás a lehető legrosszabb volt; a lakosok oly nagy adóval sújtattak hogy a szomszéd török területre menekültek. A württembergi herceg és katonahada, a szerb lakosságot naplopóknak tekintették. Egyébiránt a herceg jellemzéséül szolgáljon az, hogy udvarmestere által megparancsolta az összes kerületi hivatalnokoknak, hogy a vadászat könnyebbitésére hegyen völgyön keresztül az erdőkön négy öl széles vadászati utakat vágassanak, mely munkát természetesen a szegény szerb nép végezte.³⁾ A herceg az országot 15 kerületre osztotta; Belgrádot egy szerb és egy német városrészre; az előbbeniben eleinte a polgármester, később a bíró, az utóbbiban a knéz volt a község főnöke. Belgrád 1723-ban 4000 frtot, az ország szessziokint átlag 124 frtot fizetett, mi 98.266 frt évi jövedelemnek felelt meg. Az adó kiméletlenül hajtattott be katonai erővel.

A katonai kormány Belgrádból német várost ohajtott teremteni. Számos külföldi németet telepített be és német nyelvű iskolákat állított fel.⁴⁾ A városi állapotok

¹⁾ Langer, Serbien unter der k. k. Regierung 1717 - 1739.; Mittheil. d. k. k. Kriegsarchives. 1889. III. Neu Folge. 164.

²⁾ Klyucs, Krajina, Krivina, Borezkareka, Majdanpek, Homolye, Reszava, Paracsin és Petrovác, Stólacez, Jagodina, Krugujevác és Czrnagora, Csacsak (kerülete török kezén maradt). Valjevo, Krupa, Loznicza és Sabác. Az egykoru térképet lásd, Mittheil. d. Kriegsarchiv. III.

³⁾ Langer, Mitth. d. k. k. Kriegsarchivs III 199.

⁴⁾ „Dass zu Belgrad als dem äussersten Grenztort und Vortmauer der ganzen Christenheit allezeit die deutsche Nation die

skandalozusok voltak; a német polgárság gyűlévész-népből állott s Marulli tábornok keservesen panaszkodott, hogy minden jöttment szobát bérel, koc-mát nyit, vagy csal, lop, másokat tönkretesz, vagy maga megy tönkre.¹⁾

Az országban felállított rendőrség sáskahadként a szerb lakosságnak esett s a helyett hogy védelmezte volna, beletült a legszebb épületekbe, földbirtokokba, csempészkedett, stb.

A szerbek görög keleti vallása is háttérbe szorult. A katolikus papság olyannyira özönlötte el az országot, hogy a katonai kormány 1720-ban a papok letelepítését kivételes engedélyhez kötötte. 1728-ban pedig Belgrádon egy katolikus püspökség állittatott fel. A szerb mitropolita Joannovics Vincze egykedvűen és befolyás nélkül nézte mindeme mozgalmakat.

Látjuk tehát, hogy a viszonyok nem sokban javultak az osztrák uralom alatt. S még is mikor a török-osztrák háború újból kitört, Szerbia, Ó-Szerbia, Albánia és Hercegovina Ausztria pártját fogták, mely kissé több garanciát nyújtott a személy és birtokjogok védelmére. Joannovics Arzen ipeki patriarcha osztrák területre lépett, Hercegovinában már nyílt forradalom ütött ki — de ekkor az osztrák fegyverek szerencse csillaga lehullott, és a belgrádi békeketés (1739. szept. 18.) után a szerb nemzet újból török rabigába jutott. A szerbek mindent elvesztének; az osztrák császár azonban nem feledkezett meg szerb népéről — különös kegyképen „generalpardont” eszközölt ki számukra.²⁾

A törökök a XVIII. század második felében a keresztény rája minden földjét elvették. Az összes földbirtok a mohamedánok között osztatott fel, kik között számos boszniai, hercegovinai és kevés szerbiai szerb eredetű bég találkozott. Ezen szpahik a városokban és nagyobb

principaleste tam quoad activitatem quam numerum sein müsse“. Hofkriegsrath, Reg. 1724. febr. Nr. 168.

¹⁾ Mitth. d. Kriegsarch. III. 212.

²⁾ Comte de Schmettau, Memoires de la Guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1737—1739. Francfort 1771. — Wienerisches Diarium, 1737. Nr. 56.; 1738. Nr. 18., 42., 55., 57., 62., 70., 72., 100. 1739.: Nr. 6., 9., 12., 13., 16., 17., 22.

helységekben laktak, birtokaikat a ráják által műveltették, kik ősök felé tizedet fizettek.

A katonai hatalmat a janicsárok képviselték, kiknek agáik félelmetes hatalomra tettek szert, és „dahik“ néven ismeretesek. Ezek nem elégedtek meg döntő befolyásukkal, hanem a pasákat sarokba szorítva, önmaguk kormányozták. A janicsárok a szpahikat sem kimélték, hanem erőszakos uton földbirtokaiktól tetszésük szerint fosztották meg, s így eshetett meg, hogy a szerb forradalom kezdetén a keresztény ráját és a mohamedán szpahikat egy táborban látjuk.¹⁾ Két békés elem szövetsége volt ez a rabló janicsár kaszt ellen.

A XVIII. század második felében a papság alsó rendje a szerb keresztény rája pártját fogta. IV. Arzén ipeki patriarcha kivándorlása után a konstantinápolyi patriarcha befolyása jutott érvényre és 1766-ban az ipeki patriarchai czim végleg eltöröltetett.²⁾ Ez idő óta többnyire görög püspökök küldettek Ipekbe, kik — mint valamennyi főpap — az uralkodó török faj szolgálatában állottak. Minthogy pedig a püspökök a konstantinápolyi patriarchától tetemes pénzösszegek árán vásárolták állásaikat, ők maguk is kezdték zsarolni a népet; pasa is, püspök is lopott, fosztogatott.³⁾ Az alsórendű papság tőlük vásárolta hivatalait; olyanok kapták kik istentiszteletet sem tudtak végezni. A nép nagy része elfordult tőlük, s legkevésbé sem tisztelte. A szerzetesek ellenben nagyobb becsülésnek örvendtek; kolostoraik voltak az egyedüli menhelyek, hol a szegény rája szerbül érezhetett. A ragaszkodás oly mély gyökeret vert a szerbek szívébe, hogy még mai napig is a magyarországi szerb nép többnek tartja a szerzetest a világi papnál. A szerzetes és világi papság műveltsége a lehető legalacsonyabb fokon állott; az abécé és kevés szertartás elsajátítása képezte összes tudományukat. — Papi állásuk

¹⁾ Kállay, A szerb. tört. I. I. fej. 195—248.; Zinkeisen VII. 294.

²⁾ Никетић, Историјски развитак српске цркве. Гласник, XXXI. 72—75.

³⁾ Ranke, Die serbische Revolution 41.; Караџић, Даница 1827. 115.

mégis némileg a rája fölé helyezte őket, s talán csak a knézi tiszt vetekedhetett velük, mely bizonyos birói jogok gyakorlataival járt.¹⁾

A rája minden katonai kötelezettség alól ment volt; keresztény hite miatt nem küzdhetett a mohamedánok érdekeiért. Köteles volt azonban a sereget élelmezni, hadi szereket vontatni, várakat építeni stb.

Az 1717—39. évi osztrák érában az adó elnevezése nagy részt megmaradt, noha lényegében különbözött a töröktől. A XVIII. század második felében a török adózási rendszer újra érvénybe lépett. Minden férfi fizetett harácsot: 3 piaszttert és 2 parát; a nős férfiak porezt a pasa és kerülete közigazgatási költségeire. Az adók tehát nem valának terhesek, sőt bizonyos tekintetben könnyebben elviselhetők mint az osztrák fenhatóság alatt.

Nem mulaszthatjuk el e helyt a szerb rája helyzetét részletesebben megvilágítani. A rája földesura a szpahi volt. „A rája viszonya földesurához — írja Kállay, nem annyira az európai értelemben vett jobbágyság, mint inkább az örökös bérlet jellegét viselte magán, természetesen jó adag kényszerítéssel. A rája ugyanis nem volt földhöz ragadt alattvalója a földesurnak. Szabadon költözködhetett egyik faluból a másikba, anélkül, hogy akár a szpahitól, a kit odahagytak, akár attól, a kihez telepedtek, engedélyt kellett vala kérniök. Földeiket, házaikat szabadon eladhatták; csakis bizonyos adózást kellett teljesíteni a szpahi iránt.“²⁾ Pénzben fizettek neki: fejadó czimén minden pár után egy piaszttert; házassági engedélyért kettőt; marhalegeltetés után csapatonként kettőt; malompénz czimén fejenkint egy piaszttert; a pálinkafőző üst után két piaszttert; makkpénz czimén sertés hizlalás után 4—10 parát darabja után. Ezenkívül tizedet fizetett természetben: a buza, tengeri, zab, árpa, köles, bor, gyümölcs és méhkas után.³⁾

¹⁾ Ненадовикъ, Мемоари, 18.

²⁾ Kállay, A szerb. tört. 233.

³⁾ Гавриловичъ, Гласник III. 178.

A rája helyzetét nem a szpahi, hanem a török hatóság tette súlyossá, mely a szegény ráját zsarolta, jogtalan birságokkal sújtotta.

A hajduk csapatai ezután is fenállottak s a ráják élénk összeköttetést tartottak fen velök. Sajátságos, hogy a forradalom kiütésekor azok, a kik legnagyobb hirre, vezérszerepre tettek szert, többnyire hajduk voltak; ők voltak azok, a kik Szerbia felszabadításán fáradoztak, az első szerb fejedelmi család megalapítója Karagyorgye maga is hajdu volt!
